

IKÄÄNTYVÄLLÄKIN LUPA ELÄÄ

köyhyyden syyt ja vaikutukset ikääntyvän elämässä

ANNA SIRONEN

Jyväskylän yliopisto

Kokkolan yliopistokeskus Chydenius

Yhteiskuntatieteiden tiedekunta

Sosiaalityön pro gradu –tutkielma

2016

IKÄÄNTYVÄLLÄKIN LUPA ELÄÄ,

köyhyyden syyt ja vaikutukset ikääntyvän elämässä

SIRONEN, ANNA

Pro gradu – tutkielma

Yhteiskuntatieteiden tiedekunta, sosiaalityö

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO, Kokkolan yliopistokeskus Chydenius

Ohjaaja: YTL, yliopistonopettaja Helky Häkli, yliopistonlehtori, YTT Kati Turtiainen

TOUKOKUU 2016

83 sivua

Köyhyyttä on tutkittu ja raportoitu yleisesti määrällisenä ilmiönä. Köyhyydessä elävien kokemukset ovat nousseet lähivuosisikymmenen aikana tärkeään asemaan osana köyhyydetutkimusta. Yhteiskunnalliset muutokset ovat jatkuvia, mikä on johtanut tarpeeseen tuottaa määrällisen tiedon lisäksi laadullista tietoa köyhyydessä elävien omasta elämäkokemuksesta ja köyhyyden kokemuksellisuudesta.

Tämä tutkimus on kvalitatiivinen tutkimus, joka tarkastelee köyhyyden syitä ja vaikutuksia 58–69-vuotiaiden tarinoista. Tutkimuksen keskiössä on kirjoittajien tulkinnat siitä, mitkä syyt ovat johtaneet köyhyyteen, miten köyhyys on muuttunut elämänaikana ja millainen vaikutus köyhyydellä on ikääntyvien, kolmatta ikää elävien, tämän hetkessä elämässä. Tutkimusaineistona on käytetty 47 kirjoitusta vuonna 2006 järjestetystä Arkipäivän kokemuksia köyhyydestä kirjoituskilpailusta. Näistä kirjoituksista 25 kappaletta on elämäntarinallista kertomusta menneestä kirjoitushetkeen sekä 22 kappaletta lähinnä kirjoitushetkeä eli nykyhetkeä kuvaavaa kertomusta. Tutkimus on tehty narratiivisella tutkimusotteella.

Tutkimuksen tulosten perusteella köyhyyden syyt jakautuvat yhteiskunnallisiin ja henkilökohtaisiin syihin, jotka ovat vahvasti kytköksissä toisiinsa. Köyhyys on pitkäaikaista muuttaen muotoaan, mutta säilyttäen olemassaolonsa. Köyhyyden vaikutukset arjessa pärjäämiseen ja toimimiseen ovat huomattavia erityisesti tämän hetken yhteiskunnassa, joka korostaa kuluttamista. Köyhyys vaikuttaa ikääntyvän arkeen huomattavasti eikä aktiivinen vanheneminen ja yhteiskunnallinen toimijuus ole mahdollista taloudellisen tilanteen tai terveydentilan vuoksi läheskään kaikille ikääntyville. Köyhyys johtaa pahimmillaan yksinäisyyteen ja yhteiskunnasta eristäytymiseen.

AVAINSANAT: köyhyys, hyvinvointivaltio, tarveteoria, kolmas ikä

SISÄLTÖ

TIIVISTELMÄ

1 JOHDANTO	4
2 IKÄÄNTYMINEN HENKILÖKOHTAISENA JA YHTEISKUNNALLISENA ILMIÖNÄ.....	7
2.1 Kolmas ikä käsitteenä.....	9
2.2 Väestön ikääntyminen ja vanhussosiaalityö Suomessa	11
3 KÖYHYYS KÄSITTEENÄ	14
3.1 Monenlaista köyhyyttä.....	16
3.2 Köyhyyden muuttuva luonne hyvinvointivaltion murroksessa.....	18
4 KÖYHYYS JA HYVINVOINTI.....	25
4.1 Tarveteoriat hyvinvointia paikantamassa	25
4.2 Universaali tarpeiden teoria hyvinvoinnin tulkinnassa	27
5 IKÄÄNTYVIEN KÖYHYYS JA HYVINVOINTI TUTKIMUSTEN VALOSSA.....	31
6 TUTKIMUKSEN KULKU	37
6.2 Tutkimusmenetelmänä tarinallisuus.....	38
6.3 Tutkimusaineisto	39
6.4 Aineiston analysointi.....	40
6.5 Tutkimuksen eettisyys ja luotettavuus.....	43
7 IKÄÄNTYMINEN KÖYHYIDEN VARJOSSA.....	46
7.1 Köyhyyden selitysmallit.....	46
7.1.1 Yhteiskunnalliset selitykset köyhyydestä	46
7.1.2 Henkilökohtaiset selitykset köyhyydestä	52
7.1.3 Yhteenveto köyhyyden selitysmalleista	56
7.2 Köyhyys elämänkulussa.....	59
7.2.1 Muuttuvaa köyhyyttä.....	59
7.2.2 Pysyvää köyhyyttä	61
7.3 Elämän aineellinen köyhyys	63
7.3.1 Tarpeet ja luopuminen	64
7.3.2 Tarpeet ja kuluttamisen tuska.....	66
8 JOHTOPÄÄTÖKSET.....	70
8.1 Maailma muuttuu ja tarpeet kasvavat.....	71
8.2 Selviän elämästä omilla taidoilla	73
9 POHDINTA	75
LÄHTEET	77

1 JOHDANTO

Köyhyys on yhteiskunnallinen ilmiö, jonka olemassaoloa Suomen kaltaisessa hyvinvointivaltiossa väheksytään ja jopa peitellään niin poliittiselta kuin myös kansalaisten taholta. Erityisesti ikääntyvien köyhyys on ajankohtainen asia, joka ei ole saanut tarvitsemaansa huomiota yhteiskunnallisessa keskustelussa ja poliittisessa päätöksenteossa. Ikääntyvien määrä on kasvussa suurten ikäluokkien vanhetessa. Yhteiskunnallinen huoltosuhde on muuttunut. Ihmisten elämäntilanteet ovat moninaistuneet ja vaikeutuneet. Moninaisten muutoksien vuoksi on tärkeää saada tietoa ikääntyvien köyhyydestä ja köyhyyden vaikutuksista arkeen. Ikääntyvän väestön suhteen kasvaessa muuhun väestöön verrattuna tulee entistä tärkeämmäksi saada tietoa siitä, millaista ikäihmisten elämä on ja millaista tukea he tarvitsevat. Kyseistä tietoa tarvitaan erityisesti vanhussosiaalityön kehittämisessä.

Tutkin ikääntyvien kokemuksia köyhyydestä ja köyhyyden vaikutuksia heidän elämäänsä. Tarkastelen sitä, mitkä asiat ovat johtaneet köyhyyteen, millaisena köyhyys ja hyvinvointi näyttäytyvät ikäihmisten arjessa kertomusten kirjoittamishetkellä ja millä tavoin he selviytyvät päivästä toiseen kuluttamista korostavassa yhteiskunnassa. Lähestyn ikääntyvien köyhyyttä kolmasikäläisten kokemuksena, huomioiden köyhyydessä ilmenevän ajallisen näkökulman. Tutkimuksen tavoitteena oli saada tietoa ikäihmisten köyhyyden kokemuksesta. Tutkimus tarkastelee sitä, millaisessa roolissa köyhyys on ikääntyvien elämäkulussa ja millaisia käsityksiä kirjoittajilla on köyhyyteen johtaneista syistä. Tutkimuksessa tärkeänä tutkittavana ilmiönä ovat lisäksi köyhyyden vaikutukset kolmasikäläisten elämään ja hyvinvointiin.

Tutkin nimenomaan ikääntyvien köyhyyttä, koska tämän väestöryhmän köyhyysongelman olemassaolo on vaiettu, mutta tiedostettu asia. Tutkimuksen kohdejoukoksi on valikoitunut kolmasikäläiset. Ikääntyvien ja eläkkeelle jäävien kansalaisten oletetaan elävän osallistavaa ja aktiivista elämää, mutta kaikkien mahdollisuudet ihanteelliseen ikääntymiseen eivät ole tasa-arvoiset. Yhteiskunnassa korostetaan jopa eläkeläisten osalta

kuluttamista ja omaa aktiivisuutta. Tämän vuoksi haluan tarkastella tutkimuksessa nimenomaan ikääntyvien kolmasikälaisten asemaa markkinoituneessa yhteiskunnassa. Kolmas ikä on rajattu tässä tutkimuksessa 58-69-vuotiaisiin kattaen mahdollisimman hyvin eläkkeen kynnyksellä ja jonkin aikaa eläkkeellä olleet henkilöt. Useissa köyhyyden tutkimuksissa on kiinnitetty huomiota määrällisiin mittareihin, kuten köyhyysasteeseen ja köyhyysrajoihin, joiden kautta on pyritty tulkitsemaan köyhyyttä ja köyhyyden näyttäytymistä kansalaisten elämässä (Suoniemi 2013). Monelle ikääntyvälle sosiaalityön palveluiden ja erityisesti viime sijaisen toimeentuloturvan hakeminen voivat olla liian isoja asioita, jolloin köyhyyden määrittely on tulonjakoa moninaisempaa. Ikääntyvän väestön osalta oman taloudellisen niukkuuden esille tuominen voi olla hyvin vaikeaa ja senkin vuoksi piilossa oleva asia. Kaikkinensa köyhyys on ajankohtainen ilmiö muuttuvassa yhteiskunnassa, jossa tehdään leikkauksia sosiaalipalveluihin ja sosiaaliturvaan. Köyhyyttä on tutkittu runsaasti määrällisillä tutkimuksilla, joissa on kiinnitetty huomiota lähinnä tulotasoon ja köyhyysrajoihin. Tutkijoista esimerkiksi Juho Saari (2015), Heikki Hiilamo, Ulla Pesola ja Sirpa Tirri (2008) sekä Jera ja Jyri Hänninen (2008) ovat todenneet ikääntyvien köyhyysriskin kasvamisen, mikä näkyy muun muassa ruoka-apua tarvitsevien joukoissa. Ikääntyvien köyhyydestä on tärkeää saada myös laadullista, kokemuksiin pohjaavaa, tieteellistä tietoa.

Ikääntyvien köyhyyden yhteiskunnallisen ajankohtaisuuden lisäksi omaa mielenkiintoa kyseistä aihetta kohtaan lisää se, että sosiaalityön kandidatukseni olen selvittänyt ruoka-apun tarvetta köyhyyden näkökulmasta. Tutkimuksessa korostui yhtenä ruoka-apua saavana suurena ryhmänä ikääntyvä väestö. Samansuuntaisia tuloksia on saatu monissa Suomen kunnissa toteutetuissa ruoka-apun tutkimuksissa, mikä vahvistaa käsitystä ikääntyvien kasvavasta köyhyysongelmasta. Lisäksi koen vanhussosiaalityön olevan sosiaalipalveluiden kentällä marginaaliasemassa. Vanhussosiaalityö tarvitsee tieteellistä tukea kehittymiselleen yhteiskunnallisten muutoksien ja murroksien mukana.

Lähestyn tässä tutkimuksessa ikääntyvien köyhyyttä postmodernin käänteen kautta. Käsittelem hyvinvointivaltion murroksen vaikutuksia yhteiskuntaan ja köyhyyteen Zygmunt Baumanin (2002, 2003) teorioiden pohjalta. Hyvinvointivaltion muutokset ja jatkuva epävarma yhteiskunnallinen tilanne vaikuttavat köyhyyden luonteen muuttumiseen

ja olemassaoloon. Hyvinvointivaltion haurastuminen ja talousjohteinen sosiaalipoliittinen päätöksenteko lisäävät pitkäaikaisen köyhyyden riskejä. Markkinayhteiskunta edellyttää jatkuvaa kuluttamista ja osallisuutta, mikä tulee esille Zygmunt Baumanin hyvinvointivaltion murroksen ajatuksissa. Baumanin teorian lisäksi olen tarkastellut köyhyyden vaikutuksia ikääntyvien hyvinvointiin Len Doyalin ja Ian Goughin (1991) universaalien tarpeiden teorian käsittein. Doyal ja Gough korostavat elämänhallintaa ja terveyttä perustarpeina. Teoria huomioi yhtenä vahvana tekijänä yhteiskunnallisten edellytysten vaikutuksen tarpeiden mahdollistumiselle, jonka vuoksi käytän tätä teoriaa tutkimuksessa. Haluan tuoda esille yhteiskunnan rakenteiden ja yhteiskunnallisen päätöksenteon vaikutuksen yksilötason tarpeiden tyydyttämisen mahdollistumiseen. Osallistumiselle ja vuorovaikutukselle annetaan painoarvoa tarpeiden tyydyttämisen mahdollistajina. Tällä tutkimuksella haluan tehdä näkyväksi ikääntyvien köyhyysongelmaa ja köyhyyden konkreettisia vaikutuksia arkeen ja osallisuuteen murroksessa olevassa hyvinvointivaltiossa ikääntyvien omien kokemusten kautta.

2 IKÄÄNTYMINEN HENKILÖKOHTAISENA JA YHTEISKUNNALLISENA ILMIÖNÄ

Ikääntyminen on henkilökohtainen ja yhteiskunnallinen ilmiö, joka näkyy sekä paikallisesti että globaalisti osana yhteiskunnallisia muutoksia. Väestöllisen huoltosuhteen muutokset osoittavat ikääntyvän väestön kasvun suhteessa syntyvyyden alenemiseen. 1990-luvun laman aikaan väestöllinen huoltosuhde on ollut 49,3, jonka jälkeen se on hiljalleen noussut ollen vuonna 2007 jo 50,1 prosenttia. Vuoden 2020 osalta ennuste väestöllisen huoltosuhteen osalta ylittää 60 prosenttia väestöstä. Ikääntyminen on maailmanlaajuinen haaste ja esimerkiksi Euroopan väestön ikääntyminen on nopeaa. Työikäisten määrä vähenee ja ikääntyvän väestön määrä asettaa haasteita sekä Euroopan taloudelle että hyvinvointijärjestelmälle. Väestörakenteen muutosta voidaan pitää yhtenä EU:n suurimmista tulevaisuuden haasteista. Tämän vuoksi ikärakenteen muutoksista ja pidentyvistä eliniänodotteista pyritään tekemään mahdollisimman tarkkoja ennusteita. Suurten ikäluokkien eläköityminen ja eliniän pidentyminen tuovat haasteita ja vaikutuksia eläkkeiden määriin, pitkäaikaiseen hoitoon, koulutuksiin, työttömyysetuuksiin sekä moniin muihin EU-tason periaatekeskusteluihin. (Rapo 2014; Euroopan komissio 2015.)

Tutkimukseni kohderyhmä kiinnittyy vahvasti sotien jälkeisen Suomen nähneisiin kansalaisiin, joita voidaan kuvata 2000-luvun Suomessa ikääntyvinä kansalaisina. Tämä ikäryhmä on elänyt ja nähnyt sotia seuranneen köyhyyden ja kurjuuden, nousukauden ja 1990-luvun laman tuomat elämänmuutokset. Tutkimukseeni osallistuneet henkilöt ovat syntyneet vuosien 1937–1948 aikana. Tässä ikäryhmässä on suureen ikäluokkaan kuuluvia henkilöitä. Suurten ikäluokkien ikääntyminen, vanheneminen, on tuonut hyvin vahvasti esille ikääntymisen tieteellisen tarkastelun tarpeellisuuden hyvinvoinnin ja köyhyyden näkökulmista. Nämä ikäluokat ovat eläneet hyvin erilaisessa ja muuttuvassa Suomessa vuosikymmenten ajan. Yhteiskunnalliset murrokset ja ikärakenteen muutokset ovat vaikuttaneet tänä aikana ikääntymisen tarkasteluun ja määrittämiseen.

Anne Sankari ja Jyrki Jyrkämä (2008, 7–9, 129–132) ovat kirjoittaneet iän sosiologiasta, joka tutkii ikääntymistä ja iän määrittämistä. Heidän mukaansa ikä on sidoksissa

kulttuuriin ja elinympäristöön. Iän kautta ihmisiä on helppo kategorisoida ja antaa tietynlainen identiteetti tiettyssä iässä oleville. Ihmiset voidaan asettaa iän mukaan erilaisiin valta- ja auktoriteettisuhteisiin toisiinsa nähden. Sankari ja Jyrkämä (2008) tuovat esille, että eläkeläiset ovat entistä nuorekkaampia ja eläkeläiseksi kutsuminen on hyvin abstrakti yleistys joukolle ihmisiä, joiden ikäerot voivat olla jopa yli 40 vuotta. Ikä ja ikääntyminen eivät kosketa vain vanhoja ihmisiä vaan kaikki ikääntyvät, vanhenevat, koko ajan. Tämän myötä myös vanhuuden elämänvaihetta voidaan ajatella enemmän vanhenemisen kautta kuin vanhaksi tulemisen kautta. Ikääntymisen pohdinnoissa on aina läsnä ajan eri ulottuvuudet. Ikääntymisen ja ikääntymistutkimuksen olennainen osa on ajankäsitteiden pohtiminen. Ikääntymiseen liittyvät ilmiöt ovat aikasidonnaisia ja -suhteisia. Elämänsä tapahtuu ajassa ja ajan myötä. Ikä kiinnittää ihmisen johonkin tiettyyn ikäryhmään ja ajankohta sukupolveen. (Sankari & Jyrkämä 2008, 7–9; Jyrkämä 2008, 117, 129–132.)

Ikääntymisen tarkasteluun on kiinnitetty 2000-luvulla yhä enemmän huomiota suurten ikäluokkien vanhetessa. Jyrki Jyrkämä (2008, 273–279) tarkastelee vanhuuden sosiologisia tulkintoja, mikä on varsin uusi sosiologian osa-alue. Jyrkämä kirjoittaa sosiologisen kiinnostuksen vanhuuteen ja ikääntymiseen nousseen mielenkiinnon kohteeksi nimenomaan väestön ikärakenteen muutoksien kautta. Vanhenemistä ja vanhuutta on alettu pohtia, käsitteellistää ja myös tutkia aiempaa selvästi enemmän. Jyrkämän mukaan sosiologia lähtee siitä, että vanheneminen on biologinen prosessi, jota yhteiskunta ja kulttuuri vahvasti säätelevät ja määrittävät. Yhteiskunnallisen sääntelyn lisäksi keskeisenä näkökulmana on se, miten väestön ikärakenne vaikuttaa yhteiskunnan toimintaan. Sosiaalisuus on läsnä vanhenemisessä ja usein ajatellaan, että vanheneva ihminen on jäsen erilaisissa yhteisöissä ja ryhmissä aktiivisena toimijana. Monitasoinen ja moniulotteinen yhteiskuntarakente erilaistaa kuitenkin näitä puitteita esimerkiksi yhteiskuntaluokittain ja alueittain. Vielä suuremmat erot näkyvät eri yhteiskuntien välillä. Yhteiskunta vaikuttaa siihen, millaiseksi vanhana oleminen ja vanheneminen muodostuvat. Toisaalta myös yksittäinen ihminen ja ryhmä voivat vaikuttaa vanhuuden näkökulmiin. Sosiaalinen vanheneminen on nähtävä yhteiskunnan ja yksilön, ympäristön ja yksilön, yksilön ja hänen sosiaalisten ryhmiensä väliseksi vuorovaikutukseksi. Erilaiset ajallisesti ja paikallisesti muuttuvat yhteiskunnalliset tekijät määrittävät, aikatauluistavat, rakenteellistavat ja merkityksellistävät ikääntymisprosessia. (emt. 2008, 273–279.) Sosiaalinen vanheneminen korostaa monipuolisia sosiaalisia suhteita ja sosiaalista kontekstia, joissa toimia ja joihin

kiinnittyä. Ikääntymisen tarkastelut ja määrittelyt ovat tuoneet uudenlaisia näkökulmia vanhuuteen esimerkiksi kolmannen ja neljännen iän keskusteluina. Muuttuva yhteiskunta on muuttanut vanhuuden kuvaa ja tuonut uudenlaisia haasteita ja odotuksia ikääntyville.

2.1 Kolmas ikä käsitteenä

Kolmatta ikää on avannut ensimmäisten tutkijoiden joukossa brittiläinen sosiaalhistorioitsija Peter Laslett (1989). Hänen ”kolmannen iän” teoria määrittelee ikääntymistä ja ikärakennetta uudella tavalla. Laslett lisäsi teoriassaan työiän ja vanhuuden eli niin sanotun neljännen iän väliin uuden elämänvaiheen, ”kolmannen iän”. Hän luonnehti sitä henkilökohtaisen hyvinvoinnin ajaksi sen jälkeen, kun palkkatyö on tehty ja perhevelvoitteet ovat vähentyneet. Ikääntyvien ja erityisesti iäkkäiden määrät ovat nousussa koko ajan. Euroopassa tämä näkyy erityisesti suhteessa nuorempien määrään ja heijastuu työikäisten korkeampaan ikään, mutta myös parempaan vointiin. Toisaalta työkykyisyys ja työnteon mahdollisuus määrittävät liikaa elämän tarkoitusta ja tarpeellisuutta. Työnteon ulkopuolelle jäävien kokemus saamattomuuden tunteesta nousee esille aktiivisuutta korostavassa yhteiskunnassa. Iän myötä työn saaminen on vaikeampaa, mutta lähes pakollista köyhyyden ja pienten eläkkeiden vuoksi. Ikääntymisen kategorisointi on näkynyt ikääntymisen ongelmasointina ja kroonisten sairauksien esille nostamisena, jonka vuoksi ikääntymiseen on haluttu saada uudenlaista näkökulmaa kolmannen iän kautta. Kolmas ikä on enemmän vapauden tunne ja mahdollisuus oman elämän valinnanvapauteen, kuin sidottu tiukasti tiettyyn kalenteri-ikään, sosiaaliseen ikään tai biologiseen ikään. Ikääntyvien oman äänen kuuleminen ja kokemuksellisuus ovat tärkeä osa iän määrittämistä ja ikääntymistä. (Laslett 1989, IX–X, 1–7, 56–60, 78, 140–144, 152.)

Kolmas ikä käsite on muuttanut aikaisempaa kielteistä ja kaikille samanlaisena toteutuvaa vanhuuden kuvaa yhteiskunnallisten muutosten myötä. Se on avannut uuden optimistisemmän näkökulman väestön ikärakennemuutokseen. Kolmas ikä on toisaalta perusteltu, koska osa ihmisistä tulee eläkeikään entistä terveempinä ja toimintakykyisempinä. Myös ikäluokkaan kuuluvia on enemmän ja heillä on edeltäjiinsä verrattuna uusia odotuksia eläkevuosilleen. Ihminen jättää työn taakseen ja suuntaa

ajatuksensa kohti vapaampaa arkea. Kolmannessa iässä olevat kansalaiset nähdään uudenlaisina kuluttajina. Suomessa kolmas ikä alkaa keskimäärin 58-vuotiaana. Neljänteen ikään ihminen siirtyy, kun hänen jokapäiväinen riippuvuutensa ympäristöstä ja palveluista kasvaa. Kyse on yksilöllisestä ja sosiaalisesta elämän uudesta kokemisesta. Kolmas ikä liittyy läheisesti ihmisen kokemaan subjektiiviseen ikään. Kolmannen iän yksilöllinen toteutuminen on yleensä sidoksissa myös varallisuuteen. Varallisuuden lisäksi hyvän kolmannen iän edellyksiä ovat terveys ja tarmokkuus. (Juntunen 2015; Jyrkämä 2008, 308–311.)

Elämän jakaminen eri vaiheisiin kuten lapsuuden, nuoruuden, aikuisuuden ja vanhuuden iän mukaan on yleistä. Elämässä nähdään olevan erilaisia jaksoja, joiden aikana elämä on erilaista. Elämänvaiheisiin liitetään samaa vaihetta elävien osalta heitä yhdistävät elämäntapahtumat ja tilanteet. Elämänvaiheiden sisällöllisen muuttumisen myötä myös vanhuutta on lähdetty jakamaan näiden kolmannen ja neljännen iän mukaisiin elämänvaiheisiin. Luonteeltaan kolmas ikä vastaa keski-ikäisyyden sosiaalisia vaatimuksia lukuun ottamatta työssäkäynnin velvoitetta. Eliniän pidentyessä kolmatta ikää elävillä on yhä enemmän myös perhevastuuta sekä omiin vanhempiin että lapsiin ja lastenlapsiin. Nyky-yhteiskunta arvostaa ja tavoittelee jokaiselta entistä enemmän tuottavaa osallistumista ja toiminnallisuutta, jotka ovat korostuneesti läsnä myös ikääntyvän kolmasikäiläisen arjessa. (Marin 2008, 19–23.)

Kolmannen iän mukaista aktiivista vanhenemista on käsitelty myös kansainvälisesti *World Health Organizationin* raportissa *Active Ageing. A Policy Framework* (WHO 2007, 1–13), jonka raportissa tuodaan esille väestön ikääntymisen inhimillisyyttä, mutta myös ikääntymisen tuomia yhteiskunnallisia haasteita. Kansainvälisesti yli 60-vuotiaiden ikäluokka kasvaa nopeammin kuin mikään muu ikäryhmä. Ensimmäisen kerran ihmiskunnan historiassa ikääntyvien ihmisten määrä tulee olemaan suurempi kuin alle 14-vuotiaiden lasten määrä. Aktiivinen vanheneminen nähdään ratkaisuna hyvinvoinnin edistämiseen ja hyvän vanhuuden, kuten terveyden, osallisuuden ja turvallisuuden tehostamiseen. Aktiivista vanhenemista tukevat ja sen mahdollistavat ikääntyvän mahdollisuus hakeutua ja päästä terveys- ja sosiaalipalveluihin, käyttäytymiseen liittyvät tekijät, fyysinen ympäristö, persoonallisuuden tekijät sekä sosiaalinen ja taloudellinen

tilanne. Aktiivinen vanheneminen on eliniän kestävä prosessi, joka vaatii monta erilaista toimijuutta mahdollistuaakseen. Hyvän ikääntymisen ja laadukkaan kolmannen iän taustalla vaikuttavat monet niin henkilökohtaiset kuin myös yhteiskunnalliset tekijät. (WHO 2007.)

Väestön ikääntymisen tarkastelu eri elämänvaiheiden kautta antaa mahdollisuuden ikääntymisen näkemiseen moninaisena erilaisia vaiheita sisältävänä prosessina. Ikääntymisen tarkastelussa on kuitenkin tärkeä muistaa, että jokainen ikääntyvä henkilö on yksilö, jolla on omanlaisensa eletty elämä vanhuuden taustalla. Voimavarat ja mahdollisuudet ovat jokaisella erilaiset uuden elämänvaiheen kynnyksellä, jolloin yhteiskunnallinen kolmannen iän aktiivisuuden markkinointi voi luoda heikommassa asemassa oleville uudenlaisia ikääntymisen paineita. Kolmannen iän aktiivisuus ja sen tavoittelu on tullut osaksi myös suomalaista yhteiskuntaa ja ikäihmisen arkea. Kolmas ikä määrittää omalta osaltaan ikääntymistä myös Suomessa.

2.2 Väestön ikääntyminen ja vanhussosiaalityö Suomessa

Jyrki Jyrkämän (2008, 267–270) mukaan väestön vanheneminen on tällä hetkellä erittäin nopeaa Suomessa. Kuten aiemmin on jo esille tuotu, ikääntyminen on globaali haaste eri puolilla maailmaa, mutta erityisesti Euroopassa, jossa työikäisten määrä suhteessa eläkeläisiin pienenee vuosi vuodelta. Euroopan komissio on tuonut esille raporteissaan ikääntymisen ja eliniänkasvun haasteet (Euroopan komissio 2015). Tässä kappaleessa avaan tarkemmin Suomen väestörakennetta ja muutoksia sekä muutoksien tuomia yhteiskunnallisia ja henkilökohtaisia haasteita.

Vuonna 1950 yli 65-vuotiaita oli 267 000 henkeä eli noin 6,6 prosenttia koko väestöstä, vuonna 1998 suhteellinen osuus oli noussut jo runsaaseen 15 prosenttiin. Muutos jatkuu edelleen ja vuonna 2020, kun sodanjälkeiset suuret ikäluokat ovat ikääntyneitä kansalaisia, tulee yli 65-vuotiaita suomalaisia olemaan 1 125 000. Heidän väestöosuutensa on silloin viidennes koko väestöstä. Väestöllinen kehitys tuottaa muutoksia ja haasteita. Vanhenemiseen liittyviä keskusteluja käydään jo ”uuden vanhuuden” ja ”kolmannen iän”

käsittein myös Suomessa. Tästä näkökulmasta hyvin toimeentulevat, terveyttä ja nuorekkuutta vaalivat eläkeläiset kuluttavat aineellista hyvää monin tavoin. Tämä myönteinen näkymä on saanut valtaa mainonnasta ja vanhuuteen liittyvistä juhlapuheista. Ikääntymisen pohdinnoissa on tärkeä muistaa, että Suomessakin ikääntyvät ja ikääntyneet ihmiset muodostavat monella tapaa uuden ja hyvin erilaisissa elämäntilanteissa elävän väestöryhmän. Joukko on suuri ja eriytynyt. (Jyrkämä 2008, 267–270; Rapo 2014.)

Ikääntymiskeskusteluiden esille noususta huolimatta suomalaisissa ikäihmisten palveluissa ja politiikassa keskitytään yhä ikääntymiseen ongelmalähtöisesti. Monimutkaiset, ikääntymiseen liittyvät muutokset ja muuttuvat elämäntilanteet eivät saa ansaitsemaansa huomiota suomalaisessa politiikassa ja arjen keskusteluissa. Palvelut vastaavat kapeasti ikääntyneiden ihmisten tarpeisiin. Ikäihmisten tuen tarpeen keskiössä on fyysisen toimintakyvyn arvioinnit. Valitettavan usein palvelutarve nähdään ikääntyvän kehon epäonnistumisena toteuttamaan aktiivisen ikääntymisen ja riippumattoman elämäntavan ihanteen mukaista elämää. Yhteiskunnallisesti tulisi vaikuttaa ja luoda sellainen käytäntö ja kulttuuri, jossa kohdistettaisiin huomio tuen tarpeessa olevien ikääntyneiden ihmisten kokemuksiin ja huoliin. Sosiaalityön tulisi tukea ikääntyneiden ihmisten yhdenvertaisuutta, arvokkuutta ja kunnioittamista sekä edistää kokonaisvaltaista näkemystä heidän elämäntilanteista yksilöllisellä tasolla. Ikääntyminen on yksilöllinen prosessi eikä jokainen voi ikääntyä yhteiskunnallisesti tuottavalla tavalla. (Ray & Seppänen 2014, 243–245.)

Suomalaisessa yhteiskunnassa vanhussosiaalityöllä on oma paikkansa vanhuuden ja ikääntymisen paikallistamisessa sekä merkityksellistämässä. Ikääntymisen määrittäminen lähtee ammattilaisten taidosta ymmärtää ikääntymisprosessi ja ikääntyvän elämäntilanteet entistä yksilöllisempinä. Mo Ray ja Marjaana Seppänen (236–239, 2014) tuovat esille vanhussosiaalityön marginalisoituneen aseman ja sen heijastumisen runsaasti palveluita käyttävien ja kaikkein huono-osaisimpien vanhusten asemaan ja elämäntilanteisiin. Vanhussosiaalityön kehittymättömyyttä on korostanut kaikille ikääntyville yhdenmukaisten palveluiden periaate, jonka vuoksi varsinaisia sosiaalityön palveluita ei ole nähty tarpeellisina. Marginaalissa toimiva vanhussosiaalityö ei edistä ikääntyvien yhteiskunnallista toimijuutta eikä osallisuuden mahdollisuuksia. Ikääntyvien ihmisten sosiaaliset kysymykset on katsottu hoituvan yleisen sosiaalipolitiikan, hoivapalveluiden ja

eläkkeiden avulla. Toimet, jotka olisi kohdennettu yhteiskunnallisiin epäkohtiin, kuten ikäperusteiseen rakenteelliseen syrjintään, ovat jääneet vähemmälle huomiolle. Ikääntymisen ymmärtäminen laajempaan kokonaisuuteen ei ole välittynyt käytäntöihin asti vaikka ikääntymistä on tutkittu ja määritelty uudella tavalla tällä vuosikymmenellä. Suomessa vanhuspalvelujen rakenteessa ja kattavuudessa on tapahtunut viime vuosikymmenen aikana muutoksia ainakin lakitasolla laatusuosituksineen. Vanhuspalvelulain uudistamisen yhteydessä Suomessa on ollut nähtävillä sosiaalisen ulottuvuuden vahvistumista. Toisaalta aktiivisen vanhenemisen korostuminen ja hyvän ikääntymisen yleistäminen hämärtävät ikäihmisten todellisia elämäntilanteita. (emt. 2014, 236–239.)

Ikääntyvän väestön määrällinen kasvu suhteessa muuhun väestöön on yhteiskunnallinen haaste, johon tulee pystyä vastaamaan poliittisella, mutta ennen kaikkea toiminnallisella tasolla. Vanhussosiaalityön kehittäminen osaksi toimivaa sosiaalityön kokonaisuutta on tärkeä osa ikääntyvän väestön elämäntilanteen huomioimista ja kohentamista. Ikääntyvän väestön kasvaessa tämä ryhmä tulee olemaan yhä eriytyneempi niin vahvuuksineen kuin myös haasteineen ja puutteineen. Ikääntymistä ja vanhuutta on määritelty uudella tavalla, mikä on johtanut tarpeeseen tarkastella ikääntyvien elämää ja mahdollisuuksia myös uudesta näkökulmasta. Ikääntyminen uudella aktiivisella tavalla heijastaa köyhyyden uudenlaista läsnäoloa ikääntyvän elämässä.

3 KÖYHYYS KÄSITTEENÄ

Köyhyystutkimuksia on tehty huomattavan paljon, mutta köyhyden kokonaisvaltainen mittaaminen on osoittautunut vaikeaksi. Tässä luvussa käsittelen köyhyden määrittelemistä. Lisäksi kerron tutkimukseni kannalta tärkeistä suomalaisista sekä kansainvälisistä köyhyystutkimuksista, jotka antavat tartuntapintaa tälle tutkimukselle. Itse näen köyhyden monitahoisena asiana, johon vaikuttavat yhteiskunnalliset tilanteet ja henkilökohtaiset näkökulmat. Köyhyys on hyvin subjektiivinen asia, jonka jokainen kokee omanlaisenaan. Yhteiskunnallinen päätöksenteko ja murrokset ovat kuitenkin niitä tekijöitä, joiden näen vaikuttavan suuresti siihen, millaista köyhyyttä yhteiskunnassa on ja millaisena se ilmenee.

Mikko Niemelä ja Juho Saari (2013, 9–13) sekä Ippo Suoniemi (2013, 30–31) tuovat esille köyhyden mittaamisen moninaisuuden. Heidän mukaansa ihmisten elinoloja ja hyvinvointia voidaan mitata sekä absoluuttisten että suhteellisten kriteerien avulla. Lähestymistapa voi olla joko objektiivinen tai subjektiivinen. Absoluuttista asemaa objektiivisin mittarein tarkasteleva lähestymistapa keskittyy pohtimaan huono-osaisuutta käytössä olevien resurssien määrää arvioimatta tai vertaamatta siihen, kuinka paljon muilla on kyseisiä tai muita resursseja. Suhteellista asemaa objektiivisesti mittaavassa lähestymistavassa puolestaan verrataan resursseja väestön keskiarvoon. Suhteellinen lähestymistapa on muuhun väestöön vertaavaa. Tavanomaisesti taloudellinen köyhyys määritellään asettamalla minimivaatimustaso niille kotitalouden käytössä oleville resursseille, joilla perustarpeet saadaan tyydytettyä. Tällä minimitasolla määritellään yhteiskunnallisesti ihmisten köyhyysraja. Suomalaisessa yhteiskunnassa huono-osaisuuden käsite rakentuu sekä sosioekonomisesti että koettuun suhteelliseen asemaan perustuen. Se, mitä perustarpeisiin liitetään, vaihtelee eri aikoina ja eri alueilla riippuen talouden kehitysasteesta sekä yhteisön sosiaalisista normeista ja arvoista. Myös köyhyysraja voidaan asettaa sekä subjektiivisena, absoluuttisena että suhteellisena. Kotitalouksien toimeentulotarpeet ovat yksilöllisiä ja riippuvat jäsenten määrästä ja kotitalouden rakenteesta. Yleisimmin köyhyyttä mitataan pääluvulla, köyhyysriskillä ja köyhyysasteella.

Rakenteellinen huono-osaisuus ei kuitenkaan aina tarkoita sitä, että henkilöt kokevat itsensä osaksi huono-osaisten ryhmää. (emt. 2013, 9–13; emt. 2013, 30–31.)

Juho Saaren (2015, 64–67) mukaan köyhyyden tutkimuksissa ja tarkastelussa on aina mukana eriarvoisuus ja huono-osaisuus. Eriarvoisuus määrittää köyhyyden ja köyhyys huono-osaisuuden. Eriarvoisuuden ja köyhyyden ero voidaan nähdä määrällisenä, kun taas köyhyyden ja huono-osaisuuden välillä vallitsee enemmän laadullinen ero. Suomalaisessa yhteiskunnassa huono-osaisuutta voidaan tarkastella sosioekonomisen rakenteen kautta, joka nostaa esille yhteiskunnan hyvinvoinnin varjossa elävät kansalaiset. Saaren mukaan hyvinvointivaltion yhtenä suurena haasteena on nimenomaan eriarvoisuus, joka lisääntyy välinpitämättömyyden kasvaessa ja moraalisten periaatteiden vaikutuksen vähentyessä.

Kyösti Raunio (2003, 197–205) muistuttaa, että köyhyyden tutkimisessa on tärkeää huomioida, että köyhyys on enemmän kuin tulonjako. Se on sosiaalinen konstruktio, jossa köyhyys näyttäytyy eri tavoin eri mittareilla mitattaessa. Taloudellisen tilanteen peittämiseen on olemassa monia tulonjakoa moninaisempia syitä. Tulonjaollisiin muutoksiin perustuvan kansalaisten kahtia jakautumisen myötä köyhyydestä on tullut yhä näkyvämpi osa yhteiskuntaa. Köyhyyden muuttuminen näkyy muun muassa vapaaehtoisen ruoka-avun jakamisen yleistymisenä ja ruoka-apujonojen kasvuna. Köyhyys ei välttämättä johdu vähimmäistoimeentulon riittämättömydestä, vaan taustalla vaikuttavat ihmisten yksilölliset elämänhallintaan, toimintakykyyn ja kuluttamiseen liittyvät tekijät, jotka voivat johtaa syrjäytymiseen ja huono-osaisuuteen. (emt. 2003, 197–205.) Vaikka köyhyyttä on tärkeä tarkastella tulonjakoa suurempana kokonaisuutena, Ilpo Suoniemi (2013, 11–12) huomauttaa vuosittain laskettavan köyhyysasteen antavan kuitenkin staattisen pysäytyskuvan suomalaisesta köyhyysongelmasta. Erityisesti krooninen köyhyys voi koskettaa pientä osaa väestöstä, mutta on sitäkin vakavampi ja pysyvä ongelma. Tilapäinen, laajaa väestöä koskettava köyhyys ja krooninen köyhyys vaativat erilaisia politiikkatoimia. Lapsuus, aikuistuminen, lasten hankinta ja vanhuus ovat elinvaiheita, jolloin toimeentulo-ongelmat ja köyhyysriski ovat suurimmillaan. Suomessa korostuu yksineläjien ja eläkeläisten köyhyys, joka vielä 1990-luvulla oli samaa tasoa muun väestön kanssa, mutta on muuttunut tämän jälkeen huonompaan suuntaan. Suomessa köyhyyden luonne on muuttunut kokonaisuudessaan 1990-luvun laman jälkeen. Köyhyys esiintyy

aiempaa useammin pysyvänä ongelmana. Köyhyyden kesto on pidentynyt ja tilastotietojen perusteella köyhyysongelma on kroonistunut. (emt. 2013, 11–12.) Itse näen, että köyhyyden pidentyminen ja kroonistuminen ovat yhteydessä köyhyyden moninaistumiseen ja vaikeuteen päästä pois köyhyyden jatkumosta. Köyhyydestä on tullut suurempi kuin tulonjaollinen haaste niille, joilla se on jatkunut pitkäaikaisena ongelmana. Köyhyys näyttäytyy yksilöllisesti erilaisin tavoin ja kokemuksiin.

3.1 Monenlaista köyhyyttä

Kuten aiemmin on todettu, huono-osaisuutta on perinteisesti tutkittu tuloihin ja tulonjakoihin perustuvilla tutkimuksilla ja indikaattoreilla. Köyhyys on kuitenkin monitasoinen ilmiö, joka näyttäytyy hyvin erilaisena tarkastelutavasta riippuen. Juho Saari (2015, 34–40) jakaa tulonjakotutkimuksen absoluuttisten ja suhteellisten tulojen tarkasteluun, mutta muistuttaa samalla, että köyhyyden tutkimuksessa on tärkeää huomioida köyhyyden monet ulottuvuudet, kuten erilaiset kotitalousrakenteet ja niiden merkitykset tulonjakautumiseen. Tulojen ohella köyhyyttä voidaan tarkastella muun muassa huono-osaisten kulutusmahdollisuuksien näkökulmasta, mikä osoittaa köyhyyden olemassaolon moninaisuuden. Saari (2015) huomauttaa, että huomio voidaan kiinnittää myös kulutustasoon, joka määrittää sen, mitä ihmisten mielestä kuuluu sekä selviytymiseen että sosiaalisesti hyväksyttävään vähimmäiskulutukseen. Kulutusrakennetta tutkittaessa huomioidaan puolestaan ravintoon, asumiseen, lämmitykseen ja vaatteisiin liittyvät välttämättömien kulujen osuus kotitalouden kokonaiskulutuksesta. Uudempina tutkimussuuntauksina Saari mainitsee huono-osaisten elämänlaatua tai koettua hyvinvointia tarkastelevat tutkimukset, jotka lähestyvät köyhyyttä ihmisen subjektiivisena kokemuksena. Lisäksi tutkimuksia on alettu tehdä toimintakykyihin painottuvina tutkimuksina, joissa keskeisenä teemana on ihmisten taito nostaa esille ja kääntää käytössä olevat resurssit omaksi elämänlaaduksi elämänvaiheensa mukaan. (emt. 2015, 34–40.) Nämä hyvin erilaisista näkökulmista köyhyyttä lähestyvät tutkimussuuntaukset osoittavat monenlaisen köyhyyden olemassaolon samassakin yhteiskunnassa. Tutkimustavasta riippuen köyhyys on hyvin erilaista puutteineen ja tuntemuksineen.

Heikki Hiilamo (2011, 9–10) on myös tutkinut ja kirjoittanut runsaasti köyhyydestä ja köyhyyden näyttäytymisestä osana hyvinvointivaltiota. Hänenkin mukaansa köyhyys on subjektiivinen kokemus, jota ei voida mitata vain rahassa. Tämän vuoksi erilaiset tutkimukselliset suuntauksukset ovat tarpeellisia köyhyyden moninaisuuden osoittamisessa. Rahan puute tai sen runsaus eivät yksistään tee ihmisestä onnetonta tai onnellista vaan ihmisen merkityksellisyys syntyy suhteessa toisiin ihmisiin. Raha kertoo paljon kulutusmahdollisuuksista ja sen myötä yhteiskuntaluokista ja ihmisten välisistä suhteista, mutta ei voi olla ainoa köyhyyttä mittaava tekijä. Yhteiskuntaluokka näkyy tulojen lisäksi konkreettisesti syömisessä, pukeutumisessa, sisustamisessa ja hygieniassa.

Saaren (2015, 14) mukaan köyhyys voi näyttäytyä monella erilaisella tavalla ja köyhyys voi olla sidottu elämänvaiheeseen tai -tilanteeseen. Huomattavalla osalla köyhiksi määriteltävistä tulot ja muut resurssit riittävät kohtuulliseen elämään ilman poikkeuksellista sosiaalista kärsimystä. Köyhyys näyttäytyy materiaalisena vaikeutena ja esimerkiksi leipäjonojen asiakkaiden pärjäämistä rajoittaa ensisijaisesti elintason alhaisuus tai menojen ja tulojen epätasapainosta aiheutuva taloudellinen niukkuus. Saaren tavoin myös Hiilamo (2011, 11) kirjoittaa materiaalien tarpeiden olemassaolosta ja tyydyttämisestä. Hiilamon mukaan ihmisten tarpeet ovat sidoksissa yhteisöön ja sen arvoihin. Monien ihmisten materiaaliset tarpeet ovat suhteellisen vaatimattomat. Usealle riittää terveellinen ruoka, mukavat vaatteet ja kunnollinen asunto.

Köyhille ja huono-osaisille 1990-luvun lama on aiheuttanut pitkäaikaisia vaikutuksia ja vaikeuksia. Suomalaisen väestön hyvinvointia tulkittaessa sanotaan, että suomalaisilla ei ole koskaan mennyt niin hyvin kuin 2010-luvun alussa 1990-luvun puolivälistä alkaneen myönteisen kehityksen myötä. Useammalla suomalaisella on aikaisempaa korkeampi elintaso. Tämä tarkoittaa, että ihmiset asuvat väljemmin, heidän käytössään on suuremmat tulot tai tulonsiirrot ja heidän asemansa koulutus- ja työmarkkinoilla on parempi. Tämän lisäksi kansalaiset ovat oikeutettuja hyviin sosiaali- ja terveyspalveluihin. 1990-luvun alun suuren laman jälkeen alkanut nousukausi ei kuitenkaan nostanut kaikkien elintasoja ja elämänlaatua samassa mitassa. Väestötasolla suomalaisten elintaso on eriarvoistunut voimakkaasti ja suhteellinen köyhyys on noussut pysyväksi köyhyysjaksojen pidentyessä. Tästä huolimatta suurin osa suomalaisista on kuitenkin tyytyväisiä elämäänsä. Saari nostaa

esille Zygmunt Baumanin (s. 1925) yhtenä huono-osaisuuden ymmärtämisen kannalta tärkeimpänä aikalaisdiagnoosin esille tuojana, joka määrittää yhteiskunnallista näkökulmaa köyhyyden tarkasteluun. (Saari 2015, 11–12, 52.)

Köyhyyttä ja huono-osaisuutta selitetään yhteiskunnallisilla ja yksilöllisillä tekijöillä. Köyhyyttä on monenlaista ja köyhyyden määrittelyt riippuvat paljon siitä, millaisella tavalla köyhyyden olemassaoloa on tutkittu. Rakenteelliset selitykset korostavat yksilöstä riippumattomien ja siten hänen valintojensa ulkopuolella olevien asioiden merkitystä köyhyyden syinä. Yksilölliset selitykset puolestaan liittyvät ihmisten elämänhallintaan, jolloin yksilön ajatellaan olevan vastuussa omasta tilanteestaan. Suomalaisten näkemyksen mukaan köyhyys aiheutuu enimmäkseen rakenteellisista tekijöistä, mutta yksilöllisetkin tekijät ovat mukana tulkinnoissa. 2000-luvun alkupuolella tehdyn tutkimuksen mukaan suomalaisten käsitykset köyhyyden syistä korostavat enemmän työttömyyttä, asumiskustannuksien korkeutta ja palkkatasoa kuin alhaista etuustasoa tai terveyspalveluiden kustannuksia. Yksilöllisissä syissä korostuvat erilaiset addiktiot, heikko terveys sekä koulutuksen puute. (Saari 2015, 101–103.)

Köyhyyden moninaisuus ja ihmisten eriarvoisuus tulevat esille taloudellista tilannetta laajempänä kokonaisuutena kuluttamisen ja materiaalistien tarpeiden kokemuksellisuuden kautta. Köyhyyttä voi olla alhaiset tulot, mutta ennen kaikkea kokemuksellisuus omasta huonoudesta ja kuulumattomuudesta siihen yhteisöön, jossa elää. Itse ajattelen, että ennen kaikkea yhteiskunnalliset muutokset ovat vaikuttaneet köyhyyden kokemuksellisuuden muuttumiseen ja köyhyyden moninaistumiseen. Toisen köyhyys voi olla toiselle rikkautta ja toisen puutteet toiselle arkielämän luksusta riippuen siitä, millaisia arvoja yhteisö korostaa.

3.2 Köyhyyden muuttuva luonne hyvinvointivaltion murroksessa

Hyvinvointivaltiossa on tapahtunut monia murroksia laman, nousukauden ja uusien yhteiskunnallisten taloudellisten kriisien aikana merkittävässä määrin. Monet tutkijat

kuvaavat hyvinvointivaltion muutosta kilpailuvaltioksi 1990-luvun laman vaikutuksista alkaen. Laman jälkeen kansalliseen valuuttaan, pääomien sääntelyyn ja kansalliseen teollisuuteen perustunut yhteiskuntajärjestelmä purkautui ja korvautui vapautuneilla pääomamarkkinoilla, eurooppalaisella valuutalla ja globaalisti omistetuilla yrityksillä. Kilpailukyky ja tuottavuus nousivat poliittisen päätöksenteon keskeiseksi käsitteistöksi ja ilmenivät ensisijaisesti taloudellisina ideoina, mutta heijastuivat myös yhteiskuntapolitiikkaan ja erityisesti sosiaalipolitiikkaan. Tuottavuuden ja kilpailukyvyn ideoiden noustua politiikan keskiöön sosiaalipolitiikan ongelmat, tavoitteet ja keinot määriteltiin uudestaan. Luopuminen pohjoismaisen hyvinvointimallin poliittisista ideoista käy ilmi tulonjaon, sosiaaliturvan ja aktivoinnin muutoksien tarkasteluista. Suomen on sanottu kuuluvan laaja-alaista hyvinvointivaltiomallia edustavien Pohjoismaiden joukkoon. Mallin tyypillinen piirre on palveluiden universaalisuus eli koko väestöä koskevien palvelujen ja etuuksien kattavuus ja oikeutus sekä niiden vähintään kohtuullinen toteutumisen taso. Hyvinvointimallin sijaan Suomi voidaan nähdä valmentajavaltiona, joka ei enää kannaa huolta tuloeroista ja tulon tasauksesta, vaan pyrkii enemmänkin parantamaan kansalaistensa, yrityksensä ja julkisen sektorinsa kilpailukykyä ja tuottavuutta. (Kananen & Kantola 2009, 119–121; Kuivalainen & Niemelä 2009, 187–189.)

Hyvinvointivaltio on muuttunut yhä enemmän markkinoiden ohjaamaksi kilpailuvaltioksi, mikä heijastuu köyhyyteen ja köyhyyden uudelleen määrittämiseen. Edellä mainittujen tutkijoiden lisäksi myös tutkija Heikki Hiilamo (2011, 11) toteaa omassa teoksessaan kulutusyhteiskunnan perustuvan oletukseen siitä, että uudessa hyvinvointivaltiossa jokainen haluaa aina vain enemmän. Hiilamo (2016, 36–38) on lisäksi kirjoittanut artikkelissaan, Eriarvoisuus lisääntyy, keskiluokka kurjistuu, taloudellisen eriarvoisuuden lisääntyneen jo parinkymmenen vuoden ajan eli 1990-luvun lamasta alkaen. Nousukaudet eivät ole koskettaneet kaikkia vaan osan kohdalla huono-osaisuus on jatkunut yhteiskunnallisesta taloudellisesta kasvusta huolimatta. Suomessa tuloerot ovat kasvaneet nopeammin kuin naapurimaissa. Taloudellista eriarvoisuutta, köyhyyttä ja syrjäytymistä on lisännyt entisestään yhteiskunnallisten tukien leikkaaminen. Tärkeänä huomiona Hiilamo tuo esille hallituksen vähäiset mahdollisuudet vaikuttaa työllisyysasteeseen ja työttömyystilanteeseen, kun vienti ja talous eivät vedä. Tässä vaiheessa palkkatyötä ja tulonjakoa tulisi miettiä ja rakentaa uudella tavalla.

Sosiaalipolitiikan tärkeimpiä tehtäviä on ollut köyhyyden poistaminen ja eriarvoisuuden tasoittaminen. Näihin haasteisiin on aiemmin pyritty vastaamaan ilman erityisiä köyhille tarkoitettuja selektiivisiä politiikkaohjelmia kaikille tarkoitetuilla universaaleilla palveluilla. Tilanne on kuitenkin muuttunut 1990-luvulla, jolloin lama merkitsi hyvinvointivaltiollisen kasvukauden päättymistä ja köyhyyden sekä syrjäytymisen ehkäisemissuunnitelmien nousua osaksi poliittisia strategioita. Köyhyyttä alettiin torjua universalismin idean sijaan kohdistetuilla tukitoimilla. Vuosituhannen vaihteessa Suomessa on alettu harjoittaa järjestelmällistä köyhyyspolitiikkaa. Sosiaalipolitiikkaan on rakentunut uusi köyhyyspolitiikan osa-alue, joka vaatii omaa suunnittelua, strategioita ja toimenpiteitä. 2000-luvun hallitukset ovat korostaneet köyhyyden ja eriarvoisuuden vähentämistä hallitusohjelmalinjauksissaan, mutta linjaukset ovat jääneet maailmantalouden laman ja Euroopan talouskriisin jalkoihin. Finanssikriisin (2008) jälkeisen laman politiikan keskiössä on hyvin vahvasti läsnä työllisyyden, aktivoinnin ja kasvun linjaukset jättäen eriarvoisuuden ja huono-osaisuuden vähemmälle huomiolle. Kuitenkin pääsääntöisesti 2010-luvun alun sosiaali- ja köyhyyspoliittinen agenda on sisältänyt lukuisia köyhyyttä ja huono-osaisuutta vähentäviä toimenpiteitä erityisesti hankerahoituksella toteutuneita toimia. (Kuivalainen & Niemelä 2009, 187–189; Saari 2015, 122–123, 214–215, 221–230.)

Taloudelliset kriisit ovat muuttaneet yhteiskuntaa ja poliittista päätöksentekoa. Köyhyys on jäänyt pitkäaikaiseksi yhteiskunnalliseksi ja erityisesti yksilön henkilökohtaiseksi haasteeksi 1990-luvun laman jälkeen. Köyhyyden voidaan nähdä syventyneen ja ennen kaikkea köyhyys on muuttanut muotoaan yhä moninaisemmaksi yhteiskunnallisten vaatimusten muutosten mukana. Zygmunt Bauman tarkastelee yhteiskunnallisia muutoksia ja niiden vaikutusta köyhyyteen ja köyhänä elämiseen. Tässä tutkimuksessa käytän Baumanin hyvinvointivaltion ja modernin murroksen tulkintoja sekä notkean modernin teoriaa muuttuvan köyhyyden kuvaamisessa.

Zygmunt Bauman (2002, 77–79, 95, 104, 139) kuvaa modernin tuomia yhteiskunnallisia muutoksia vapautumisen, yksilöllisyyden, ajan ja tilan, työn sekä yhteisön muutoksien kautta. Baumanin mukaan olemme siirtyneet yhteiskunnallisessa murroksessa raskaan ja vankan modernin ajasta kevyen ja notkeutuvan modernin aikaan. Tämä muutos heijastuu

yhteiskunnallisten rakenteiden murtumisena. Uusi postmoderni yhteiskunta ruokkii yksilöiden kykyä kuluttaa eikä tuottaa. Uusi valtio pitää yllä kilpailukykyä ja tukee tehokkuutta ja tuottavuutta. Ihmiset joutuvat miettimään päämääriä, koska mahdollisuuksia on ääretön määrä ja jokainen yksilö on vapaa valitsemaan omat arvonsa ja toimintansa. Mahdollisuuksia täynnä oleva elämä korostaa ihmistä kuluttajana, mikä lisää yksilön vastuuta ja haasteita päättää kuluttamistarpeiden tärkeysjärjestyksestä. Kulutusyhteiskunnassa vallitsee yleinen riippuvuus ostamisesta, joka voidaan nähdä yksilöllisen vapauden edellytyksenä. (emt. 2002.)

Bauman (2002, 2003) on tuonut esille näiden yhteiskunnan muutoksien vaikutukset yksilön elämään. Hänen mukaansa elämästä suoriutuminen vaatii yhä enemmän uutta ja uusia innovatiivisia keksintöjä. Riippuvuus teknologiasta ja keksinnöistä on kasvanut. Jatkuvasti tulee olla valmis hankkimaan uusia taitoja ja taitojen myötä uusia välineitä. Asiantuntijuus ja kuluttaminen ovat nousseet yhteiskunnan keskiöön. Mainonta ja myynti korostavat asiantuntijuutta ja tietoa siitä, mitä kuluttaja ehdottomasti tarvitsee. Jos en kykene hankkimaan tuotetta, tunnen arvoni alentuneen ja toisten silmissä menetän oikeuden kunnioitukseen. Tämä johtaa tunteeseen, että en ole tarpeeksi huolehtivainen. Puutteellisuus voi johtaa jopa häpeän ja syyllisyyden tunteisiin. Useimmiten hankkiminen tarkoittaa ostamista, joka korostaa yhteiskunnassa vallitsevaa kuluttaja-asennetta. Kuluttaja-asenne liittyy elämän osaksi markkinoita. Halu tai tarve toimia liittyy aina jonkin välineen tai asiantuntijuuden tarpeeseen ennen toteutumisen mahdollisuutta. Shoppailu on uudenlaista kilpailua, johon jokainen yhteiskunnan jäsen joutuu osalliseksi. Emme shoppaile vain tavaroita vaan osana hankintoja ovat myös jatkuvien uusien taitojen hankkiminen. Jopa ystävyysuhteita shoppaillaan. Bauman kirjoittaa ”Me shoppailemme keinoja uusien ystävien hankkimiseen, ja merkityksettömiksi käyneistä ystäväistä eroon pääsemiseen”. Ei ole montaakaan asiaa, joita voisi kuluttaa ostamatta sitä. Ilmaiseksi saatavat kulutustavarat johtavat yleensä halveksintaan. Niillä ei ole arvoa, niitä ylenkatsotaan, niitä ei pidetä houkuttelevana vaan arvoa alentavana. Tämä kohtalo lankeaa yleensä köyhille, joiden valinnanvapautta rajoittaa varojen puute. Kulutusyhteiskunnassa köyhyys tarkoittaa kuluttajan valintamahdollisuuksien rajoituksia tai niiden täydellistä puuttumista. (Bauman 2003, 243–265, Bauman 2002, 91–94.) Yhteiskunnalliset muutokset ja jatkuvan kuluttamisen korostaminen on tehnyt köyhien elämästä ja arjesta entistä

vaikeampaa. Arvostuksen ja kunnioituksen määrä mitataan näyttävyydestä ja mitään ei voi saada hyvällä hyvyydellä vaan kaikesta avusta käydään vaihtokauppaa.

Vuosikymmenten aikana tapahtuneiden muutosten myötä on rakentunut uusi yhteiskunnallinen järjestys, jota määrittää valtaosin talous, kilpailu ja tehokkuus. Talous on alkanut hallitsemaan ihmisten elämää. Modernin ajan pysyväksi tuntomeriksi voidaan kuvata kaiken kiinteän katoamista ja muuttumista, jatkuvaa muutosta ja notkeutumista. Aluksi notkeutuvan modernin muutokset vaikuttivat yhteiskunnassa vallitseviin instituutioihin, mutta myöhemmin markkinoiden yleistyessä vaikutukset ovat kohdistuneet myös yksittäisiin ihmisiin. Uudeksi haasteeksi on tullut oman paikan löytäminen muuttuvassa yhteiskunnassa. Uusi moderni on yksilöllistetty ja yksityistetty. Yksilön omalle vastuulle on jäänyt oman elämänsä rakentaminen ja arvon ansaitseminen. Epäonnistumisen riski on yksilön omalla vastuulla. Notkean modernin voidaan nähdä muuttaneen ihmisten elämänehtoja. Ihmisen yhteiskunnallinen asema ei määritä enää hänen käyttäytymistään ja tekojaan. Toimintaa eivät ohjaa sosiaaliset normit vaan erityisyys löytyy yksilöstä itsestään. Toisaalta 2000-luvun yhteiskunta ei ole yhtään vähempää moderni kuin 1900-luvun yhteiskunta. Korkeintaan sen voidaan nähdä olevan eri tavalla moderni, postmoderni. Moderni erottuu yhteiskunnasta edelleen pakonomaisena, jatkuvana, pysäyttämättömänä ja ikuisesti keskeneräisenä modernisaationa, joka merkitsee kyvyttömyyttä pysähtyä ja olla aloillaan. (Bauman 2002, 11–15, 30–31, 38–39.)

Jani Erola, Anne Birgitta Pessi ja Juho Saari (2013, 219, 230) ovat tuoneet esille Baumanin yhteiskunnallista näkökulmaa pohtivassa artikkelissaan, että sosiaalitieteen tutkimuksissa käsitellään usein hyvinvointivaltion roolia suhteessa yhteiskunnallisiin muutoksiin. Heidän mukaansa Bauman on perehtynyt erityisesti kysymyksiin siitä, sitoutuuko ja sijoittuuko hyvinvointivaltio tiettyyn historialliseen ajanjaksoon ja onko se jollakin tavalla vieras tai yhteen sopimaton jonkun toisen ajanjakson kanssa? Erityisesti vuosituhannen vaihteessa Baumanin ajattelussa on voitu nähdä ajatus modernin ”notkeutumisesta”, joka johtaa tilapäisyyden ja epävarmuuden maailmaan. Toisaalta Baumanin näkökulma siirtymisestä epävarmempaan yhteiskuntaan voidaan kyseenalaistaa, koska juuri ne hyvinvointivaltion instituutiot, jotka Bauman on määritellyt menneen ajan rakenteiksi, ovat tuottaneet varmuutta edistäen terveyttä ja elintasoja. Kuitenkin tänä päivänä on epävarmuutta, joka

heijastuu erityisesti huono-osaisiin, tuottaen yhä vahvemmin turvattomuutta myös vahvojen olemassa olevien instituutioiden kuten terveyden- ja sosiaalihuollon osalta.

Hyvinvointivaltion murros ja yhteiskunnalliset muutokset ovat vaikuttaneet terveyden käsitykseen ja hyvän terveyden mahdollistumiseen. Bauman (2002) muistuttaa, että vaikka instituutiot ovat tuottaneet terveyttä ja antaneet varmuuden tarvittavalle elintasolle on instituutioiden rooli osana hyvinvointia haurastunut, mikä omalta osaltaan vahvistaa Baumanin näkökulmaa turvattomuudesta ja epävarmuudesta. Terveyden käsitteellistäminen on muuttunut muiden muutoksien mukana. Terveenä oleminen tarkoittaa yhä enenevässä määrin työkykyisyyttä, hyviin suorituksiin pääsemistä. Hyväkuntoisuus on puolestaan noussut uudenlaiseen muuttuvaan ihannointiin, jota myös kaupallisesti vahvistetaan. Tämä osoittaa jälleen yksilön ruumiin kuluttajuutta. Hyväkuntoisuus tarkoittaa ruumiin notkeutta, vastaanottavaisuutta ja kykyä muuttua uusissa tilanteissa. Hyväkuntoisuudessa on ennen kaikkea kysymys subjektiivisesta kokemuksesta toisin kuin terveydessä. Terveydestä ja hyvinvoinnista on tullut osa kaupallisuutta, mikä edellyttää mahdollisuutta kuluttaa saavuttaakseen mahdollisimman hyvän elintason. (Bauman 2002, 95–99.) Hyvä terveys ja hyväkuntoisuus korostuvat huomattavasti myös ikääntyviin erityisesti kolmasikäläisiin kohdistuvina yhteiskunnallisina odotuksina. Kuluttajayhteiskunta näkee ikääntyvät kuluttamisen mahdollisuuksien kautta, jota tuodaan esille mainonnassa ja markkinoinnissa.

Modernin aikakauden rakenteiden purkautuminen ja uudelleen muotoutuminen tuovat jatkuvia muutoksia, jotka lisäävät epävarmuutta. Uudessa notkeutuvassa maailmassa ei ole enää ihmisten käyttäytymistä suuntaavia tai ohjaavia ulkopuolisia rakenteita tai instituutioita. Kuluttajayhteiskunnassa hyvinvointivaltion idea on toisenlainen. Samanlaisuuteen vetoaminen ei ole enää mahdollista jatkuvan valikoinnin, valinnan ja eriytymisen maailmassa. Oman itsensä enemmän kuluttajana kuin kanssaihmisenä näkeminen yleistyy. Baumanin teoria nostaa esille köyhien muuttuvan aseman osana kuluttajayhteiskuntaa hyvinvointivaltion murtuessa. Notkeassa modernissa köyhät ovat epäonnistuneita kuluttajia, koska integroituminen yhteiskuntaan tapahtuu ensisijaisesti kuluttamisella. Köyhyys määrittyy sosioekonomisen aseman sijasta enemmän kulutusmahdollisuuksien ja -kyvyn kautta. Köyhä ei ole yhteiskunnan kannalta

potentiaalinen tuottaja vaan julkisen talouden kustannuserä. Ostamispakon riivaamassa synoptikon yhteiskunnassa köyhät eivät pysty kääntämään katsettaan pois. Kuluttajuus näkyy ja painostaa kaikkialla. Rikkaiden vaihtoehtojen määrätön kasvu lisää köyhien sietämätöntä elämää, jossa heillä ei ole mahdollisuutta käyttää yhteiskuntamme korostamaa valinnan vapautta. (Karvinen-Niirikoski 2009, 131–141; Erola ym. 2013, 219–232; Bauman 2002, 109.)

Uusi vuoden 2008 taantuma on tuonut jälleen ajankohtaiseksi yhteiskunnallisen taloudellisen tilanteen sekä talousmuutoksien syklin. Hyvinvointivaltio on jälleen murroksessa. 1990-luku on jo osoittanut sosiaalimenojen kasvun vaikutukset bruttokansantuotteeseen. Asumis- ja toimeentulotuen saannin kesto pidentyi ja lopulta ylivelkaantumisen, pitkäaikaistyöttömyyden ja lastensuojelun asiakkuudet nousivat. Laman jälkeen vaikutukset katosivat ensin sosiaalimenoista. Sen sijaan syrjäytymiseen, ylivelkaantumiseen ja lastensuojeluun liittyvät kolmannen linjan indikaattorit eivät ehtineet palautua suurta lamaa edeltäneelle tasolle ennen uuden laman puhkeamista. Työttömyys on noussut merkittävästi ja tätä niin sanottua uutta lamaa ei ole seurannut yhtä nopea nousukausi kuin 1990-luvun alun laman jälkeen. Pitkittyneestä köyhyydestä kertovat useat mittarit osoittavat, että heikossa asemassa olevien ihmisten tilanne ja osuus väestöstä on jäänyt pysyvästi uutta lamaa edeltäneelle tasolle tai jopa entisestään kasvanut. Vuoden 2008 jälkeen Suomessa ei ole nähty uutta taloudellista kasvua. (Saari 2010, 244–245; Saari 2015, 13; Hiilamo 2011, 86; Hiilamo 2016, 36–38.) Köyhyys keskustelua on käyty huomattavasti 1990-luvun laman jälkeen välillä enemmän ja välillä vähemmän. Ajoittain on puolustauduttu nousukaudella ja sen positiivisilla vaikutuksilla. Uusi talouskriisi kuvastaa kuitenkin yhteiskunnallisten murroksien uusiutumista ja köyhyysilmiön jatkuvuutta leipäjonoineen ja hyvinvoinnin vajeineen.

4 KÖYHYYS JA HYVINVOINTI

Tässä luvussa käsittelen köyhyyttä suhteessa hyvinvointiin tarveteorioiden näkökulmasta. Kuten Bauman on todennut, yhteiskunta on muuttunut ja muutoksien myötä itsekkyyden, hyöty ja kuluttaminen ovat tulleet keskeiseen asemaan kaiken ikäisten elämässä. Omien tarpeiden tyydyttäminen korostuu monissa asioissa, mutta suurempien yhteisöllisten tarpeiden tyydyttämistä täytyy edeltää muiden elämän perustarpeiden varmistaminen. Myös Hiilamo (2011, 58–59) on todennut tarpeiden vaikutuksen köyhyyden kokemukseen ja köyhyyden määrittymiseen. Köyhyysrajan alapuolelle jäävät ihmiset eroavat toisistaan taidoissaan ja kyvyissään käyttää ja vaikuttaa omiin voimavaroihinsa ja toisaalta omiin tarpeisiin. Jokaisen tarpeet ovat erilaisia ja eri tavoin määriteltävissä vaikka perustarpeet muodostuvat tietyistä elämänpuitteista. Tarpeet ja niissä havaittavat puutteet kuvastavat subjektiivista hyvinvointia yksilöllisellä tavalla. Yhteiskunnallinen tilanne on kuitenkin aina määrittämässä ja vaikuttamassa tarpeiden tyydyttymiseen.

4.1 Tarveteoriat hyvinvointia paikantamassa

Tarveteorioiden näkökulma köyhyyden vaikutuksista arkeen ja hyvinvointiin antaa mahdollisuuden tarkastella köyhyyttä taloudellista näkökulmaa laajempaan kokonaisuuteen. Juho Saari (2015, 72–73) on kirjoittanut, että köyhyystutkimuksissa tulee kiinnittää huomiota tarpeiden tyydyttämisessä havaittaviin vajeisiin. Tarpeet ja niiden tyydyttyminen voidaan nähdä tärkeänä osana köyhyyden tarkastelussa. Saari (2015) jakaa tarpeet perustarpeisiin ja välittäviin tarpeisiin. Ihmisen perustarpeisiin katsotaan kuuluvan fyysisen terveyden ja henkisen autonomian. Niiden tyydyttäminen edellyttää välittävien tarpeiden tyydyttämistä. Välittäviä tarpeita ovat ruoka, vesi ja asuminen, taloudellinen, henkinen ja fyysinen turvallisuus, koulutus ja terveydenhuolto. Lisäksi välittävät tarpeet sisältävät elämänkaaren erivaiheisiin liittyvät palvelut, hoivan ja lääkityksen. Tarveteorioiden näkökulmasta köyhyys on välittävien tarpeiden puutteesta aiheutuvaa kyvyttömyyttä tyydyttää perustarpeet. Tarveteoriat auttavat paikallistamaan köyhyyden, mutta tarpeiden tarkastelu ja tutkiminen jättävät myös tulkinnan varaa.

Koettu hyvinvointi keskittyy useimmiten ryhmän tai yhteisön jäsenyyteen ja sitä kautta sosiaalisiin suhteisiin. Tutkijat ovat olleet yhä enemmän kiinnostuneita koetusta hyvinvoinnista eli onnellisuudesta ja tyytyväisyydestä elämään. Hyvinvointitutkimuksien painopiste on siirtynyt kotitalouksien käytössä olevien materiaaalisten resurssien määrän ja jakautumisen tutkimuksesta koetun eli subjektiivisen hyvinvoinnin tutkimukseen. Yhteiskunnalliset muutokset, kuten vaurastuminen ja reflektiivisyyden lisääntyminen, vaikuttavat hyvinvoinnin määrittelyyn ja kokemuksellisuuden muutoksiin. Vaurastuminen tarkoittaa sekä bruttokansantuotteen kasvua että kotitalouden käytössä olevan hyödykkeiden rakenteen muutosta perushyödykkeiden, kuten ruoan ja asunnon kulutuksesta, kohti valinnanvaraisia kulutuskohteita. Reflektiivisyyden lisääntyminen tarkoittaa omien elämänvalintojen merkityksen korostumista sosiaalisten normien ja traditioiden sitovuuden heikentyessä. Yhteiskunnan ja yleensä sosiaalisten suhteiden reflektiivisyys on ollut Zygmunt Baumanin yksi keskeinen teema. Olennaista 2000-luvun alun notkeassa modernissa on sosiaalisten suhteiden haurastuminen. Ihmiset ehdollistavat sosiaaliset suhteensa markkinalähtöisesti niistä saataviin välittömiin hyötyihin, jolloin pitkäjännitteisten sosiaalisten sitoumuksien luomisen taito katoaa ja notkeus tulee mukaan myös ihmissuhteisiin. (Saari 2010, 9, 14, 18, 20, 86–89.)

Hyvinvoinnin kokemuksessa on tärkeää yhteisön ja yhteenkuuluvuuden kokemukset. Yksinäisyys voi johtaa jopa terveydellisiin ongelmiin. Sukulaisuussuhteet ovat edelleen useimmissa yhteisöissä vastavuoroisuuden perusta. Hyvinvoinnin ja yksinäisyyden tarkasteluissa on huomionarvoista nostaa esille Suomessa vallitsevat yksinäisyyden loukut, joihin sijoittuvat yli 65-vuotiaat sekä työttömät ja eläkeläiset. Sukupuolella ja asuinkunnan kaupunkimaisuudella ei sen sijaan ole nähty olevan vaikutusta yksinäisyyden kokemuksellisuuteen. (Saari 2010, 45–46, 78, 117.) Sosiaalisten suhteiden haurastuminen ja hyödyn tavoittelu lisäävät yksinäisyyttä ja heikentävät hyvinvointia. Köyhien mahdollisuudet luoda niin sanottuja tuottavia sosiaalisia suhteita on vaikeaa, jonka vuoksi sosiaaliset suhteet heidän elämässään rapistuvat ja vähenevät.

Tutkimuksessa lähestyn ikääntyvien hyvinvointia yksilöllisten ja yhteiskunnallisten tarpeiden näkökulmasta. Ihmisten tarpeita on tulkittu eri näkökulmista huomioiden yksilön oikeudet, mieltymykset sekä yhteiskunnalliset vaikutukset. Tarpeet voidaan määrittellä

sisäisen epätasapainon tilaksi, joka saa ihmisen toimimaan tasapainon saavuttamiseksi. Tarpeilla tarkoitetaan yleensä perusluontoisia, jopa fysiologisperäisiä motiiveja, mutta myös muita ihmistä motivoivia tavoitteita. Tarpeiden motivoivan vaikutuksen tulkinta on saanut tukea yhdeltä kuuluisimmalta motivaatiopsykologiaa tutkineelta tutkijalta Maslow'ta. Tarpeiden perusteoria on frustraatioteoria, jonka mukaan tarpeen tyydytys johtaa tarpeen vähenemiseen ja turhautuminen johtaa tarpeen kasvuun. Psykykinen hyvinvointi ja henkilökohtaiset tavoitteet ovat yhteydessä toisiinsa. Ihmiset kohtaavat elämässään erilaisia haasteita ja vaatimuksia, joiden muuttuessa myös tavoitteita tulisi muuttaa. Henkilökohtaisten tavoitteiden sopeuttaminen muuttuneisiin elämänvaatimuksiin lisää psyykkistä hyvinvointia, mutta edellyttää kontekstin huomioimista osana sopeutumista. (Doyal & Gough 1991, 9, 35; Nurmi & Salmela-Aro 2002,10–11, 158–159; Motivaatioteoriat 24.4.2015.) Tutkimuksessa käytän Len Doyalin ja Ian Goughin universaalia tarveteoriaa osana hyvinvoinnin ja köyhyyden kokonaisvaltaista tarkastelua. Seuraavaksi tulen avaamaan enemmän tätä tutkimuksessa käytettyä universaalia tarveteoriaa.

4.2 Universaali tarpeiden teoria hyvinvoinnin tulkinnassa

Doyalin ja Goughin (1991) tarveteorian perusideana on yhteisön ja yhteiskunnan huomioiminen yksilön tarpeiden tyydyttymisessä. Yhteiskunnalliset edellytykset vaikuttavat perustarpeiden tyydyttämiseen. Ihmisen hyvinvointi on kykyä osallistua sen yhteisön elämään, jossa ihminen elää. Hyvinvointi muodostuu osallistumisesta ja vapaudesta tehdä tietoisia valintoja. Valinnanvapauksien ja itsenäisyyden taustalla vaikuttavat yhteiskunnalliset mahdollisuudet. Kansalaiset oppivat yhteiskunnan vaikutuksen kautta oman toimintansa rajoituksia. Yhteiskunta asettaa ehtonsa sille, mitä yksilön on sallittua tehdä ja mitä ei. Yhteiskunnalliset säännöt vaikuttavat toiminnan taustalla ja kansalaiset kohtaavat yhteiskunnalliset päämäärät, joihin tulisi pyrkiä jokapäiväisessä elämässä. Jotta ihminen voi osallistua ja tehdä valintoja, perustarpeiden on ensin tyydytettävä riittävän onnistuneesti. Jokaisen yhteiskunnan täytyy tuottaa riittävät mahdollisuudet tyydyttää perustarpeet vähintään vähimmäistason mukaisesti arjessa selviytymisen ja terveyden osalta. Yhteiskunnan tulee taata tarkoituksenmukainen

suvunjatkaminen ja lasten sosiaalistaminen. Kolmanneksi yhteiskunnan tulee taata kyvyt ja arvot, jotka ovat tarpeellisia edistykselle sekä mahdollistaa näiden taitojen harjoittaminen. Jokaisessa yhteiskunnassa yksilön tulee saada ruokaa, suojaa ja turvallisuutta. Nämä välilliset ja periaatteessa materiaaliset tarpeet liittyvät oleellisesti yhteiskunnalliseen talouteen ja mahdollisuus niiden tyydyttymiseen on sidoksissa niin yhteiskunnalliseen kuin myös yksilölliseen taloudelliseen tilanteeseen. (Doyal & Gough 1991, 76–77, 80–81.)

Perustarpeilla Doyal ja Gough tarkoittavat asioita, jotka on saavutettava, jotta inhimillinen toiminta ja vuorovaikutus onnistuvat mahdollisimman hyvin. Tarpeet voidaan nähdä toiminnan ja kanssakäymisen edellyttäjinä. Osallistuminen riippuu tarveteorian mukaan ihmisen fyysisestä terveydestä ja perusautonomiasta eli elämänhallinnasta. Perustason tarpeiksi katsotaan fyysinen terveys sekä itsenäinen ja kriittinen toiminta. Fyysinen terveys on yksi tärkeistä saavutettavista perustarpeista ennen kuin ihminen pystyy tavoittelemaan muita tarpeita. Fyysisiä vikoja lähestytään usein negatiivisina asioina, koska ne ovat biologisia sairauksia ja osoittavat jonkin puutetta. Lääketieteelliset termit määrittävät terveyttä ja sairautta. Itsemääräysvalta perustarpeena tulee huomioida fyysisen terveyden rinnalla. Henkilökohtaista itsenäisyyttä kuvaavat oman itsensä, kulttuurin ja omien odotuksien ymmärtämisen taso, psykologiset kyvyt eli mielenterveys ja kyky toimia mahdollisuuksiensa mukaisesti. Perustarpeissa on olemassa kahdenlaista itsenäisyyttä, jotka ovat toiminnan valinnanvapaus ja poliittinen vapaus. (Doyal & Gough 1991, 49–50, 56–60.) Jotta perustarpeet voidaan tyydyttää, tarvitaan vielä ns. välillisten tarpeiden tyydyttymistä. Näitä ovat muun muassa tyydyttävä ruoka, vesi ja asuminen, turvallinen lapsuus, mahdollisuus merkittäviin kiintymyssuhteisiin, riittävä terveydenhoito ja koulutus. Doyalin ja Goughin mukaan yhteiskunnan velvollisuus on pitää huolta nimenomaan välillisten tarpeiden tyydyttämisestä. (Kajanoja 2013, 63–66.)

Doyalin ja Goughin (1991) universaalien tarpeiden teorian kautta voidaan tarkastella hyvinvointia osana suomalaista hyvinvointivaltiota. Inhimillisiä tarpeita kokonaisvaltaisesti kartoittava ja jäsentävä hyvinvointiteoria on tärkeä osa hyvinvointivaltion arviointia. Teorian yhtenä vahvana lähtökohtana on bruttokansantuotteen haastaminen hyvinvoinnin mittarina, koska ihmisten tarpeet tulee huomioida taloudellista näkökulmaa laajempina tarpeiden kokonaisuuksina.

Yhteiskunnallisten muutosten myötä talous on noussut määrittämään yhä enemmän myös hyvinvointia erityisesti aineellisen hyvinvoinnin näkökulmasta ja yhä erilaisemmat indikaattorit ovat nousseet määrittämään hyvinvointia ja ihmisten elinolosuhteita. Aineellista hyvinvointia mitataan usein kotitalouksien tulotasolla, jolloin tulot kuvaavat mahdollisuutta tyydyttää tarpeet. Tulotaso kertoo, kuinka paljon kotitalous voi kuluttaa hyödykkeitä (tavaroita ja palveluita) markkinayhteiskunnassa. Kansantalouden menestystä mitataan puolestaan bruttokansantuotteella. Kotitalouden tulot ja bruttokansantuote ovat tarpeellisia mitattaessa kotitalouksien kulutusmahdollisuuksia ja markkinahyödykkeiden tuotantoa, mutta ne johtavat harhaan hyvinvoinnin ja tarpeiden tyydyttämisen mittareina. Doyal ja Gough huomioivat hyvinvoinnin määrittelyssä ja saavuttamisessa vaadittavat tarpeet tuloja kokonaisvaltaisemmin. Tarveteoria ottaa huomioon perustarpeet ja välittävät tarpeet sekä yhteiskunnalliset edellytykset tarpeiden tyydyttymiselle. (Kajanoja 2013, 61–63, 66–67; Doyal & Gough 1991, 151–155.)

Doyal ja Gough (1991) korostavat hyvinvoinnin määrittelyissään elämänhallintaa ja terveyttä perustarpeina. Tarpeiden perimmäisinä kriteereinä ovat edellytykset osallistua yhteisön elämänmuotoon ja vuorovaikutus. Teoria huomioi yhteiskunnallisten edellytysten vaikutuksen tarpeiden mahdollistumiselle. Osallistumiselle ja vuorovaikutukselle annetaan painoarvoa. Teoria huomioi hyvinvoinnin yksilöä laajempaa asiana, mikä antaa etäisyyttä hyvinvointiajattelussa vahvasti hallinneelle liberalistiselle käsitykselle, jossa hyvinvointi ymmärretään pelkästään yksilön käytettävissä olevina resursseina henkilökohtaisen hyvinvoinnin tavoittelussa. Teorian yksi tärkeimmistä tavoitteista on huomioida hyvinvointi taloustieteellistä näkökulmaa laajemmin. Köyhyyden kokemuksellisuus on paljon muuta kuin taloudelliset luvut. (Kajanoja 2013, 63–66.) Tarveteoria antaa mahdollisuuden tutkia köyhyyttä osana kokonaisuutta, huomioiden yksilöllisten perustarpeiden vaikutukset hyvinvoinnin kokemuksessa.

Doyalin ja Goughin teoriassa universaalina päämäärinä ovat osallistuminen ja vapautuminen. Osallistumisessa on tavoitteena vakavan epäkohdan välttäminen, joka tarkoittaa mahdollisimman vähän vaurioitettua sosiaalista osallistumista. Vapautumisella tarkoitetaan puolestaan kriittistä mahdollisuutta osallistua valittuun elämänmuotoon. Perustarpeiden optimitaso jakautuu fyysiseen terveyteen, toimijan autonomisuuteen ja

kriittiseen autonomisuuteen. Välittävien tarpeiden mahdollistumisen myötä voidaan päästä perustarpeiden optimitasolle. Välittävien tarpeiden vähimmäistasolla huomioidaan tyydyttävä ruoka, vesi, asuminen, työympäristö, fyysinen ympäristö ja terveydenhuolto, turvallinen lapsuus, merkittäviä lähi-ihmissuhteita, fyysinen turvallisuus, taloudellinen turvallisuus, turvallinen syntyvyyden säännöstely ja raskaus sekä peruskoulutus. Näiden tarpeiden tyydyttämiseen nähdään tärkeinä yhteiskunnalliset edellytykset. Universaaleja edellytyksiä ovat tuotannon ja väestön uusiutuminen sekä kulttuurin välittyminen ja yhteiskuntajärjestelmä. Yhteiskunnallisten edellytysten optimoimisessa tulee pohtia negatiivista vapautta ihmisoikeuksien ja poliittisten oikeuksien kautta sekä positiivista vapautta tarpeentyydytyksen oikeuksien ja poliittisen osallistumisen näkökulmasta. (Doyal & Gough 1991, 170; Kajanoja 2013, 64.)

Doyalin ja Goughin universaalien tarpeiden teorian lisäksi ihmisen tarpeita ja niiden toteutumista ovat tutkineet useat tutkijat. Yksi tunnetuimmista tarveteorioista on Maslow'n motivaatioteoria. Maslow'n mukaan motivaation virittäjinä ovat tarpeet. Ihmisen perustarpeet voidaan jakaa viiteen luokkaan, jotka ovat fysiologiset tarpeet, turvallisuuden tarpeet, sosiaaliset tarpeet, arvostuksen tarpeet ja itsensä toteuttamisen tarpeet. Tarpeiden välillä vallitsee hierarkia, kun perustarpeet on tyydytetty, siirtyy ihminen hierarkiassa ylöspäin. Alimmalla tasolla ovat fysiologiset tarpeet ja ylimmällä tasolla itsensä toteuttamisen tarpeet. Jokaisella ihmisellä on kaikki nämä tarpeet, mutta ne korostuvat eri aikoina eri tavalla. (Doyal & Gough 1991, 35–36; Maslow'n tarveteoria 24.4.2015.)

Doyalin ja Goughin universaalien tarpeiden teoria antaa yksilöä laajemman näkökulman tarpeiden tarkasteluun osana yhteiskuntaa. Tässä tutkimuksessa tarpeita tarkastellaan niin yksilöllisinä perus- ja välittävinä tarpeina kuin myös yhteisöllisyyteen ja osallistumiseen sitoutuvina tarpeita. Tarkastelen tarpeita yksilöllisestä ja yhteiskunnallisesta näkökulmasta, koska tarpeiden määrittäminen liittyy oleellisesti yhteiskunnallisiin muutoksiin ja köyhyyden näyttäytymiseen osana yhteiskuntaa. Köyhyys ja mahdollisuus saada omat tarpeensa tyydytettyä ovat sidoksissa toisiinsa. Ikääntyvien arkea ja hyvinvointia on tarkasteltu tässä tutkimuksessa universaalien tarveteorian kautta.

5 IKÄÄNTYVIEN KÖYHYYS JA HYVINVOINTI TUTKIMUSTEN VALOSSA

Köyhyyden tutkimuksia on tehty vuosikymmenten ajan tarkastellen köyhyysastetta ja erilaisia köyhyyttä mittaavia indikaattoreita. Kuvaan seuraavaksi tutkimuksia, joissa huomion kohteena ovat erityisesti ikääntyvät eläkkeellä tai eläkeiän kynnyksellä olevat henkilöt ja heidän elämäänsä liittyvä köyhyys. Lisäksi olen tarkastellut tutkimuksia, jotka antavat tietoa köyhyyden ja yhteiskunnallisten muutoksien yhteydestä. Aiempia köyhyystutkimuksia olen hakenut kirjastojen tietokannoista sekä internetistä asiasanoilla ikääntyvien köyhyys, kolmasikäläiset ja köyhyys, ageing people and poverty sekä third age and poverty. Suomalaista tutkimusta ja kirjallisuutta köyhyydestä on runsaasti esimerkiksi Juho Saaren sekä Heikki Hiilamon tutkimana. Lisäksi Jyrki Jyrkämä on kirjoittanut runsaasti elämäkulusta ja ikääntymisestä. Tässä tutkimuksessa olen tarkastellut Juho Saaren, Jera ja Jyri Hännisen sekä Sirpa Kärnän tutkimuksia. Kansainvälisinä tutkimuksina tuon esille HelpAge International järjestön kattavan tutkimuksen ikääntyvien hyvinvoinnista ja taloudellisesta tilanteesta sekä Andreas Hoffin loppuraportin iäkkäiden ihmisten köyhyydestä ja syrjäytymisestä Euroopassa tutkimuksesta. Nämä tutkimukset antavat tärkeää tietoa suhteessa yhteiskunnalliseen tilanteeseen ja Baumanin esille nostamaan kuluttamisen yhteiskuntaan. Hyvinvointi suhteessa köyhyyteen tuo ilmi Doyalin ja Goughin tarveteorian perusajatuksen tarpeiden tyydyttämisen, yhteiskunnallisen tilanteen ja henkilökohtaisen kokemuksen välisestä tiiviistä yhteydestä.

Juho Saari (2015, 19, 68–70) on tutkinut huomattavassa määrin köyhyysilmiötä. Hänen mukaansa suomalaisen yhteiskunnan eri- ja tasa-arvoistumisen tutkimukset osoittavat, että 1990-luvun lama ja sen jälkeinen nousukausi on ollut merkittävä yhteiskuntapolitiikan muutosten aika. Huomioitava yhteiskunnallinen ilmiö on nimenomaan laman jälkeinen nousukausi, jolloin vaurastuminen ei ole tapahtunut tasaisesti eri väestö- ja sosioekonomisilla tasoilla. Laman jälkeen on korostettu kasvua ja työllisyyttä sekä julkisten menojen kasvun hillintää. Kasvun ja työllisyyden politiikka on aiheuttanut eriarvoistumista ja nousukausi syventänyt kroonistunutta köyhyyden riskiä. Eriarvoisuus kohdistui erityisesti väestön ääripäihin ja köyhien osuus väestöstä jäi pysyvästi

aikaisempaa korkeammalle tasolle. Laman jälkeen köyhyys kohdistui erityisesti lapsiperheisiin. 2000-luvun ensimmäinen vuosikymmen ei ole tuonut helpotusta köyhimpien elämään vaan köyhien osuus väestöstä on kasvanut edelleen. Saaren (2015) esille tuomat tutkimukset osoittavat, että perushyödykkeisiin luettavien asunnon ja energian osuus kotitalouksien menoista on kasvanut 1990–2008 noin viidenneksestä (18,1 prosenttia) neljännekseen (24,6 prosenttiin). Ruoan osuus kotitalouksien menoista on kuitenkin laskenut 16 prosentista 12,5 prosenttiin. Kulutusmahdollisuudet ja kulutushyödykkeet ovat muuttuneet ja niihin tarvitaan yhä enemmän varallisuutta, mikä tarkoittaa luopumista jonkin muun hyödykkeen hankkimisesta, kuten ravinnosta. (Saari 2015, 19, 68–70.)

Jera ja Jyri Hänninen (2008, 29–35) ovat kiinnittäneet tutkimuksissaan huomiota nimenomaan ruoan puutteen ilmentämään köyhyteen. 1990-luvun laman jälkeen ruoanjakelupisteet ovat lisääntyneet poliittisista sopimuksista huolimatta. Tutkimukset osoittavat, että lama jätti pitkäaikaisen vaikutuksen suomalaiseen sosiaalipolitiikkaan ja palvelujärjestelmään. Köyhille lama on jäänyt osaksi arkea, vaikka valtion talous, yritykset sekä ylä- ja keskiluokka ovat saaneet kokea nousukautta. Hyvinvointivaltion kasvukauden voidaan katsoa päättyneen sosiaaliturvan leikkauksien aloittamiseen vuonna 1992. Vuosien 1994 ja 2005 välillä hyvätuloisin kymmenes on nostanut tulojaan 68 prosentilla, kun vastaava summa pienituloisimmilla kymmenyksellä on ollut 18,1 prosenttia. Ruoan hinta on noussut Suomessa maaliskuun 2007 ja maaliskuun 2008 välillä 7,3 prosenttia, jonka jälkeen hintojen nousu on jatkunut. (Hänninen & Hänninen 2008, 29–35.) Ruoan osuus kotitalouksien menoista on laskenut useammalla prosentilla vaikka ruoanhinta on noussut. Tämä osoittaa sen, että kotitaloudet joutuvat karsimaan ruokamenoista muiden hankintojen vuoksi.

Suomessa tehdyistä ruoka-apu tutkimuksista on noussut vahvasti esille ikääntyvän ja eläkkeellä olevan väestön köyhyys ja heikko elämäntilanne. Suomessa ruoka-avun tutkimuksellista tietoa on alkanut kertymään tutkimuksien kautta. 2000-luvulla tehdyistä tutkimuksista käy ilmi, että ruoka-apua hakevat pääsääntöisesti yli 30-vuotiaat ja jonoissa on paljon eläkeläisiä. Maahanmuuttajien määrät ovat lisääntyneet erityisesti kaupungeissa. Opiskelijoita jonoissa on vähän, mutta lapsiperheiden määrä on alkanut kasvamaan.

Ruoka-apua saavat ovat pääsääntöisesti perusturvaetuuksien varassa eläviä, vuokralla asuvia, huonossa työmarkkina-asemassa olevia ja iäkkäitä. Pitkäaikaisia avun saajia ovat erityisesti yksinhuoltajaperheet, työttömät ja kansaneläkkeen saajat. (Hänninen & Hänninen 2008, 113; Hiilamo, Pesola & Tirri 2008, 121–123.)

Ruoka-apututkimukset antavat kuvaa köyhyyden jakautumisesta eri väestöryhmien kesken. Lisäksi köyhyyden rakennetta on tutkittu pitkäaikaisesti Köyhyyden dynamiikka Suomessa 1995-2008 tutkimuksessa. Eläketurvakeskuksen vuonna 2013 julkaistu tutkimus koostuu paneeliaineistosta, jossa on seurattu samojen henkilöiden tulojen rakennetta tutkimusvuosina. Eläketurvakeskuksen keskeisenä tavoitteena on estää eläkeläisten köyhyys. Tutkimuksen perusteella köyhyyden pysyvyyttä ja köyhyysjaksojen pitkittymistä voidaan selittää kahdella eri tavalla. Rakenteellisessa tilariippuvuudessa viivästetty tilamuuttuja selittää köyhyysriskin. Tilariippuvuutta ylläpitäviä tekijöitä voivat olla väärin asetetut kannustimet, jotka joko eivät kannusta työllistymään tai ylläpitävät matalapalkka- tai osa-aikatyötä, ns. köyhyysloukkuja. Toisena selityksenä on nostettu esille riskin autokorrelaatio, joka liittyy havaitsemattoman yksilöllisen ominaistekijän aiheuttamaan näennäiskorrelaatioon. Tällöin pitkät köyhyysjaksot kasautuvat niille henkilöille, joilla on erityinen riskialttius. Tutkimuksen mukaan Suomen köyhyysriskissä on selvä tilariippuvuus. Edellisen vuoden köyhyys lisää köyhyysriskiä noin kymmenellä prosenttiyksiköllä. Toisaalta ominaistekijöiden vaikutus oli myös voimakasta. Köyhyyden tilariippuvuus osoittautui kasvavan väestöryhmän iän myötä ja erityisesti eläkeläisillä se oli muuta väestöä voimakkaampi. Yksi voimakkaammista dynaamisista riskitekijöistä on yksin jääminen. Tutkimuksessa nousi esille köyhyysprosessin selvä rakenteellinen muutos. Aikuisväestön, erityisesti vanhempien ikäryhmien ja eläkeläisten, köyhyyden tilariippuvuus oli suurimmillaan 1990-luvun lopussa, jonka jälkeen se aleni. 2000-luvulla tilariippuvuus on lähtenyt uudelleen kasvuun. Koulutus- ja sosioekonomisten ryhmien väliset ominaisriskierot osoittavat, että eläkeläisten ja työttömien ryhmissä köyhyysriskin nousu on ollut erityisen suurta. Tutkimuksen tulokset osoittavat, että köyhyysongelma on syventynyt useasta eri näkökulmasta ja vaikutussuunnasta tarkasteltuna. Köyhyys on Suomessa kroonistunut ja köyhyydestä poistumistodennäköisyys alentunut ja vaikeutunut. (Suoniemi 2013, 1–10.)

HelpAge International – järjestö on puolestaan selvittänyt YK:n avustuksella maailman laajuisesti ikääntyvien, yli 60-vuotiaiden hyvinvointia. Selvityksessä on huomioitu taloudellinen hyvinvointi, terveydentila, työllisyys- ja koulutustason vaikutukset sekä suotuisan toimintaympäristön näkökulma. Vuoden 2014 tulokset osoittavat, että vanhusten hyvinvoinnin osalta Suomi on Pohjoismaiden hännillä. Maailmanlaajuisesti tarkasteltuna Suomi sijoittui kokonaisuudessa 91 maan joukossa sijalle 15. Kansaneläkejärjestelmän ansiosta Suomi pärjää tutkimuksen toimeentulo-osuudessa suhteellisen hyvin sijoittuen sijalle 16 vuonna 2014, mutta vuoden 2015 selvitys osoittaa ikääntyvien taloudellisen tilanteen heikentymistä pudoten sijalle 17. Tuloksissa huomautetaan jo vuoden 2014 osalta, että eläkkeiden tasojen tarkastelussa tulee huomioida erityisesti vanhemmat naiset, jotka eivät ole osallistuneet työelämään ja saavat pientä kansaneläkettä, joka on hyvin lähellä köyhyysrajaa. Tilannetta on pyritty kohentamaan valtion taholta jo vuonna 2011 pienituloisille eläkeläiselle hallituksen osoittamalla takuueläkkeellä. Tästä huolimatta tilanne on edennyt heikompaan suuntaan. Huonoiten Suomi on menestynyt vertailuissa koskien koulutustasoa, terveyttä ja ikäihmisten työmarkkinatilannetta, joissa sijoitus ei ole yltänyt edes 20 parhaan maan joukkoon. Väestön sisällä on eriarvoisuutta, johon palveluilla ei pystytä vastaamaan. Suomessa joka kolmas ikäihminen on pienituloisen ja joka viides ei ole päässyt hyvinvoinnin kehityksestä osalliseksi. Yksinasuminen on kasvussa ja jopa 60 prosenttia yli 60-vuotiaista asuu yksin. (HelpAge 5.6.2015, 19.9.2015.)

Hoff (2008, 5–7, 10–12, 19–22, 45) kirjoittaa iäkkäiden ihmisten olevan erityisen alttiita taloudellisen tilanteen muutoksille. Esimerkiksi Britanniassa köyhyden ja vanhuuden välillä on selkeä ja pitkäaikainen korrelaatio. Leskinaiset ovat erityisesti suuressa riskissä köyhyden osalta. Vanhuus ei kuitenkaan merkitse köyhyyttä ihan kaikki alla maailmassa, vaikka ikäihmisten köyhyys on ollut kasvussa useissa maissa. Euroopassa saksalaisia eläkeläisiä köyhyys koskettaa pienemmällä todennäköisyydellä kuin keskimäärin köyhyys kyseisessä maassa. Kuitenkin esimerkiksi Itävalta on pystynyt vähentämään köyhyden riskiä 2000-luvulla, kun riski puolestaan Saksassa on kasvanut. Tässä tutkimuksessa on kuvattu vanhuusiän köyhyden esiintymistä kattavasti Euroopan unionin 25 maan osalta ja köyhyden muuttumista viimeisten vuosikymmenten aikana. Tutkimuksen yhtenä aineistona ovat toimineet asiantuntijahaastattelut sekä lisäksi poliittiset asiakirjat valtioiden empiirisestä tietokannasta. Tutkimuksessa on tehty yhteensä 37 haastattelua, joista 18 riippumattomille asiantuntijoille, 14 kansalaisjärjestöjen edustajille ja 5 hallitusten

edustajille. Haastatteluja oli tehty kaikkiaan 21 Euroopan unionin maassa. Valtaosa EU:n jäsenvaltioista koki haastatteluiden perusteella, että ikääntyneiden köyhyys ja syrjäytyminen eivät ole suuri ongelma. Suomi ei ollut tässä joukossa. Vain viiden maan osalta tutkimuksessa on kohdattu avointa keskustelua ikääntyvien ihmisten köyhyystilanteesta ja syrjäytymisestä. Nämä maat ovat olleet Kypros, Suomi, Kreikka, Irlanti ja Portugali. Näissä maissa eläkeläiset ovat huomattavasti huonommassa yhteiskunnallisessa asemassa kuin muut ikäryhmät. Suomen osalta tilanne on muihin verrattuna vielä erilaisempi. Suomessa on eletty kauan siinä uskossa, että ikääntyvien köyhyys ja sosiaalinen syrjäytyminen eivät ole mahdollista korkeatasoisen sosiaalisen hyvinvoinnin maassa. Tämän vuoksi ikäihmisten ja vanhuksien tilanne on tullut yllätyksenä suomalaiselle yhteiskunnalle ja vasta 2000-luvulla hallitus on alkanut puuttua näihin kysymyksiin muun muassa vanhustyötä kehittäville hankerahoituksilla. (emt. 2008.)

Marja Vaarama, Eero Siljander, Minna-Liisa Luoma ja Satu Meriläinen (2010, 126–134) ovat analysoineet suomalaisten kokemaa elämänlaatua nuoruudesta vanhuuteen. Artikkelissa todetaan, että pohjoismaiselle hyvinvointitutkimukselle on ollut tyypillistä lähestyä hyvinvointia yksilön tarpeiden, käytettävissä olevien resurssien sekä objektiivisen ja subjektiivisen eli koetun hyvinvoinnin näkökulmista. Tutkimus on toteutettu 18–79-vuotiaille puhelinhaastatteluna ja yli 80-vuotiaille käyntihaastatteluna. Tutkimuksessa noin joka neljäs on 60–79-vuotiaita. Tutkimustulokset osoittavat, että suomalaisväestö kokee yleisen elämänlaatunsa erittäin hyväksi tai hyväksi aina 70. ikävuoteen asti. Tutkimuksessa todetaan HelpAge Internationalin tutkimuksen tavoin, että elämänlaadun koetaan laskevan iän karttuessa ja erityisesti vanhuudessa. Psykkinen ja fyysinen ulottuvuus heikentävät hiljalleen elämänlaadun kokemista. Näiden toimintojen heikentyessä laskee myös sosiaalisuuteen ja ympäristöön sidoksissa olevat elämänlaatua ylläpitävät toiminnot. Elämänlaatuun vaikuttavat aineellinen hyvinvointi, läheissuhteet, terveys ja toimintakyky, psykkinen, emotionaalinen ja kognitiivinen hyvinvointi sekä käsitys itsestä. Vanhemmat ikäryhmät korostavat elämänlaadussa erityisesti terveyden merkitystä sekä läheisiltä ja ystäviltä saadun tuen tärkeyttä.

Sirpä Kärnä (2009) on tutkinut väitöskirjassaan hyvinvoinnin pysyvyyttä ja muutosta kolmannessa iässä. Tutkimus on tehty ikääntyvien elämänkulun seurantana vuosina 1991

ja 2004. Tutkimuksen kohdejoukko siirtyi eläkkeelle noin 53–56-vuotiaina, jolloin kolmannen iän piirteet alkoivat näkyä heidän elämässään. Vapaa-aika lisääntyi, terveydentila säilyi kohtalaisen hyvänä, käytettävissä olevat tulot riittivät kohtalaiseen toimeentuloon ja elämäntilanteiden muutoksia hallittiin kognitiivisilla sopeutumiskeinoilla. Tutkimuksesta kävi ilmi, että ikäryhmäerot sosiaalisissa resursseissa ja vapaa-ajan toiminnoissa tuovat esille perhe- ja ystävyysuhteiden uudenlaisen korostumisen sekä lisääntyneen kulutuksen tarpeen. Tulevan elämänuhkina eläkkeelle siirtyvät ja siirtyneet kokivat tärkeinä pidettyjen asioiden, kuten terveyden ja ihmissuhteiden sekä autonomian menettämisen. Tutkimustulokset osoittavat, että äkillisiä talouden muutoksia oli kokenut joka kolmas ja naiset hieman miehiä useammin. Molempina tutkimusajankohtina naisten tulot jäivät miesten tuloja pienemmiksi ja tuloerot kasvoivat vuoden 2004 tilanteessa. Ikääntyvistä kuitenkin vain harvat (5 prosenttia vuonna 1991 ja 7 prosenttia vuonna 2004) pitivät omaa taloudellista tilannettaan huonona tai melko huonona. Yleisin arvio oli, että perhe tulee kohtalaisesti toimeen käytössä olevilla tuloilla. Terveyden ylläpitäminen on ikääntyvien arvostuksista tärkein asia. Tulevaisuuden uhkakuvat liittyvät oman terveyden ja toimintakyvyn heikkenemiseen. Tutkimustulokset osoittivat, että kolmannen iän hyvinvoinnin varmisti tyytyväisyys saavutettuun tulotasoon, mikä todentaa tulojen suurta merkitystä hyvän ikääntymisen mahdollistumiselle. (emt. 2009.)

Nämä aiemmat tutkimukset osoittavat 1990-luvun laman merkityksellisyyden suhteessa köyhyyteen. Laman jälkeen köyhyys on muuttunut näkyväksi osaksi yhteiskuntaa muun muassa ruoka-avun jakamisena. Laman jälkeen köyhyys on saanut uudenlaisia piirteitä pitkäaikaistyöttömyyden kautta, mikä on lisännyt henkilökohtaista köyhyysriskiä myös tuleville vuosille. Köyhyysongelman syventyminen ja ikäihmisten köyhyyden kroonistuminen käy ilmi eri tutkimuksista. Vaikka ikääntyvien ryhmä on eriytynyt, elämänlaadun koetaan hyvin yleisesti laskevan iän karttuessa. Ikääntymisen pohdinnoissa tärkeänä on pidetty oman hyvinvoinnin, terveyden ja lähiverkoston säilyttämistä ja olemassaoloa.

6 TUTKIMUKSEN KULKU

Tämä ikääntyvien köyhyyttä käsittelevä tutkimus on kvalitatiivinen eli laadullinen tutkimus, jonka lähtökohtana on ikääntyvien elämän kuvaaminen köyhyyskokemusten kautta. Tutkimusstrategia pohjaa elämänkerralliseen tapaustutkimukseen ja tutkimuskohteena ovat kolmasikälaisten kokemukset köyhyydestä. Tutkimuksessa käytetty tutkimusstrategia kuuluu aristoteeliseen tutkimusperinteeseen, jolle on tyypillistä fenomenologis-hermeneuttinen tutkimusote. Keskeistä tutkimuksessa ovat kolmasikälaisten käsitykset omasta kokemuksellisuudesta köyhyyteensä liittyen sekä inhimillisten kokemusten merkityksistä omaan elämään. Tutkimuksella tavoitellaan ikäihmisten köyhyys ilmiön käsitteellistämistä ja ilmiön tietoiseksi tekemistä. (Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 2007, 130–131, 157; Saarela – Kinnunen & Eskola 2015, 181; Tuomi & Sarajärvi 2009, 34–35.)

Tutkimuksen tarkoituksena on saada tietoa ikäihmisten köyhyydestä ja köyhyyden käsityksistä. Tutkimus käsittelee kolmannessa iässä olevien käsityksiä oman köyhyytensä syistä ja köyhyyden näyttäytymistä arjessa. Tässä luvussa käsittelen tutkimusprosessia ja kerron tutkimuksessa käytetyistä tutkimusmenetelmistä. Tulen avaamaan myös tarkemmin tutkimusaineistoon ja tutkimuksen luotettavuuteen liittyviä tekijöitä. Tutkimuskysymyksillä on tavoiteltu tietoa siitä, millaisessa roolissa köyhyys on ollut ikääntyvien elämäkulussa ja millaisia käsityksiä kirjoittajilla on köyhyyteen johtaneista syistä. Tutkimuksessa tärkeänä tutkittavana ilmiönä ovat köyhyyden vaikutukset ikääntyvien tämän hetkiseen elämään ja hyvinvointiin, jonka vuoksi tutkimuskysymykset käsittävät myös kirjoitushetken elämäntilanteen.

Tutkimuksen tarkoituksena on tehdä näkyväksi yhteiskunnallisten muutoksien ja murroksien vaikutus köyhyyteen ja ikääntyvien arkeen. Tavoitteena on tuoda esille ikääntyvien köyhyyden yhteiskunnallista kroonista ongelmaa ja pitkäaikaisen köyhyyden vaikutuksia arjen hyvinvointiin ja valintoihin. Tutkimuksessa etsitään vastauksia seuraaviin kolmeen tutkimuskysymykseen, jotka käsittelevät ikääntyvien köyhyyttä ja ikääntymisen tuomia haasteita elää köyhyydessä.

Tutkimuskysymykset ovat:

1. Ikääntyvien käsitykset köyhyyden syistä?
2. Miten köyhyys on muuttunut elämän aikana?
3. Miten köyhyys näkyy kolmasikäisen arjessa ja hyvinvoinnissa?

6.2 Tutkimusmenetelmänä tarinallisuus

Tutkimusmenetelmänä on käytetty tarinallisuutta, joka kuuluu narratiivisten menetelmien perinteeseen. Tieteellisessä keskustelussa ja kirjallisuudessa käytetään usein käsitteitä narratiivisuus, tarinallisuus ja kertomuksellisuus elämäkerrallisuudesta kertovina toistensa synonyymeina. Narratiivisuudella viitataan tutkimukselliseen lähestymistapaan, jossa ajatellaan kertomuksia tapana ymmärtää omaa elämää ja tehdä oman elämän tapahtumia merkityksellisiksi. Elämäkerralliset lähestymistavat kuuluvat narratiivisen tutkimuksen piiriin. Narratiivisessa tutkimuksessa lähtökohtana on kertomuksien analysoiminen tarinallisuuden kautta. (Saarela-Kinnunen & Eskola 2015, 181–182.)

Leena Syrjälä (2015, 257–265) kuvaa elämäkerrallisten lähestymistapojen tutkimuksellisuutta. Hänen mukaansa elämäkerrallisuuden taustalla ovat näkemykset elämän ja identiteetin rakentumisesta tarinoissa. Kiinnostus kohdistuu yksittäisten ihmisten ainutkertaiseen tapaan kokea, ajatella ja toimia. Syrjälän mukaan tarinallisuuden huomioivassa tutkimuksessa keskeisessä asemassa ovat elämän käännekohtat ja niissä esille tulevat tunteet, toiminta ja kokemukset. Tarinallisuus rakentuu usein kertomuksista, joissa on alku, loppu ja juoni. Narratiivisen tutkimuksen lähtökohtana on kertomusten analysoiminen tarinallisuuden kautta (Saarela-Kinnunen & Eskola 2015, 181–182). Tässä ikääntyvien kirjoituksia käsittelevässä tutkimuksessa narratiivisuus tulee esille aineiston ajallisessa käsittelemisessä, tarinallisuudessa sekä siinä, millä tavoin ikäihmiset määrittävät omaa elämäänsä ennen ja nyt. Käytän tutkimuksessa narratiivisuuden metodista nimitystä tarinallisuus, koska analyysi kohdistuu tarinoiden jäsentymiseen ja niiden kautta

rakentuvaan kertomuksellisuuteen ja elämänkulun todellisuuteen. Elämäkerrallisen tapaustutkimuksen tavoin pyrin muodostamaan aineistosta kokonaisuuksia, tapauksia ja rakentamaan tapauksien kautta aineistosta yleisempiä tarinakokonaisuuksia ikääntyvien köyhyydestä. Köyhyyden teema tulee esille elämätarinoista, jotka ovat kirjoittajien yksilöllisiä kokemuksia omasta elämästä ja elämänkulusta. Analyysissa tarinallisuus rakentuu tutkimuskysymyksiä kautta alkuun, muutoksiin ja tarinan lopetukseen eli kirjoitushetkeen.

Tarina on kertomuksen tapahtumarakenne eli tapahtumien kuvaus, jonka kautta kertomus rakentuu. Tarina muodostuu ajassa etenevistä tapahtumista, jotka tarvitsevat toimijoita eli henkilöitä sekä tapahtumapaikkoja eli konteksteja osaksi tapahtuman mahdollistumista. Keskeisessä asemassa ikääntyvien köyhyyskertomuksien tarkastelussa ovat ajallisuus ja juoni, joiden kautta kertomuksista muodostuu henkilökohtaisia tarinoita. Elämäkerrallisessa kerronnassa ihmiset itse päättävät, mitä kertovat, mikä heille on ollut tärkeää, miten he ovat asioita kokeneet ja miten he ovat selvinneet hankalista tapahtumista tai elämäntilanteista. Elämäkerrallinen tutkimusote keskittyy tarinan taustalla olevien tapahtumien ja tapahtumakulkujen selvittämiseen, joka tässä tutkimuksessa tarkoittaa kertomusten tapahtumien taustalla olevien henkilökohtaisten ja yhteiskunnallisten köyhyysyiden esille tulemistä. Tutkimuksellinen mielenkiinto kohdistuu erityisesti siihen, mitä tarinan kirjoittajalle todella tapahtui tietyssä ajassa ja paikassa, mitä he tekivät ja miksi ja millaisia olivat tapahtumien kulut. Lisäksi mielenkiinto kohdistuu siihen, rakentuuko eri tarinoista yhtenäisiä kertomuksia köyhyysilmiön kuvaamiseen. (Heikkinen 2015, 149–155; Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 2007, 212–213.)

6.3 Tutkimusaineisto

Tutkimuksen aineistona toimivat ikäihmisten kirjoitukset. Tällaisia dokumentteja voidaan pitää laadulliselle tutkimukselle tyypillisinä aineistoina (Tuomi & Sarajärvi 2009, 84). Köyhyyteen liittyvän valmiin aineiston olen anonut käyttöni Yhteiskuntatieteellisestä tietoarkistosta. Anomus aineiston käyttämisestä tutkimuksessa on hyväksytty 15.1.2015. Valmis aineisto on koottu Arkipäivän kokemuksia köyhyydestä – kirjoituskilpailun

kirjoituksista. Kirjoitukset ovat vuodelta 2006. Tietoarkistoon arkistoitu sähköinen aineisto sisältää yhteensä 863 kirjoitusta. Tutkimukseni aineisto koostuu 58–69-vuotiaiden kirjoituksista. Kyseisen ikäryhmän kirjoituksia aineistossa on 76 kappaletta, joista naisten kirjoituksia on 56 ja miesten 19. Yhdessä kirjoituksessa ei ole eritelty kirjoittajan sukupuolta. Aineiston olen rajannut ikäryhmän lisäksi kertomuksien sisällön mukaan. Näistä 76 kertomuksesta tutkimuksen aineistoon on otettu mukaan yhteensä 47 kertomusta. Tutkimuksen aineistosta olen ottanut tutkimukseeni 25 elämäntarinallista kertomusta menneestä kirjoitushetkeen sekä 22 vain kirjoitushetkeä kuvaavaa nykyhetken kertomusta. Pelkät menneestä kertovat kirjoitukset olen rajannut tutkimuksen ulkopuolelle. Yhteensä tutkimuksen aineisto koostuu 47 henkilön köyhyyttä koskevasta kertomuksesta. Kirjoituksista on 38 naisten ja 8 miesten tekstejä. Tutkimuksessa ei ole eroteltu naisten ja miesten kertomuksia vaan aineistoa on analysoitu yhtenä kokonaisuutena. Kertomuksia ei ole eroteltu analyysissä niiden epäsuhtaisen esiintyvyyden vuoksi. Arkipäivän kokemuksia köyhyydestä tutkimuksen seuranta-aineisto on vuodelta 2012. Vuoden 2012 seuranta-aineistossa on seitsemän sellaisen henkilön kirjoitusta, jotka on valittu vuoden 2006 aineistosta tämän tutkimuksen aineistoksi. Seuranta-aineiston tekstejä ei ole mukana tässä tutkimuksessa.

6.4 Aineiston analysointi

Analyysin pyrkimyksenä on selvittää ja ymmärtää köyhyysilmiön yhteiskunnallisia ja yksilöllisiä syitä ja henkilökohtaisia vaikutuksia, jonka vuoksi käsittelen aineistoa laadullisen analyysin keinoin. Aineisto on analysoitu sisällönanalyysillä teoriaohjautuvasti. Teoriaohjautuva sisällönanalyysi on edennyt lähtökohtaisesti aineiston ehdoilla, mutta teoreettiset käsitteet olen tuonut valmiina aiemmista tutkimuksissa esitellyistä teorioista analysoinnin taustaksi ja tueksi. Aineiston koodaamisella olen jäsentänyt tekstiä ja tuonut esille niitä asioita, jotka ovat tutkimuksen kannalta tärkeitä. Tekstin koodaaminen mahdollistaa tarinoiden sisällön teemoittelun analyysin seuraavassa vaiheessa. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 91–93, 96, 117; Rantala 2015, 110–112.) Koodaamisella olen jäsentänyt kertomuksia menneen ja nykyhetken sekä yhteiskunnallisten ja henkilökohtaisten asioiden teksteihin. Koodauksen olen tehnyt korostaen asioita teksteistä eri väreillä sekä luokitellen

asioita eri teemojen alle. Koodauksessa olen luokitellut tarinoiden asioita jatkuvan köyhyyden, perhetilanteen, työttömyyden, yhteiskunnallisen tilanteen sekä henkilökohtaisten syiden alle.

Analyysin teoreettiset käsitteet tulevat tutkimuksen teoreettisesta viitekehyksestä Baumanin (2002) hyvinvointivaltion murroksesta ja notkeutuvan modernin teoriasta sekä Doyalin ja Goughin (1991) universaalien tarpeiden teoriasta. Aineiston analyysissä on käytetty apuna hyvinvointivaltion murroksen taitekohtia postmodernista käänteestä notkeutuvaan moderniin. Yhteiskunnallista murrosta ja köyhyyden luonnetta on analysoitu ajallisesti 1990-luvun lamasta 2008 luvun talouskriisiin köyhyyden muutoksien tarkasteluna. Doyalin ja Goughin (1991) tarveteoriasta tulevat käsitteet osallistuminen, yhteisö, vapaus valita, välilliset tarpeet ja perustarpeet ovat taustoittaneet ikääntyvien tämän hetkisen arjen hyvinvoinnin analysointia. Näiden teemojen kautta olen luokitellut aineistosta köyhyyden vaikutuksia luopumisen ja tarpeiden näkökulmista.

Aineisto koostuu henkilökohtaisista elämäntarinoista sekä tämän hetken elämästä kertovista tarinoista. Aineistoa on yhteensä 125,5 sivua. Analysoin tarinoita narratiivisesta näkökulmasta käyttäen apuna aikajanaa. Analyysin aluksi tekstit on jaoteltu menneen ja nykyhetken mukaisesti. Aineistosta voidaan poimia sen sisältämät keskeiset aiheet ja siten esittää ne laajempaa osana tutkimusta (Eskola & Suoranta 2003, 174–175). Aikajanelle olen koonnut yhteiskunnallisten muutoksien mukaisesti teksteistä esille nousevat köyhyyteen johtaneet tekijät sekä köyhyyden muutokset yhteiskunnallisesta ja yksilöllisestä näkökulmasta. Analysoin tutkimuksen aineistoa tutkimuskysymyksiensä teemojen kautta. Tutkimuskysymykset rakentuvat menneen ja nykyhetken teemoihin. Menneen ajan osalta olen tarkastellut köyhyyteen johtaneita tekijöitä ja kirjoitushetken osalta analyysissä on painottunut köyhyyden vaikutukset kirjoitushetkellä ikääntyvien arkeen. Aineiston kirjoitukset olen numeroinut järjestelmällisesti aineisto-otteiden vuoksi. Analyysiosuudessa aineisto-otteisiin on merkitty numeerisesti se, mistä kirjoituksesta aineisto-ote on otettu.

Analysointia olen tehnyt kahdella erillisellä analyysillä. Tarinallisuus ja ajallisuus on huomioitu analyysissä 25 kertomuksen kohdalla. Vilma Hänninen (2015, 168–182) kirjoittaa narratiivisen tutkimuksen analyysin edellyttävän juonellisuuden eli tarinan kokonaisuuden huomioimista. Analyysissä kiinnostuksen kohteena ovat matkalle sattuvat tapahtumien kulut ja niiden kiinnittyminen tutkimuksellisiin teemoihin. Aineiston elämäntarinoista olen teemoitellut aikajanalla köyhyyden syitä, muutoksia ja elämäntarinoita suhteessa yhteiskunnallisiin muutoksiin ja niiden esille tulemista tarinoista. Tarinoiden ajallisen analyysin jälkeen olen teemoitellut tarinoista esille tulevia yhteisiä teemoja ja tarinoita yhdistäviä tekijöitä tämän aineiston tarinoiden osalta köyhyyttä selittäviksi kokonaisuuksiksi.

Toisessa analyysivaiheessa olen analysoinut kolmasikäläisten kirjoitushetken tilannetta kaikista 47 kertomuksesta sisällönanalyysillä. Köyhyyden vaikutusta nykyhetken analysoin ikäihmisten kirjoitushetken käsityksien kautta käyttäen apuna tarveteoriaa. Nykyhetken kerrontaa teemoittelin Doyalin ja Goughin universaalien tarveteorian teemoilla. Analysoinnissa käytin apuna teoriaosuudessa käsitellyn tarveteorian käsitteitä osallistuminen, yhteisö, vapaus valita, välilliset tarpeet ja perustarpeet, joiden mukaisesti kertomuksista nousevia asioita on teemoiteltu. Tämän jälkeen analyysissä on ryhmitelty köyhyyden näkyvyyttä arjessa tarpeiden, vaikutuksien, luopumisten ja hyvinvoinnin teemojen alle. Tarpeiden teema sisälsi perus- ja välilliset tarpeet ja niiden tyydyttymisen, vaikutus teema kokosi yhteen teksteistä esille tulevat köyhyyden vaikutukset arjessa toimijuuteen eli yhteisöllisyyteen sekä valinnan vapauteen. Luopumisissa olen tuonut esille ne asiat, joista kirjoittajat kertovat joutuneensa luopumaan taloudellisen tilanteensa vuoksi ja hyvinvointi teema kertoo ne asiat, jotka tukevat tai heikentävät tutkimukseen osallistuneiden hyvinvoinnin kokemusta.

6.5 Tutkimuksen eettisyys ja luotettavuus

Tutkimuksen eettisyydestä puhuttaessa keskeinen jako voidaan tehdä tiedon hankinnan ja tiedon käytön välillä. Jokainen tutkimus sisältää lukuisia eri päätöksiä, ja siten tutkijan etiikka joutuu koetukselle monessa eri tutkimusvaiheessa. Tutkimuksessa on noudatettava ihmisarvon kunnioittamisen periaatetta, jonka vuoksi erityisesti arkaluonteisia tietoja käsiteltäessä on tutkijan pyrittävä selvittämään itselle, tarvitseeko hän niitä ja ovatko ne välttämättömiä tutkimuksesta saatavalle tiedolle. (Eskola & Suoranta 2003, 52, 56.) Aineistoa käsiteltäessä olen pohtinut, mikä tieto oli välttämätöntä tutkimuksen onnistumiselle. Valmiin aineistoni kanssa olen huomionut arkaluontoisten tietojen eettisesti oikeanlaisen käsittelyn ja sitä kautta yksityisyyden suojan säilymisen. Olen noudattanut aineiston käytössä yhteiskunnallisesta tietoarkistosta saatuja yleisiä ohjeita, joiden mukaisesti en ole tutkimusprosessissa luovuttanut, siirtänyt enkä kopioinut aineistoa. Aineisto on analysoitu niin, että siitä ei ole tunnistettavissa tarinoiden kirjoittajia yksilöiviä tekijöitä. Esimerkki aineisto-otantoihin olen yhdistänyt useamman tarinan kokonaisuuksia, jotta yksittäisen tarinan yksityisyys säilyy. Aineiston säilyttämisestä tutkimuksen teon ajan olen myös huomionut tutkimukseen osallistuvien yksityisyydensuojan ja tietosuojan. Tutkimuksen valmistuessa hävitän sopimuksen mukaisesti alkuperäiset kirjoitukset sekä aineistoon liittyvät tietokoneella olevat tiedostot.

Uskottavuus luotettavuuden kriteerinä tarkoittaa, että tutkijan on tarkistettava vastaavatko hänen käsitteellistyksensä ja tulkintansa tutkittavien käsityksiä. Varmuutta tutkimukseen lisätään ottamalla huomioon tutkijan ennakko-oletukset. Vahvistavuus tarkoittaa sitä, että tehdyt tulkinnat saavat tukea toisista vastaavaa ilmiötä tarkastelleista tutkimuksista. (Eskola & Suoranta 2003, 211–212.) Tämän vuoksi tutkimuksen teoriaosuudessa on tarkasteltu muita köyhyysilmiöön liittyviä tutkimuksia sekä köyhyyttä yleensä. Tutkimustuloksia voidaan verrata tässä tutkimuksessa esille tuleviin tuloksiin vaikka tuloksia ei voidakaan yleistää. Johdannossa ja teoriaosuudessa olen tuonut avoimesti esille myös omaa näkökulmaani aihetta kohtaan sekä avannut omia ennakkokäsityksiäni ikääntyvien arjesta ja köyhyysilmiöstä.

Tutkimuksen luotettavuutta ja pätevyyttä tulee pystyä arvioimaan, vaikka tutkimus olisikin kvalitatiivinen. Luotettavuus ja pätevyys ovat saaneet erilaisia tulkintoja kvalitatiivisessa tutkimuksessa. Voidaan ajatella, että ihmistä koskevat kuvaukset ovat ainutlaatuisia. Pätevyys merkitseekin sitä, sopiiko tutkimuksen selitys kuvaukseen, eli onko selitys luotettava. Luotettavuuden lisäämiseksi olen tutkijana pyrkinyt kuvaamaan mahdollisimman tarkasti tutkimuksen eri vaiheet ja oman suhteeni tutkimusaiheeseen. Luokittelujen ja tulkintojen tekeminen on keskeistä laadullisen aineiston analyysissa. Tutkimuksen lukijoille olen pyrkinyt perustelemaan tutkimuksen teoriaosuuden ja johtopäätöksien kautta esittämäni tulkinnat ja päätelmien perustat. (Hirsjärvi ym. 2007, 226–227.)

Luotettavuuden arvioinnissa on muistettava, että tutkimusta arvioidaan kokonaisuutena. Olen huomionut tutkimuksen kohteen ja tarkoituksen: mitä olen tutkimassa ja miksi, tieteellisten sääntöjen mukaisesti. Tämän lisäksi luotettavuuteen liittyviä asioita olen pohtinut aineiston osalta, vaikka aineisto on ollut valmis aineisto. Olen perehtynyt siihen, kuinka aineistonkeruu on tapahtunut sekä aineiston keräämisen erityispiirteet. Aineisto on kerätty vapaaehtoisista kirjoituksista kirjoituskilpailun kautta, jonka vuoksi tutkimuksessa tulee huomioida myös se mahdollisuus, että kirjoituskilpailuun ovat osallistuneet vain aktiiviset henkilöt, joilla on tuolla hetkellä ollut sekä fyysisiä että henkisiä resursseja lähteä kirjoittamaan omaa elämäänsä avoimeksi. Kirjoituskilpailun tekstit antavat siis vain yhdenlaisen avauksen ja kuvan ikääntyvien köyhyydestä ja kokemuksista. Todellisuudessa tilanne voi olla osan pitkäaikaisesti köyhyysloukussa eläneen kohdalla huomattavasti heikompiakin. Tieteellisen tutkimuksen ohjeistuksissa sanotaan, että yksityisten dokumenttien käyttäminen tutkimusaineistona sisältää oletuksen, että kirjoittaja kykenee ilmaisemaan itseään kirjallisesti kirjoitushetkellä. Tiedonantajan ikä ja kirjallisen tuottamisen kyvyt tulee huomioida osana tutkimusta. (Tuomi & Sarajärvi 2003, 135, 138; Tuomi & Sarajärvi 2009, 84.)

Tutkimukseni luotettavuuden arvioinnissa on mielestäni hyvä pohtia myös tutkimuksen tämän hetkisen luotettavuuden arvoa, koska tutkimuksen aineisto on kerätty vuonna 2006. Aineiston voidaan toisaalta katsoa olevan jo vanha, mutta köyhyyden luonteen huomioon ottaen se on yhä ajankohtainen, jos ei jopa ajankohtaisempi ilmiö, tälläkin hetkellä.

Vuoden 2006 jälkeen yhteiskunnalliset muutokset eivät ole menneet ainakaan parempaan suuntaan huono-osaisuuden ja köyhyyden poistamisessa. Vuoden 2008 taantuma, finanssikriisi, ja sen jälkeinen aika ovat olleet jälleen hyvin vaikeaa aikaa taloudellisesti vaikuttaen yhteiskunnalliseen toimintaan, tukiin ja palveluihin. Arkipäivän kokemuksia köyhyydessä tutkimukseen on tehty seuranta-aineisto vuonna 2012, jossa osa kirjoituskilpailuun osallistuneista kertovat elämästään 2006 vuoden tutkimukseen osallistumisen jälkeen. Seuranta-aineiston tarve kertoo yhteiskunnallisen tilanteen heikkoudesta ja tarpeesta saada edelleen tietoa ja julkisuutta jo pitkään yhteiskunnassa olleille taloudellisille vaikeuksille.

7 IKÄÄNTYMINEN KÖYHYEDEN VARJOSSA

Tutkimuksen tavoitteena oli saada tietoa taloudellisen tilanteen vaikutuksista ikääntyvien arkeen ja hyvinvointiin sekä selvittää köyhyyden syitä. Tarkoituksena oli tuottaa tietoa ikääntyvän väestön köyhyysongelmasta ja köyhyyden yhteiskunnallisesta muuttuvasta luonteesta. Tutkimuksessa on tarkasteltu köyhyyden vaikutuksia ikääntyvien arkeen ja hyvinvointiin kolmannessa iässä elävien kertomuksien kautta. Tässä luvussa olen analysoinut kertomuksia suhteessa tutkimuksen tavoitteisiin ja tarkoitukseen. Seuraavaksi vastaan tutkimuskysymyksiin aineistoni perusteella. Ensimmäiseksi tarkastelen köyhyyden syitä analysoiden teksteistä esille tulleet selitykset yhteiskunnallisiin ja henkilökohtaisiin näkökulmiin. Toisessa osiossa käsittelen köyhyyden muutoksia ja köyhyyden pysyvyyttä niin yhteiskunnallisesta kuin myös yksilöllisestä näkökulmasta. Viimeisessä osiossa avaan köyhyyden vaikutuksia ikääntyvän elämään luopumisten ja tarpeiden kautta.

7.1 Köyhyyden selitysmallit

Seuraavaksi käsittelen ensimmäistä tutkimuskysymystä analysoiden vastauksia siihen, millaisia käsityksiä ikääntyvillä on köyhyyden syistä. Analyysin kautta köyhyyden syyt on jaettu yhteiskunnallisiin ja henkilökohtaisiin köyhyyden selitysmalleihin. Analysoin seuraavissa alaluvuissa näitä köyhyyden selitysmalleja aineisto-otteiden kautta. Aloitan yhteiskunnallisista köyhyyden selitysmalleista, koska ne ovat vahvasti vaikuttamassa myös henkilökohtaisiin selitysmalleihin.

7.1.1 Yhteiskunnalliset selitykset köyhyydestä

Analysoin seuraavaksi aineistosta esille tulleita yhteiskunnallisia köyhyyden selitysmalleja. Aineistossa oli neljä erilaista yhteiskunnallista köyhyyttä selittävää päätekijää. Nämä

päätökijät ovat toimimaton politiikka 1990-luvun lamasta alkaen, lama ja konkurssit, yhteiskunnallisten tukien toimimattomuus sekä neljäntenä selitysmallina koko ajan vahvistuva yhteiskunnallinen kulutuskeskeisyys. Aloitan analyysini kirjoituksista otetuilla aineisto-otteilla. Analysoin jokaisen selitysmallin omana kokonaisuutenaan, vaikka selitysmallit ja aineisto-otteet ovat osittain toisiinsa limittyviä.

Toimimaton politiikka 1990-luvun lamasta alkaen

”Pienituloisten elämää tulisi helpottaa verojen vapautuksella. Yhtäkään hyvää toimenpidettä eivät poliitikot ole saaneet köyhien kohdalla aikaan. (2). Köyhyydestä puhuvat yleensä sellaiset henkilöt, jotka eivät ole köyhiä. Ainakin vaalien alla. Poliitikot lupaavat parantaa köyhien asemaa, mutta eivät ole vielä tähän päivään mennessä onnistuneet. (5)”

”Poliitikot rakentavat mielellään köyhyydestä sellaista kuvaa että köyhyys on köyhien itsensä syy ja siitä voi päästä eroon yksinkertaisesti valitsemalla rikkaiden mallin mukaisen elämän. (16). Poliittiset päättäjät elävät ilmeisesti yhä Suomessa sellaisessa tornissaan, että kun ei lähipiirissä ole törmätty kehenkään pienituloiseen tai sairaaseen, niin kuvitellaan, että kaikki ovat terveitä työkykyisiä ja hyvässä työssä olevia. (10)”

”Köyhyys on maailmalaajuinen, historiallinen ilmiö. Köyhiä ihmisiä on ollut kaikissa yhteiskunnissa, eivätkä ns. köyhyyspaketit ole kyenneet poistamaan köyhyyttä, koska ne eivät ole puuttuneet sen todellisiin syihin. Köyhyyttä on määritelty eri aikoina eri tavoin. Köyhyys on suhteellista. (28)”

Nämä aineisto-otteet osoittavat ikääntyvien näkökulman yhteiskunnallisen politiikan toimimattomuudesta suhteessa köyhyyden poistamiseen. 1990-luvun laman jälkeisellä politiikalla on pyritty parantamaan elintasoja ja poistamaan köyhyyttä erilaisia tukipaketteja kehittämällä. Nämä aineiston poliittiset kannanotot osoittavat köyhyyden kroonistumisen yhteyden yhteiskunnallisiin muutoksiin ja poliittiseen päätöksentekoon. Kyösti Raunio

(2003) on todennut köyhyiden tutkimuksen monipiirteisyyden, ja että tulonjaollinen kansalaisten kahtia jakautuminen on muuttunut yhä näkyvämmäksi osaksi yhteiskuntaa laman jälkeen. Toimimaton politiikka tulee ilmi aineistosta selkeinä kannanottoina poliittista päätöksentekoa kohtaan. Huomion arvoisia ovat maininnat köyhyyspaketeista ja muista toimista, joita hallitus on yrittänyt asettaa köyhyiden poistamiseen, mutta tavoitteita ei näillä toimilla ole saavutettu. Monessa kirjoituksessa oli viittauksia köyhyyspaketteihin, kuten aineistosta otetussa esimerkki lainauksessakin. Ilpo Suoniemen (2013) mukaan tällä hetkellä Suomessa korostuu yksineläjien ja eläkeläisten köyhyys, mikä osoittaa, että jo 1990-luvun laman jälkeen tiedostettu köyhyysongelma on vain syventynyt ja kroonistunut. Silloin köyhyiden tielle joutuneet ovat tällä hetkellä ikääntyviä kolmasikäisiä, joiden elämäntilanne on jatkunut köyhyiden varjostamana. Eläkeläisten köyhyiden kroonistuminen osoittaa mielestäni Mo Rayn ja Marjaana Seppäsen (2014) esille tuoman ikäihmisten näkemisen hyvin ongelmalähtöisenä ryhmänä niin politiikassa kuin muutoinkin palvelurakenteessa. Ikäihmisten palvelutarpeen keskiössä ovat fyysiset toimintakyvyn rajoitteet ja arvioinnit, kun yhteiskunnallista näkökulmaa tulisi siirtää enemmän kokonaisvaltaisempaan köyhyyttä yhteiskunnallisena ilmiönä tarkastelemaan suuntaan, jotta kroonistuva pitkäaikainen köyhyysjatkumo saataisiin katkeamaan.

Lama ja konkurssit

”Lapsuudessa elämämme oli rikasta köyhää. Menin naimisiin ja sain lapsen. Pääsin töihin 1970-luvulla. Tuli ero 1980-luvulla. Laman tultua työpaikka meni konkurssiin ja jäin työttömäksi. Tuli velkaa ja sairastuminen. Työtä tein minimaalisen huonolla palkalla. Sain myös työkyvyttömyyseläkkeen. Eläke riitti alkuvuosina kun kävi lisäksi töissä. (3)”

”Sota-aikaan syntyneenä köyhyys oli tuolloin käsinkosketeltava. Vähitellen tuosta kurjuudesta on selvitty. Tuli käytyä koulua ja hankittua rahaa työllä. Valmistuttua sain töitä ja köyhyys tuntui olevan kaukana menneisyydessä, kunnes työnantaja ilmoitti vähentävänsä työntekijöitä ja sain irtisanomislapun. Työnvälityksestä ei enää töitä löytynyt. Alkoi uusköyhyys eikä ollut enää mitään tekemistä tämän yhteiskunnan kanssa. (5)”

Näissä esimerkeissä laman vaikutus on koskettanut henkilöiden elämää konkreettisesti laman ja työttömyyden kautta. Elämä ennen lamaa on voinut olla suhteellisen hyvää ja elintaso kohtuullinen. Lama vei monia yrityksiä konkurssiin ja sen mukana meni useita työpaikkoja ja jäi suuri joukko työttömiä irtisanottuja kansalaisia velkoineen ja huolineen. Työnhaku vaikeutui työttömyyden lisääntyessä ja pitkittyessä. Kuivalainen ja Niemelä (2009) sekä Saari (2015) ovat kirjoittaneet laman vaikutuksista yksittäisiin kansalaisiin liittyen hyvinvointivaltion kasvukauden päättymiseen. 1990-luvun laman jälkeen köyhyyden poistaminen on ollut poliittisena tavoitteena erilaisten köyhyyspakettien muodossa, mutta hiljalleen huono-osaisuuden huomioiminen on muuttunut poliittisessa päätöksenteossa erilaisiin painopisteisiin. Erityisesti vuoden 2008 finanssikriisin jälkeisen politiikan keskiössä on ollut työllisyyden, aktivoimisen ja taloudellisen kasvun linjaukset. Ihmiset, jotka ovat kamppailleet jo 1990-luvun lamasta alkaen työttömyyden keskellä kärsien köyhyydestä, eivät ole vielä saaneet apua omaan huono-osaisuuteensa ja vaikeisiin elämän tilanteisiin.

Yhteiskunnallisten tukien toimimattomuus

”Köyhien ja sairaiden turvaksi on aikanaan perustettu Kela – josta voi saada avustusta elämän tukaliin tilanteisiin. Avustuksen saaminen tuntuu joskus olevan työn ja tuskan takana. Päätöksen saaminen saattaa kestää useita vuosia. Sinä aikana heikompi ehtii jo kuolla. Kielteisestä päätöksestä voi valittaa, mutta eipä se paljo hyödytä. Sieltä lyödään sellaiset dokumentit luettavaksi, että vaikka olisit kuinka sairas ja köyhä, tunnet itsesi miltei rikolliseksi, kun olet erehtynyt avustusta hakemaan elämän ankaruuteen. (5). Olen kuolemanväsynyt ainaiseen anomiseen. (8)”

”Ensimmäisen kerran elämässäni menin sosiaalitoimistoon. Virkailija mittaili minua kuin halpaa makkaraa päästä jalkoihin ja alkoi huutaa, että ei tarvitse kuvitellakaan että täältä sitä helppoa rahaa saa kun yrittäjillä on piilossa rahaa yllin kyllin. Viimeisillä voimillani kamppailin velkajärjestelypapereiden kanssa. Ensimmäisen kerran tunsin kuuluvani siihen köyhien joukkoon Suomessa, joita voi jahdata, nöyryyttää ja potkia. Enää en luota

virkamiehiin, pankkiin tai lainvalvojiin. Täällä Suomessa vallitsevat viidakon lait. (20). Jouduin jälleen sairaalaan kun ei ollut rahaa lääkkeisiin. Sosiaaliluukulta ei tullut mitään, aina vain sanottiin, että eläkkeen on riitettävä. (3)”

Nämä aineisto-otteet kuvaavat yhteiskunnallisista köyhyyden selitysmalleista tukien toimimattomuuden ja tukiviidakon tuskaa lähinnä kansaneläkelaitoksen ja sosiaalitoimiston avun näkökulmista. Yhteiskunnassa on tarjolla erilaisia tukia ja apua huono-osaisille erityisesti näissä kahdessa yhteiskunnallisessa virastossa, mutta usein tukien saaminen ja hakeminen vaatii kaikista heikoimmassa asemassa olevilta eniten jaksamista, taitoa ja taistelutahtoa. Monimutkaisissa ja vaikeissa elämäntilanteissa myös tukien oikeutus voi olla monimutkaista. Yhteiskunnan tukijärjestelmä on suunniteltu hyväksi, mutta raskaaksi, toimimattomaksi ja jäykäksi, kuten aineisto-otteet osoittavat. Erilaiset elämäntilanteet ja erilaiset elämäntavat ja vaatimukset eivät näy tukiviidakossa. Doyalin ja Goughin (1991) universaalien tarpeiden teoria antaa mielestäni juuri tähän tukien toimimattomuuteen pohdittavaa. Ihmisillä on erilaisia perustarpeita ja jopa erilaisia välittäviä tarpeita, joiden vuoksi he tarvitsevat yhteiskunnallista tukea omille jaloilleen pääsemisessä toinen enemmän ja toinen vähemmän riippuen muista elämän haasteista ja omasta elämäntilanteestaan. Kaikille samanlaisena annettavat tukipaketit ja apu eivät toimi, vaan osa tarvitsee enemmän niin konkreettista apua, ohjausta kuin myös tukea vaikeissa elämäntilanteissa.

Kulutuskeskeisyys

”Köyhyyden mittapuuna nyky-Suomessa voitaneen pitää sitä, että kuluttaa enemmän, kuin tienaa (25). Tilanne pahenee koko ajan. Ostovoima pienenee ja pienenee. Olenkin sanonut: Älkää jääkö eläkkeelle, kuolette nälkään.(3) Täällä maailmassa on ja tarvitaan niin paljon. Kyllä Suomessa raha pyörii kun kuuntelee niitä suuria summia mitä mihinkin käytetään. (29)”

”Olen lukenut ajattelmaa, jonka mukaan köyhä ei ole se jolla on vähän vaan se joka toivoo enemmän. Ajatukseen en voi täysin yhtyä, kyllä jokaiselle tulisi turvata kohtuullinen

toimeentulo kaikissa elämänvaiheissa. Pienillä työ ja eläketuloilla on vaikeuksia saada maksetuksi perustarpeita, asumis-, ruoka-, terveyden- ja sairaudenhoitomenoja. (13)”

Yhteiskunnalliset muutokset ovat lisänneet kuluttamisen tarvetta ja painetta. Tästä näkökulmasta köyhyys ilmenee yhä konkreettisempänä osana elämää ja arkea. Enää köyhyys ei näy vain jääkaapin sisällössä vaan on osa laajempaa elämän kokonaisuutta ja elämässä selviämistä. Nämä aineisto esimerkit tuovat hyvin esille Baumanin (2002) postmodernin yhteiskunnan kulutuskeskeisyyden ja uuden valtion roolin pitää yllä kilpailukykyä, tuottavuutta ja tehokkuutta. Kulutuskeskeisyys ja markkinayhteiskunta ovat ajaneet köyhät vieläkin ahtaammalle ja köyhyyden tunne on syventynyt entisestään. Kulutuskeskeisyys ei yksin selitä köyhyyttä, mutta muiden selitysmallien rinnalla kuluttaminen näkyy voimistavan omaa tunnetta köyhyydestä, koska perustarpeiden hankkiminen vie jo huomattavan osan varoista. Köyhän toiveet perushyödykkeiden hankinnoista jäävät huomiotta, koska yleisesti ajatellaan, että köyhän tulee oppia tulemaan toimeen sillä, mitä hänellä on. Kuten aineisto esimerkistä käy ilmi, eläminen ilman kohtuullista toimeentuloa on vaikeaa, koska varat eivät riitä perushankintoihin puhumattakaan muista yleishyödyllisistä hankinnoista. Kulutusyhteiskunta lisää kokoajan tarpeita ja toiveita enemmästä, mutta toisaalta yhteiskunnassa myös oletetaan kaikkien omistavan näitä yleishyödykkeitä kuten internetin ja älypuhelimet. Näiden olettamusten kautta kulutuskeskeisyys ja paineet lisäävät köyhyyttä ja erityisesti köyhyyden kokemuksellisuutta tässä ajassa. Kulutuskeskeisyys heijastaa myös häpeää ja omaa epäonnistumista yhteiskunnallisessa osallisuudessa.

Nämä neljä yhteiskunnallista köyhyyden selitysmallia sitoutuvat tiukasti toisiinsa sekä lisäksi muuttuvan yhteiskunnan haasteisiin. Toimimaton ja väärällä tavalla ongelmiin vastaava politiikka tulee esille vahvana yhteiskunnallisena köyhyyden osatekijänä. Toimimaton politiikka on johtanut muun muassa tukiviidakkoon, joka on hyvin raskas ja ikäihmisille lähes mahdoton ymmärtää. Moniongelmaisten on vaikea saada apua ja tukea, koska tukiviidakko osoittaa heidän olevan aina niin sanotusti väärällä luukulla. Yhteiskunnallisten tukien olemassaolo on osittain tiedostettua, mutta siitäkään huolimatta voimavarat eivät riitä tukien anomiseen ja jatkuvien selvityksien tekemiseen.

7.1.2 Henkilökohtaiset selitykset köyhyydestä

Tässä luvussa analysoin aineiston henkilökohtaisia köyhyyden selitysmalleja. Tällaisia henkilökohtaisia köyhyyttä selittäviä malleja tarinoista löytyi useammanlaisia ja ne olivat sidoksissa myös aiemmin kertomiini yhteiskunnallisiin köyhyyden selitysmalleihin. Tästä sidoksaisuudesta huolimatta käsittelen henkilökohtaiset syyt omana osuutena. Nämä selitysmallit rakentuivat työttömyyden, perhetilanteen, sairastumisen ja lapsuuden jatkumon kokonaisuuksiin. Tulen käsittelemään henkilökohtaisia selitysmalleja kolmen ensimmäisen kokonaisuuden kautta. Neljäs kokonaisuus eli jatkumo lapsuudesta sitoutuu yhteen muiden henkilökohtaisten elämäntapahtumien kanssa eikä ole niinkään yksittäinen köyhyyttä selittävä tekijä vaan kuvastaa enemmän köyhyyden pysyvyyttä ja jatkuvuutta muihin selittäviin tekijöihin sitoutuneena. Osittain myös muut kolmen kategorian selitykset kulkevat rinnakkain henkilökohtaisissa selityksissä, mutta painottuvat vaikutukseltaan hieman eri tavoin eri tarinoiden kohdalla.

Työttömyys

"Jäin yhdeksänkymmenluvun lamavuosina työttömäksi. Työttömyyden jatkuessa opin hakeutumaan työvoimapolitiittiseen koulutukseen aina, kun mahdollista. Sompailtuani työttömänä useita vuosia ja tehtyäni sen jälkeen pätkätöitä, sain lopuksi elämäni loppupuolella vakituisen työn. Käymilläni kursseilla ja koulutuksilla oli osuutta asiaan.(7)"

"Pitkäaikaistyöttömänä jouduin työnvälityksen osoittamaan paikkaan, yhdistelmätuella 500€/kk. Asumistuki päättyi kun työ alkoi. Anoin asumistukea, en saanut. Olin pitkäaikaistyötön. Työssä käydessäni sain koko vuoden ajan sosiaalihuoltoapua lainaksi. Työnteosta rangaistiin, tuli maksun aika. Työ yhdistelmätuella päättyi. Sosiaalihuolto otti velkani. Työn päätyttyä olin rahaton. (22)"

”Köyhyys yhdistetään lähes automaattisesti työttömyyteen ja työttömyys yleensä, ainakin pitkäaikaisena, koulutuksen puutteeseen. Se laahaa perässä kaikkea negatiivista. Jos olet köyhä, olet epäonnistunut jossain. Et ole hankkinut tarpeeksi koulutusta. Nykyaikainen koulutus ei takaa pysyvää työtä ja arvostusta. On akateemista työttömyyttä, on ammattimiesten työttömyyttä. (36)”

Näissä aineisto-otteissa esille tulevat työttömyyden vyyhdin vaikutukset köyhyydestä pois pääsemiseen. Pienipalkkaisuuden ja pätkätoiden jälkeinen työttömyys on pudottanut ihmiset köyhyysloukkuun, jossa aiemmasta työssäkäynnistä ei ole enää ollutkaan mitään hyötyä. Työttömyyden kertomuksissa näkyy selkeästi taustalla myös yhteiskunnallisena syynä esille tullut lama ja irtisanoutumiset. Osalle oma aktiivisuus ja jaksaminen ovat tuoneet lopulta hyvän vaikutuksen työllistymiseen, mutta liian myöhään. Poliittisessa päätöksen teossa on viimeisenä vuosikymmenenä korostettu aktivointia ja työllistymistä, mutta kuten huomaamme nämä tukitoimet eivät toimi ratkaisuna pitkään työttömänä olleille eläkeiän kynnyksellä oleville ihmiselle. Lyhyet matalapalkkaiset työsuhteet eivät ehdi kerryttämään eläkettä siinä määrin, että tilanne parantuisi eläkkeen myötä. Oma aktiivisuus kurssien ja koulutuksien osalta vaatii vahvaa terveyttä ja jaksamista. Tämä tarkoittaa, että pitkäaikaistyöttömyydestä nouseminen ja uudelleen elämän rakentaminen edellyttää hyvää henkistä ja fyysistä terveyttä ja omaa vahvuutta. Tämä taas osoittaa Doyalin ja Goughin (1991) esille tuomat tarpeet ja niiden tyydyttämisen, kuinka olla vahva, vaativa ja tarmokas, mikäli välittävien tarpeiden tyydyttäminen vie päivittäin jo kaikki voimavarat.

Perhetilanne

”Olen koko ikäni ollut pientuloinen. Luonnollista oli että lapsuudessa vaatteet kiersivät vanhemmilta nuoremmille. Itse olin kotiäitinä 14 vuotta ilman tukia. Kun erosimme, olin töissä pienipalkkaisena. Toisen eron jälkeen olin työtön. Opiskelin uuden ammatin ja ehdin olla töissä 5 vuotta, jota seurasi työttömyyseläke. (1)”

”Lapsuuteni monilapsisessa työläisperheessä oli niukkaa. Menin nuorena naimisiin ja sain lapsen. Mieheni oli alkoholin väärinkäyttäjä, joten köyhyys kohdallani jatkui. Tuli ero ja jäin köyhyysloukkuun yksinhuoltajana. Opiskelin, olin työttömänä ja välillä eri työpaikoissa. Palkat olivat pieniä, koska minulla ei ollut kunnan ammattia. Sairastuminen. Pieni eläke ja asumistuki. (2)”

Näissä aineisto-otteissa elämän varrelle on tullut kaikkea sellaista, mitä aineistosta tuli esille köyhyyden henkilökohtaisina perheeseen liittyvinä syinä. Elämän kurjuus köyhyyden jatkuvuudessa voi olla pienistä, mutta tärkeistä asioista kiinni. Nämä eri elämänmuutokset voivat johtaa köyhyyden jatkumiseen ja kroonistumiseen. Eron myötä moni on joutunut köyhyyden tielle yksinhuoltajuuden kautta. Yksinhuoltajuus ja työttömyys ovat olleet vahvoja tekijöitä köyhyyden alkamisessa ja jatkumisessa henkilökohtaisesta näkökulmasta. Myös pitkät kotiäitivuodet koetaan osatekijänä omalle köyhyydelle ja köyhyyden pitkäaikaisuudelle. Perhetilanteiden muutokset ja sen kautta elämän muuttuminen osoittavat Marinin (2008) esille tuoman elämän jakautumisen eri vaiheisiin ja jokaisen vaiheen merkityksellisyyden koko elämäkululle. Eri elämänjaksot ovat erilaisia ja vaikuttavat eritavoin seuraavaan vaiheeseen, mutta ovat kuitenkin kytköksissä toisiinsa, mikä heijastuu muun muassa köyhyyden kroonistumisena.

Sairastuminen

”Lapsuudessa kaikki liikenevä raha tuli laittaa tilan hoitoon. Lapset saivat vain välttämättömimmän ruuan ja sitäkin niukasti. Muutto kotoa ja työtä eri paikoissa. Sairastuminen. Uudelleen kouluttautuminen, mutta sekään ei auttanut työn saannissa. Töihin ei huolita ja eläkkeelle ei pääse. (4)”

”Terveys meni, köyhyys tuli. Vuosiin ei ole ostettu mitään uutta. (30). Köyhänä oleminen voi olla elämää, jossa ihmisellä on mielenrauha ja aikaa tehdä mitä ilmaiseksi tehdä voi. Mutta köyhyys ja sairastelevuus on huono, tappava yhdistelmä. se käy mielenterveyden päälle. (43)”

Sairastuminen on yksi elämän perusasioita mullistavista tekijöistä. Fyysisen, mutta myös psyykkisen, terveyden korostaminen käy ilmi esimerkiksi Doyalin ja Goughin (1991) universaalien tarpeiden teoriassa. Teoria osoittaa terveyden kuuluvan ensisijaisiin perustarpeisiin. Mikäli ihminen ei pysty saavuttamaan hyvää terveydellistä tilaa on muiden tarpeiden tavoittelemisen haastavampaa ja osittain jopa mahdotonta. Terveys tulee esille aineistosta yhtenä tärkeimpänä tekijänä köyhyyden poissa pitämisessä. Kirjoittajat ovat kohdanneet monenlaisia sairauksia ja ikääntymisessä pelkäävät eniten terveyden menettämistä, koska silloin köyhyys saa vielä suuremman vallan heidän elämästään. Sairastumisen vuoksi osa on joutunut kokemaan pitkäaikaistyöttömyyden, joka on johtanut pieneen eläkkeeseen ja kurjuuden jatkumiseen vielä vanhoilla päivilläkin.

Nämä henkilökohtaiset syyt osoittavat, että köyhyys voi alkaa hyvin erilaisista tekijöistä, jotka vaikuttavat toinen toisiinsa. Köyhyyden taustalla on usein jokin yhteiskunnallinen murros tai vaihe, jonka vaikutuksia henkilökohtaiset syyt syventävät. Elämänvaiheet ja elämäntilanteet tulevat esille tarinoissa köyhyydenselitysmallien kautta hyvin selkeästi. Köyhyyttä selittävät tekijät ovat yhteydessä toisiinsa ja ovat vaikuttaneet köyhyyden pysyvyyteen. Henkilökohtaisten syiden kasautuessa samaan perheeseen tilanteet muodostuvat yhä monimutkaisimmiksi ja vaikeammiksi. Tällöin yhteiskunnallinen tuki ja ohjaus olisivat erityisen tärkeitä elämäntilanteen parantamiseen ja köyhyyden jatkumisen katkaisemiseen.

7.1.3 Yhteenveto köyhyyden selitysmalleista

Aineiston 25 tarinassa on kerrottu köyhyyden alkamisesta, elämäntilanteesta sekä tilanteiden muuttumisesta. tarinat osoittavat, että poikkeuksetta lähes jokaisen kirjoittajan kohdalla alkutilanteen jälkeen elämään on tullut jokin väliin tuleva muutosta aiheuttava tekijä, joka on johtanut elämän vaikeutumiseen ja köyhyyden jatkumoon. Nämä väliin tulevat muutosta aiheuttavat köyhyyttä selittävät mallit ovat liittyneet niin yhteiskunnallisiin kuin myös henkilökohtaisiin muutoksiin ja tekijöihin. Köyhyydenselitysmalleista käy ilmi köyhyyden tarinallisuus, mikä yhdistyy elämänvarrella monenlaisiin muutoksiin ja murroksiin. Yhteiskunnallisista tekijöistä selkeimmin esillä on 1990-luvun lama ja konkurssit, jotka ovat johtaneet työttömyyden ja köyhyyden kierteeseen. Moninaiset henkilökohtaiset syyt tähän lisättyinä ovat tehneet elämän uudelleen rakentamisesta ja raiteilleen saamisesta vaikeaa hetkellisestä yhteiskunnallisesta nousukaudesta huolimatta. Yksilöllisinä tai pikemminkin henkilökohtaisina syinä köyhyydelle korostuivat alkoholismista vuoksi rikkoutuneet parisuhteet, kotiäitiys ja sairastumisten kierre. Nämä henkilökohtaiset syyt ovat kirjoittajilla hyvinkin yleisiä eivätkä siis yksilöllisiä vaikka sellaisina niitä ensisijaisesti ajatellaan. Yhteiskunnallinen tilanne, pahaolo ja toimettomuus ovat johtaneet kriisiytyneisiin perhetilanteisiin ja alkoholisoitumiseen sekä psyykkisen terveyden vaikeuksiin, jolloin oma aktiivisuus elämäntilanteen kohentamiseen ja uudelleen työllistymiseen on jäänyt näiden vaikeuksien alle.

Lapsuuden jatkumo koettiin osittaisena syynä omalle köyhyydelle ja tilanteelle vielä myös oman ikääntymisen kynnyksellä. Lapsuudesta alkaneesta köyhyydestä ei ole koettu pääsevän ylitse työttömyyden, sairastumiskierteiden sekä omien perhetilanteiden vuoksi. Köyhyys on tullut osaksi arkea hyvin erilaisista syistä, mutta toisaalta yhteiskunnalliset muutokset tulevat esille elämäntilanteen tapahtumissa. Yhteiskunnalliset murrokset ovat olleet osittain ehkä viimeinen pisara murtuvaan elämään ja köyhyyden tielle. Rajut yhteiskunnalliset muutokset laman ja konkurssien aikana ovat vaikuttaneet ihmisiin niin taloudellisesti kuin myös terveydellisesti. Rajut muutokset, joita ihmiset ovat kokeneet, eivät ole olleet korjattavissa taloudellisen nousukauden alkamisella, eivätkä yhteiskunnallisilla tukitoimilla, joita myöhemmässä vaiheessa on pyritty tarjoamaan 1990-luvun laman aiheuttamiin ongelmiin. Aineiston analysointi tarinallisuuden kautta osoittaa köyhyyden selitysmallien sitoutumisen yhteiskunnalliseen aikaan ja henkilökohtaisiin

elämäntapahtumiin. Analyysissa huomio kiinnittyi siihen, kuinka yhteiskunnalliset muutokset tuovat uusia selitysmalleja köyhyydelle ja köyhyyden kokemukselle, kuten hiljalleen valtaa saanut kulutuskeskeisyys. Köyhyyden kokemuksellisuus on muuttunut nimenomaan yhteiskunnallisen näkökulman muutoksien myötä. Kuten tarinoissa kuvataan, ikäihmisen köyhyys on viimeinen köyhyys, josta ei ole enää toivoa päästä pois. Tätä viimeistä köyhyyttä varjostaa ja määrittää yhä enemmän markkinalähtöinen yhteiskunta ja ostamispakko.

Aineiston mukaan köyhyyden syyt ovat hyvin moninaisia. Köyhyyden moninaisuuden ovat useat tutkijat, kuten Juho Saari (2013, 2015) ja Ilpo Suoniemi (2013), tuoneet esille jo aiemmin. Köyhyyden moninaisuus näkyy aineistossa myös tutkija Kyösti Raunion (2003) esille tuomalla tavalla eli köyhyys on tulonjakoa laajempi kokonaisuus, joka konkretisoituu elämäntapojen tarinoissa erilaisiksi kokonaisuuksiksi. Yhteiskuntamme köyhyys on paljon muutakin kuin köyhyysrajat ja tulonjaolliset tiedot. Yhteiskunnalliset muutokset ja murrokset ovat vahvasti taustalla köyhyyden alkamiseen ja elämän muutoksiin liittyen näissä tarinoissa. Yhteiskunnallisten syiden lisäksi esille tulivat yksilölliset syyt, joiden nähdään kuitenkin hyvin usein olevan seurauksia suuremmista yhteiskunnallisista muutoksista. 1990-luvun laman jälkeen seurasi pitkä työttömyys ja vaikea aika, mikä tulee esille aineistosta. Kirjoittajat kertovat yhteiskunnallisen tilanteen lisäksi sairastelun ja vaikeiden perhetilanteiden lisänneen köyhyyden kuilua yhteiskunnallisen romahduksen aikana. Nämä asiat ovat myös vaikeuttaneet köyhyydestä pois pääsemistä ja omille jaloille uudelleen nousemista. Olen koonnut yhteiskunnalliset ja henkilökohtaiset köyhyyden selitysmallit seuraavalla sivulla olevaan taulukkoon selkeyttämään aineiston päätekijöitä köyhyyden selitysmallien osalta.

TAULUKKO 1. KÖYHYHDEN SELITYSMALLIT

YHTEISKUNNALLISET SELITYSMALLIT	
Toimimaton politiikka 1990-luvun lamasta alkaen	Köyhyyspaketit, pramea Suomi kuva, köyhyiden salailu, köyhyiden suhteellisuus
Lama ja konkurssit	Työpaikkojen menettäminen, velkakierteet, pitkäaikaistyöttömyys
Tukien toimimattomuus	Avustukset vaikea hakea, jatkuvaa anomista tukiviidakossa
Kulutuskaskeisyys	Kulutuksen korostaminen

HENKILÖKOHTAISET SELITYSMALLIT	
Työttömyys	Yhteiskuntaan kuulumisen edellyttää työssäkäyntiä: toimeentulo, yhteiskunnallinen jäsenyys. Työttömäksi jäänyttä yhteiskunta ei huomioi.
Perhetilanne	Kotiäitiys, yksinhuoltajuus, ero, perheessä ollut alkoholismi
Sairastuminen	Pitkäaikaistyöttömyys, kalliit kulut
Jatkumo lapsuudesta	Köyhyiden sukupolvisuus

7.2 Köyhyys elämäkulussa

Tässä luvussa analysoin aineistostani toisen tutkimuskysymyksen mukaisesti kirjoittajien käsityksiä siitä, millaisessa roolissa köyhyys on näyttäytynyt heidän elämässään kuluneena aikana. Käsittelen köyhyyden näkymistä osana elämää kahden aineistosta esiin tulleen köyhyyden luonteen kautta. Nämä köyhyyttä leimaavat tekijät ovat muuttuva köyhyys ja pysyvä köyhyys. Ensin analysoin aineisto-otteiden kautta muuttuvaa köyhyyttä suhteessa yhteiskunnallisiin ja henkilökohtaisiin asioihin. Toisessa luvussa analysoin köyhyyden pysyvyyttä.

7.2.1 Muuttuvaa köyhyyttä

Aineisto tuo esille useammanlaista köyhyyttä. Teksteissä muistellaan sodan jälkeistä aikaa lapsuuden kodeissa, jolloin köyhyys oli läsnä, mutta se oli toisenlaista kuin tämän hetken köyhyys. Köyhyyttä on jaettu lapsuuden köyhyyteen, opiskelijan köyhyyteen, lapsiperheen köyhyyteen, työttömän köyhyyteen, laman romuttamaan elämään ja eläkeläisen köyhyyteen. Köyhyys on muuttunut elämän ja vuosikymmenten aikana.

”Köyhyys: Mitä se sana kertoo. On taloudellista- henkistä- ja sosiaalista köyhyyttä. Ne voivat esiintyä yksilössä, perheessä, erilaisissa instituutioissa ja ehkä kaikissa ihmisissä. (11). Eurovaluutan tultua kaikki hinnat ovat nousseet kuusinkertaisesti, pienituloiset joutuvat tästäkin kärsimään. Köyhien tulot eivät tietenkään nousseet yhtään. (2)”

”Köyhyyttä on monenlaista. Oli lapsuuden köyhyys sota-aikana, mutta ei sitä silloin köyhyydeksi ymmärtänyt. Oli opiskelijan köyhyys, mutta se kuuluu elämään. Oli alkoholistin vaimon köyhyys, jossa rahattomuus ei ollut pahinta. Oli lasten yksinhuoltajan elämä. Ja nyt on tämä viimeinen köyhyys, joka on pelkkää luopumista. (31)”

”Ero entisen ja nykyisen köyhyyteni välillä on huikea. Kun lapsuuskotini oli köyhä, se oli kuitenkin aina turvallinen. Nyt tuntuu, ettei enää ole päämäärää mistään paremmasta. Odotettavissa minulla on laiha vanhuuseläke ja vielä laihempi työeläke. (8). Vaikka lapsuudessa oli iso perhe ja köyhyyttä, lapsilla oli kuitenkin turvallisuus. (14)”

Köyhyyden muutoksessa on mukana yhteiskunnallinen köyhyyden määrittäminen oman henkilökohtaisen kokemuksen rinnalla. Kulutustottumukset ja vaatimukset ovat muuttuneet yhteiskunnan rakenteellisten muutoksien mukana. Nämä muutokset ovat vaikuttaneet Juho Saaren (2015) mukaan kulutustasoon ja kulutusrakenteeseen, mikä näkyy materiaalisena vaikeutena selviytyä päivästä toiseen menojen ja tulojen epätasapainosta aiheutuvan taloudellisen niukkuuden keskellä. Tutkimuksessani olen käyttänyt Zygmunt Baumanin (2002) tulkintoja modernista yhteiskunnasta ja murroksesta. Tutkimusaineisto osoittaa Baumanin teorian tavoin, että yhteiskunnalliset muutokset vaikuttavat köyhyyden kokemukseen ja yksilön elämään. Elämästä suoriutuminen vaatii yhä enemmän kuluttamista ja kulutuksen toistuvuutta. Aineistosta käy ilmi köyhyyden näyttäytyminen eri tavoin ja sitoutuminen elämänvaiheisiin ja –tilanteisiin osana yhteiskunnallisia muutoksia.

Köyhyyden muutokset osoittavat Baumanin (2002) teorian jalkautumisen osaksi uudenlaista kuluttamista korostavaa yhteiskuntaa. Kirjoituksista tulee ilmi Baumanin esille tuoma toteamus siitä, että elämästä selviäminen vaatii vuosi vuodelta enemmän uutta niin materiaalisesti kuin myös taitojen osalta. Tämä kulutuskeskeisyys vaikuttaa myös köyhyyden uudelleen määrittämiseen ja kokemuksellisuuteen. Yhteiskunnalliset tarpeet kasvavat ja puutteellisuus kuluttajana voi johtaa häpeään ja jopa syyllisyyteen, mikä tuli esille aineistosta. Vaikka köyhyyttä on ollut aiemminkin, kirjoittajat kokevat ikääntyvän köyhyyden sellaisena, josta ei ole pois pääsyä eikä toivoa muunlaisesta elämästä. Köyhyys on muuttunut elämänkulun aikana sota-ajan köyhyydestä markkinayhteiskunnan häpeälliseen köyhyyteen. Yhteiskunnalliset muutokset rakentuvat yhteen köyhyyden muutosten kanssa erilaisina köyhyyden määrittelyinä ja köyhyyden ilmentyminä. Nämä köyhyyden määrittelyt ovat sidoksissa yhteiskunnallisiin muutoksiin ja yksilölliseen kokemuksellisuuteen osana elämäntarinaa.

7.2.2 Pysyvää köyhyyttä

Tässä luvussa tarkastelen aineisto-otteiden kautta tarkemmin köyhyyden pysyvyyden näkökulmaa. Köyhyyden pysyvyyden tarkastelussa tulee esille muuttuvan köyhyyden tavoin sekä henkilökohtaiset että yhteiskunnalliset tapahtumat köyhyyden pysyvyydessä. Luvun lopussa on yhteenveto köyhyyden elämäntulon analyysistä, joka tuo esille köyhyyden muuttuvan, mutta pysyvän luonteen.

”Tässä yhteiskunnassa köyhyyden viiva on vahvasti vedetty, yli ei pääse. Tukien viidakko on armoton. Jos jostakin tulee lisää, jostakin muusta vähenee; lopputulos on vakio – köyhien yhteinen köyhyys. (31)”

”Nälkäisten jono on pitkänlainen rivissä moni mies ja nainen. Vauhdilla moni vatsansa täyttää. Ulospäin Suomi pramealta näyttää. Missä on Suomen köyhien tuki? Vastahan eilen lehdessä luki. Kellään ei puutetta, nälkää moista. Suomessa tuetaan toinen toista. Soppajono on tabu kurja, salataan köyhyys, elämä nurja. (26)”

”Kaikesta on nyt yli 40 vuotta. Mitä on jäljellä? Köyhyys, köyhyys, köyhyys. Kymmenen kotiäitivuotta: ei eläkettä siltä ajalta. Loputon määrä sijaisuuksia. Avioero. Konkurssi, joka esti minua pääsemästä ”nauttimaan” joitain Kelan etuuksia. (8)”

Aineisto osoittaa, että hyvinvointi Suomen koetaan salailevan köyhyyttä ja nälkää. Ulkokuoren annetaan näyttää pramealta, vaikka osalla kansalaisista elämä on jatkuvaa nälkää ja kurjuutta. Eläketurvakeskuksen (2013) tutkimuksen osoittamalla tavalla köyhyyden tilariippuvuus näkyy myös tässä tutkimuksessa. Edellisen vuoden köyhyys näyttää lisäävän köyhyysriskiä ja köyhyyden jatkuvuutta. Köyhyydestä poispääsemisen todennäköisyys on alentunut ja vaikeutunut, kuten Suoniemi (2013) tuo esille eläketurvakeskuksen tutkimuksesta. Suomessa näkyvä pysyvän köyhyyden ongelma on tullut esille myös aiemmissa kansainvälisissä tutkimuksissa, joista olen kertonut teoriaosuudessa. Tämä tutkimus tukee Hoffin (2008) tutkimuksen johtopäätöstä siitä, että

Suomessa köyhyyden tilanne on tajuttu vasta nyt, koska aiemmin on oletettu, ettei Suomen kaltaisessa hyvinvointivaltiossa voi olla tällaista köyhyyden syvällistä, pysyvää, ongelmaa. Onko Suomen pysyvän köyhyyden ongelma siis seurausta siitä, ettei sitä ole haluttu nähdä vai ettei sitä oikeasti ole ymmärretty olemassa olevan näin syvällisenä yhteiskunnallisena tilanteena?

Köyhyyden muutoksien ja pysyvyyden tarkastelu osoittaa, että osittain köyhyys nähdään maailmanlaajuisena ongelmana, mutta hyvinvointivaltiossa asuessaan köyhyyden esille nostaminen koetaan suhteellisena. Elintaso on monenlaista ja ennen köyhyys oli toisenlaista kuin nykyään, mikä kertoo köyhyyden muuttumisesta. Ennen köyhyydessä eläessä oli turvallinen olo, mutta nykyään arkea varjostaa epävarmuus ja epäoikeudenmukaisuus. Jokaisen tulisi kuluttaa enemmän kuin tienaa ansaitakseen paikkansa yhteisössä ja yhteiskunnassa. Poliitiikan toimimattomuus nousee esille niin köyhyyden alkamisen pohdinnoissa kuin myös tämän hetkisen elämäntilanteen ajatuksissa. Köyhyyden nähdään pysyneen, mutta monimuotoistuneen kulutusyhteiskunnan murroksessa. Ennen köyhyys oli lähinnä perushyödykkeiden rajallisuutta, mutta nykyään köyhyys heijastuu kulutushyödykkeiden puuttuneena ja kuluttamisen sekä osallisuuden mahdottomuutena. Näennäistehokkuus on läsnä kaikessa toiminnassa. Köyhyyttä on elämän aikana ollut monenlaista, mutta ikääntyvän köyhyys nähdään viimeisenä luopumisen köyhyytenä, jossa ei ole enää toivoakaan siitä paremmasta huomisesta.

Yhteiskunnalliset muutokset eri vuosikymmenien aikana näkyvät aineistossa köyhyyden kertomuksien muuttumisena, mutta toisaalta köyhyyden pysyvyytenä. Olen analysoinut köyhyyden näyttäytymistä eri elämänvaiheiden aikana tarinallisuuden kautta, joka on tuonut esille köyhyyden osalta nämä kaksi yleisluontoista köyhyyden teemaa. Köyhyyttä on ollut suomalaisessa yhteiskunnassa aina, mutta köyhyyden luonne ja näyttäytyminen ovat muuttuneet yhteiskunnallisesti uudelleen muotoutuvien köyhyyskäsityksien ja yhteiskunnan korostaman onnistumisen merkityksien kautta. Varallisuus on saanut eri ajalle erilaisia tyypillisiä merkityksiä, joka näkyy aineiston tarinoissa. Aineistossa ilmenee Kyösti Raunion (2003) aiemmin esille tuoma köyhyyden yhteiskunnallinen muuttuminen yhä näkyvämmäksi vapaaehtoisen ruoka-avun ja ruoka-apujonojen kasvun myötä. Lisäksi aineisto sitoutuu selkeästi Ilpo Suoniemen (2013) ajatuksiin köyhyyden muutoksista 1990-

luvun laman jälkeen. Ilpo Suoniemi (2013) on kirjoittanut köyhyyden pysyvyydestä ja kroonistuneesta ongelmasta erityisesti yksineläjien ja eläkeläisten kohdalla.

Aineisto tuo siis selkeästi esille köyhyyden muuttuvan luonteen, mutta toisaalta myös köyhyyden jatkuvuuden ja pysyvyyden. Hyvinvointivaltion haurastuminen ja jatkuva talusjohteinen sosiaalipolitiikka ovat johtaneet köyhyyden jatkuvuuteen. Köyhyyden muutokset tuovat esille suomalaisen elintason eriarvoistumisen ja suhteellisen köyhyyden pysyvyyden köyhyysjaksojen pidentyessä. Markkinayhteiskunnan nousu ja paineet tulevat esille kirjoituksista. Köyhyyspakettien toimimattomuus ja politiikan olemattomuus osana köyhien auttamista tulivat esille jo yhteiskunnallisten köyhyyselityksien analysointiosuudessa. Nämä samat asiat selittävät osaltaan myös köyhyyden pysyvyyttä. Tehdyt toimenpiteet ja suunnitelmat eivät ole tulleet osaksi köyhän elämää tai eivät ole toimineet tarkoituksenmukaisella tavalla. Vuosi vuodelta tilanne kiristyy ja käteen jää yhä vähemmän kulutettavaa. Avustukset ovat työn ja tuskan takana, mikä lisää entisestään halua pärjätä omillaan ja olla nöyryyttämättä yhteiskunnallisiin tukiin, joiden hakeminen on tehty vaikeaksi ja nöyryyttäväksi.

7.3 Elämän aineellinen köyhyys

Seuraavaksi analysoin viimeisen tutkimuskysymykseni mukaisesti sitä, miten köyhyys näkyy tutkimuksen 47 tarinassa kirjoitushetkellä kolmasikälaisten arjessa ja hyvinvoinnissa. Kirjoitushetki on osa tarinallisuuden viimeistä vaiheita. Elämän aineellisuutta ja pärjäämistä analysoin niiden asioiden kautta, joita tarinoissa tulee ilmi kirjoitushetken elämästä. Köyhyyden vaikutuksia ikääntyvän arkeen käsittelen aineistosta esille tulleiden kahden kokonaisuuden kautta. Nämä kokonaisuudet ovat tarpeet ja luopuminen sekä tarpeet ja kuluttaminen.

7.3.1 Tarpeet ja luopuminen

Luopuminen ja köyhyyden näkyminen osana elämää on tarinoiden tyypillinen anti. Välittävien tarpeiden tyydyttäminen vaatii todellista mielikuvitusta ja aikaa. Seuraavaksi analysoin aineisto-ottein köyhyyteen liittyvää tarpeiden puutteellisuutta ja luopumista.

”Ruokavalio voi jäädä ajoittain melko yksipuoliseksi. Lihan käyttö rajoittuu joulu-kinkkuun, jonka paistan itse leivinuunissa. Nykyaikainen elämänmuoto vaatii runsaasti rahaa. (28) Elämä on kallis, molempien lääkkeet lohkaisevat suuren osan pienistä eläkkeistä, samoin täysin laktoosittomat tuotteet ovat kalliita, niitä joudun kuitenkin käyttämään, saan oireita viljatuotteistakin.(13)”

”Autosta olin jo aikoja sitten luopunut. Lehtien tilaukset ja yritysten jäsenyydet lopetin. Vanhan television mentyä rikki luovuin siitä kokonaan. Ainoa mistä enää saatoinkin tinkiä oli ruokakustannukset. Uskomatonta, että tätä kaikkea on kestänyt jo toistakymmentä vuotta. (18)”

”Vaikken ole aineellista hyvää paljon saanutkaan, yritän astua vanhuuteen niin, että osaisin olla tyytyväinen omaan elämäni ja siihen, mitä olen aikaan saanut. En halua tulla myös henkisesti köyhäksi. (7)”

Henkilökohtaisissa köyhyyden selitysmalleissa kävi ilmi sairastuminen ja sen kautta köyhyyden kroonistuminen. Perustarpeista terveys on yksi suurimpia tekijöitä, joka vaikuttaa muiden tarpeiden toteuttamiseen, kuten Doyal ja Gough (1991) ovat tuoneet esille omassa universaalien tarpeiden teoriassa. Kuitenkin perustarpeiden mahdollistuminen vaatii ensin niin sanottujen välittävien tarpeiden tyydyttämistä, kuten ruuan, asumisen ja turvallisuuden puitteiden. Kuten aineisto esimerkeistä käy ilmi, ihmiset joutuvat kamppailemaan näiden välillisten tarpeiden hankinnan ja turvaamisen vuoksi lähes päivittäin huonolla terveydellä. Saatuaan välittävät tarpeet jollain tasolla tyydytettyä voivat ikäihmiset pohtia perustarpeiden tyydyttämisen suunnittelua. Fyysinen terveys

koetaan todella tärkeänä, koska köyhä joutuu liikkumaan huomattavan paljon ilman kulkuvälineitä ja tekemään ruumiillista työtä. Mikäli fyysinen terveys romahtaa on köyhän elämä entistä kurjempaa ja lähes mahdotonta. Elämänhallinta tulee teksteistä esille usean ikääntyvän vahvuutena. Elämän aikana opitut taidot ja saadut tiedot auttavat tällä hetkellä hallitsemaan omaa elämää ja antavat voimaa arjessa jaksamiseen. Ilmaiset yhteiskunnalliset palvelut, kuten kirjasto on tärkeä mielenterveyden ylläpitäjä. Luonto on myös tälle ikäpolvelle tärkeä osa hyvinvointia niin mielenterveyden kuin myös fyysisen hyvinvoinnin ylläpidossa. Toisaalta luontoa on opittu hyödyntämään myös ravinnon hankinnassa, mikä helpottaa ruokakustannuksien säätelyssä ja omavaraisessa toimeentulossa.

Usea kirjoittaja nostaa esille kertomuksessaan köyhän arjen kiireellisyyden. Kaiken hankinta vie aikaa ja vaatii suunnittelua. Köyhällä ei ole ongelmaa loppoajasta ja toisaalta elämänhallinta huokuu arjen rutiineista ja pienistä iloista. Ruoka-apu on usealle arkipäiväinen asia myös tämän tutkimuksen perusteella, kuten jo aiemmin Jera ja Jyri Hänninen (2008) ovat todenneet omissa tutkimuksissaan. Ruoka-apua ei kuitenkaan aina riitä kaikille hakijoille tyydyttämään viikon ruokatarpeet. Itsetehty ruoka on edullisempaa ja kaupasta hankitaan ale- ruokia. Ruoka-apu ja ale- ruuat säätelevät ruokavaliota. Ruokavaliota on hyvin yksipuolista ja allergioiden huomioiminen on vaikeaa. Ruokavaliota yksipuolisuuden pohdintoissa nousee esille pelkoa terveydestä ja hyvinvoinnista. Köyhällä ei ole varaa sairastaa, koska lääke- ja terveydenhoitokustannukset ovat suuri uhka. Osa kertoo luopuneensa lääkkeiden hankkimisesta rahallisen tilanteensa vuoksi.

”Köyhyys kuluttaa yksilöä, aiheuttaa häpeää ja pitkään jatkuessaan se lopulta syrjäyttää yksilön muusta yhteiskunnasta. Köyhyys tekee elämän toivottoman ankeaksi. Yhteiskunnan muuttuessa köyhyys on saanut yhä monimuotoisemmat kasvot. Tulevaisuutta voi kyllä suunnitella, mutta suunnitelmien toteutuminen ontuu, koska kaikkeen toimintaan tarvitaan nykyään rahaa. (28). On alentavaa olla köyhä. Itsetuntoa se rasittaa. Ei sitä vain uskaltaisi tunnustaa suvulleen, läheisilleen, naapureilleen, että on aina puutetta. Ruuasta, rahasta, terveytensä hoitoon liittyvissä asioissa. (40)”

”Tätä päivää eletään kädestä suuhun. Kirpputorit vaatettavat ja kengittävät. Kirjasto pitää huolta ajanvietteestä. Vieraat eivät paljon häiritse-tarjottavaa ei juuri ole (19). Ajattelen usein itsemurhaa. Usein tuntuu, etten jaksa elämänyhtälöni kaikkia osia: köyhyyttä, sairauksia, yksinäisyyttä, menetyksiä. (43)”

Anne Sankarin ja Jyrki Jyrkämän (2008) iän sosiologiset pohdinnat ja erityisesti iän sitominen elinympäristöön sekä eläkeläisten nuorekkuuden haaste näkyvät tutkimusaineistossa vertailuna toisiin ja yhteisöllisyyden katoamisena. Kirjoittajat ovat huomanneet, että yhteisöllisyys on tässä ajassa katoavaa ja aiemman elämän osallisuutta kaivataan. Yhteisöllisyyttä on löytynyt lähinnä toisten köyhien joukosta. Osa nostaa esille pullonkerääjien yhteisön, toiset puolestaan vapaaehtoistoiminnan tuoman tarpeellisuuden ja hyvänolon tunteen. Suurimmasta osasta teksteistä nousee kuitenkin esille yksinäisyys ja kuulumattomuus. Köyhyyden koetaan johtaneen eristäytymiseen ja syrjäytymiseen. Ei ole rahaa harrastaa eikä olla osana yhteisöjä, joka on johtanut ystäväistä ja yhteisöistä luopumiseen. Ilman rahaa on mahdotonta toimia. Ostovoima pienenee koko ajan ja tilanne huononee. Kulutus kasvaa ja kulutus vaatimukset muuttuvat. Köyhä tarvitsee erityisiä taitoja ja luovuutta selviytyäkseen päivästä toiseen kulutuskeskeisessä yhteiskunnassa. Yhteiskunta ja kulttuuri säätelevät ja määrittävät siis ikääntymistä monella tavoin, kuten Jyrkämä (2008) on esille tuonut. Taloudellinen tilanne voi johtaa luopumiseen niin ravitsemuksen kuin myös yhteisöllisen kuuluvuuden osalta. Luopumiset näkyvät päivittäisessä elämässä moninaisina puutteina.

7.3.2 Tarpeet ja kuluttamisen tuska

Suomalaisessa markkinayhteiskunnassa oletetaan jokaisen omaavan pitkäaikaisia kulutushyödykkeitä. Köyhyys rajoittaa kuitenkin huomattavasti kulutusmahdollisuuksia ja omistamista. Köyhyyden suhteellisuutta pohdittaessa osa joutuu luopumaan sellaisista asioista, joiden katsotaan olevan Suomen kaltaisessa hyvinvointivaltiossa jokaisen oikeus. Juho Saari (2015) on tuonut esille, että köyhyyttä voidaan tarkastella myös huono-osaisten kulutusmahdollisuuksien kautta, joten tässä tutkimuksessa olen ottanut tämän näkökulman

yhdeksi köyhyyden vaikutuksien analyysiksi. Tässä luvussa analysoin yhteiskunnallisen kuluttamisen vaikutusta ikäihmisten arkeen aineisto-otteiden kautta.

”Olipa syyt itse tai yhteiskuntarakenteen aiheuttamia, että elät köyhyydessä, saat kaupanpäälle eriarvoistamisen. Työ- ja ystäväpiiri huomaamattomasti supistuu kun tämän lopullisesti huomioit, olet jo antanut periksi ajatukselle, niin minä köyhä? (42)”

”Tunnen itseni toisen luokan kansalaiseksi, kun mihinkään ei ole rahaa. Paljon hauskoja tapahtumia jää väliin. (15). Kaupan kassalla tunnen olevani jatkuvasti kuin arvoton maan matonen, jonka olisi päättäjien mielestä parempi hautautua pysyvästi maan tomuun pois raharikkaiden silmistä. (46)”

”Juhlat maksavat liikaa, enkä halua kutsua vieraita kotiini, koska tunnen köyhyydestäni suurta häpeää. (28) Minusta on tullut erakko. Sosiaalinen olin joskus ennen. Ystäviä olisi montakin. Mutta niin hyviä ystäviä minulla ei ole, että tarjota vain lautasellisen kaurapuuroa ja omatekoisen sämpylän. (31)”

”Omaan elämäni olen todella tyytyväinen. Suren kuitenkin maailman tilaa: luonnon tuhoutumista ja saastuttamista, rahan ylivaltaa, ihmisten surutonta kuluttamista, henkisyiden ja yhteisvastuun katoamista ajasta. Kaipaen sen ilon jakamista, jota itse saan yksinkertaisesta elämästä, halvoista huveista. (24)”

Aineistossa on useita kuluttamismahdollisuuksiin liittyviä köyhyydestä johtuvia rajoitteita, kuten luopuminen televisiosta ja lehdistä. Tietokoneen hankinta on liian kallis, puhumattakaan tietokoneen internet liittymästä, joka nykyään on kuitenkin vahva edellytys kaikelle toimijuudelle ja yhteisöllisyydelle. Harrastuksista joudutaan luopumaan varallisuuden riittämättömyyden vuoksi. Myös kaikille kansalaisille tarkoitetut kansanopistot ovat liian kalliita köyhän kukkarolle. Kirjoittajat ovat joutuneet luopumaan lähes itsestäänselvyytenä pidetyistä hankinnoista. Näiden myötä yhteydenpito toisiin vaikeutuu ja yksinäisyys kasvaa. Eristäytyminen ja köyhyys vaikeuttavat myös

perhejuhliin osallistumista, mikä johtaa entistä enemmän yksinäisyyteen. Köyhällä ei ole varaa hankkia nyky-yhteiskunnan vaatimusten mukaisia lahjoja, jolloin moni juhkakutsu jää käyttämättä. Köyhä ei myöskään pysty hankkimaan juhlien mukaista vaatetusta. Vaatteet hankitaan hyvänä aikana kirpputorilta ja joskus alennusmyynnistä, monesti ei niistäkään. Omilla taidoilla pystyy korjaamaan ja tekemään vaatteisiin muutoksia, mutta hienoihin juhliin ei haluta lähteä itseä nöyryyttämään. Yksinäisyyttä lisää ystävien puute, koska ketään ei haluta kutsua omaan kotiin. Vieraille ei ole tarjottavaa ja toisaalta kodin vaatimattomuus koetaan nöyryyttävänä ja häpeällisenä. Asuinolosuhteet vaihtelevat suuresti, mutta lähes jokainen kirjoittaja nostaa esille pienet asuin neliöt. Sisä-wc ei ole myöskään itsestäänselvä asia kaikille hyvinvointivaltion kansalaisille. Aineistosta on nähtävissä ajatus siitä, että kun hyvinvointi Suomi salailee köyhyyttä, joutuvat köyhät itsekin piilottelemaan omaa tilannettaan häpeänsä vuoksi.

Ikääntyvillä kolmatta ikää elävillä on suuret paineet yhteiskunnallisesta hyväksynnästä. Kuten Peter Laslett (1989) on todennut, työnteon ulkopuolelle jäävät ja heikommassa asemassa olevat kokevat saamattomuuden tunnetta aktiivisuutta korostavassa yhteiskunnassa. Tämän vuoksi kolmannella iällä on haluttu korostaa uudella tavalla ikääntyvän vapautta ja mahdollisuuksia vaikuttaa omaan elämäänsä, mutta toisaalta tämä ikääntymisen uudelleen määrittely korostaa jopa liikaakin aktiivisuutta. Ne, jotka eivät kykene olemaan yhtä aktiivisia ja kuluttavia kuin toiset, kokevat oman elämänsä entistä häpeällisempänä. Doyalin ja Goughin (1991) universaali tarpeiden teoria tuo esille tärkeänä asiana nimenomaan sen, kuinka yhteiskunnalliset edellytykset vaikuttavat perustarpeiden tyydyttämiseen ja siihen onko ihmisellä mahdollisuutta osallistua yhteisöjen elämään ja tehdä vapaita valintoja. Kolmasikä ja aktiivisuus eivät vielä takaa yhteisöllisyyttä ja mahdollisuutta osallistua.

Tarinoista tulee esille, että ikääntyvien ja uuden elämänvaiheen kynnyksellä olevien ajatukset elämästä ja pärjäämisestä ovat suhteellisen positiivisia arjen haasteista huolimatta. Elämänhallinta ja elämäntasapaino ovat löytyneet köyhän työntäyteisestä arjesta ja elämä koetaan loppujen lopuksi sisällöllisesti rikkaana, mikäli terveys antaa mahdollisuuden toimia ja tehdä asioita omien taitojen puitteissa. Taito kääntää oman elämän haasteet ja kurjuudet omaksi vahvuudeksi antavat voimaa arkeen ja tuleviin

päiviin. Vaikka toivoa tulevasta paremmasta elämästä ei ole, antaa rikkautta omatoimisuus ja halu tulla toimeen omillaan ja pärjätä omien taitojen ja kykyjen varassa. Ikääntyvät eläkkeellä tai eläkkeen kynnyksellä olevat sodan ja suuren laman nähneet kansalaiset ovat hyvin varautuneita yhteiskunnallisen avun vastaanottamisessa. Toisaalta he ovat myös oppineet paljon tärkeitä omatoimisuuteen ja pärjäämiseen liittyviä taitoja sodan jälkeisenä aikana omassa lapsuudessaan. Näiden taitojen turvin he kertovat pärjäävänsä myös tällä hetkellä ja tulevat toimeen omillaan. Tämä ikäpolvi on tottunut pärjäämään ja tekemään itse, mutta luottamaan tarvittaessa myös lähiyhteisön tukeen ja apuun. Aineiston mukaan yhteisön ja läheisten apu on kuitenkin tässä Baumanin (2002) kuvaamassa notkeassa modernissa, markkinayhteiskunnassa, vähäistä, jonka vuoksi köyhä, sairas ja ikääntyvä jää usein yksin. Kuluttamisen mahdottomuus ajaa omaan kotiin yksinäisyyteen. Suurin osa kirjoittajista tuokin esille yhteiskunnallista kannanottoa tai näkökulmaa omaan köyhyyteen ja yleensäkin Suomessa köyhänä elämiseen, koska yhteiskunta ei huolehdi sairaan ja heikossa elämäntilanteessa olevan perustarpeiden tyydyttämisestä.

8 JOHTOPÄÄTÖKSET

Tutkimustulokset osoittavat köyhyyden ja ikääntymisen olevan monimutkaisia prosesseja, joita ei voida kuvata yhdellä tavalla eikä yhdessä lauseessa. Kolmannen iän tuomat aktiivisen ikääntymisen paineet lisäävät entisestään köyhän ikääntyvän elämässä selviytymisen haasteita. Tutkimustulokset osoittavat ikääntyvien köyhyyden jatkumon ja taloudellisen tilanteen vaikutukset niin menneeseen kuin myös nykyhetkeen. Aineistoni perusteella yhteiskunnallisilla tekijöillä on vahva vaikutus yksilölliseen hyvinvointiin ja elämässä tapahtuviin henkilökohtaisiin muutoksiin. Suurimmassa osassa tarinoista kävi ilmi, että yhteiskunnallinen tilanne on lopulta vaikuttanut köyhyyden kierteeseen muiden henkilökohtaisten syiden rinnalla. Erityisesti yhteiskunnalliset murrokset vaikuttavat siihen, millaisena köyhyys nähdään ja millaisena se koetaan suhteessa muihin ihmisiin. Juho Saaren (2015, 101–103) kirjoitus köyhyyden syiden jakautumisesta rakenteellisiin ja yksilöllisiin syihin käy ilmi myös tämän tutkimuksen tuloksista.

Tarinallisuus näyttäytyy osana köyhyyden kertomusta erilaisten henkilökohtaisten tapahtumien ja yhteiskunnallisten muutosten kautta. Tutkimustulokset osoittavat, että köyhyys ei ole ollut vain ohimenevä merkityksetön osa elämäntapaa vaan isossa roolissa elämäntarinan aikana muuttuen, mutta pysyen. Sairastuminen ja lama ovat olleet suuria yhteisvaikuttajia monen työtä tekevän elämässä köyhyyden alkamisen ja jatkumisen selitysmalleissa. Köyhyys on ollut osa elämää jo pidemmän aikaa muuttaen vain muotoaan. Toisaalta myös matalapalkkaiset työt ovat lopulta johtaneet pieniin eläkkeisiin ja ikäihmisen pysyvään köyhyyteen, niin sanottuun viimeiseen köyhyyteen, jolloin ei ole enää toivoakaan paremmasta elintasosta. Narratiivinen analyysi osoitti elämäntapahtumien ja elämäntapojen vaikutukset köyhyyden näyttäytymiseen ja kokemukseen oman elämän osalta. Yhteiskunnallisilla ikäpohdinnoilla ja elämäntapojen määrityksillä on oma vaikutuksensa köyhyyden kokemuksellisuuteen eri elämäntapavaiheissa. Se, miten yhteiskunta määrittää osallisuutta ja hyvinvointia, määrittää myös sitä, millaisena yksilö kokee oman elämänsä ja omat tarpeensa.

Tämän tutkimuksen köyhyyden yhteiskunnalliset näkökulmat ja tulkinnat ovat samansuuntaisia kuin Juho Saaren (2015) tutkimuksissa olleet tulkinnat, jotka osoittavat yhteiskuntapolitiikan muutosten ajan ja vaurastumisen tuoman eriarvoisuuden. Kasvun ja työllisyyden politiikan korostaminen ei ole helpottanut köyhyydessä elävien ikääntyvien tilannetta. Köyhyyden jatkuvaa olemassaoloa, kroonistumista ja erityisesti köyhyyden kokemuksellisuuden syventymistä voidaan tämän tutkimuksen perusteella selittää osittain hyvinvointivaltion muutoksilla ja kulutusyhteiskunnan tarpeita kasvattavalla ideologialla. Oma pärjäämistä ja mahdollisuutta huomioida oma hyvinvointi tukee puolestaan omat taidot ja vahva luottamus omiin kykyihin. Kokemus omasta elämäntilanteesta antaa voimavaroja seuraaville päiville. Näitä tutkimuksen johtopäätöksiä maailman muuttumisesta ja tarpeista sekä omillaan pärjäämistä tulen pohtimaan seuraavaksi syvemmin.

8.1 Maailma muuttuu ja tarpeet kasvavat

Tutkimuksen teoreettinen sidonnaisuus liittyy Zygmunt Baumanin (2002) käsityksiin ja teoriaan postmodernista notkeutuvasta yhteiskunnasta, jossa kuluttaminen on keskeisessä osassa toimijuutta ja yhteisöllisyyttä. Teorialla oli selkeä yhteys myös tuloksiini, joissa kuluttamisen paineet tulivat esille useammalla tavalla ja monien kohdalla. Taloudellinen tilanne esti kuluttamisen ja lopulta vaikutti myös yhteisöllisyyteen. Vierailut tuttavien luona tai omaan kotiin kutsuminen eivät olleet mahdollista oman elämäntilanteen häpeämisen vuoksi. Häpeä on usean kohdalla johtanut hiljalleen yksinäisyyteen. Kulutuskeskeinen yhteiskunta arvostaa ystävyyttä antamisen kautta eikä niinkään ystävän pyyteettömän auttamisen ja läsnäolon kautta, kuten Baumankin on teorioissaan todennut. Yhteiskunnallinen tilanne vaikeuttaa huonompiosaisten elämää entistä enemmän. Hyvinvointivaltion murros ja muutokset nousevat selkeästi esille aineistosta köyhyyteen vaikuttavina tekijöinä. Baumanin kuvaama notkea moderni on tuonut mukanaan köyhyyden jatkumoa ja köyhyyden muutosta, joka ilmenee aineistossa köyhyyden muutoksien kuvauksina. Elämänaikana köyhyyttä on koettu monenlaisena, mutta tämän hetken yhteiskunnassa köyhyys on muuttunut entistä raadollisemmaksi tarpeiden ja kuluttamisen kasvun myötä. Aineistossa on kuvattu köyhyyden syitä ja

köyhyyden vaikutuksia arkeen hyvin monin eri tavoin. Köyhyys on ikääntyvälle vaikea ja häpeää aiheuttava asia, joka voi pahimmallaan johtaa yksinäisyyteen ja eristäytymiseen muusta yhteiskunnasta, yhteisöistä ja jopa omasta perheestä. Vaikka oma elintaso koetaan itselle riittävänä, köyhät ikäihmiset tiedostavat elävänsä heikommassa asemassa kuin moni muu ikäisensä. Tämä oman tilanteen tiedostaminen ja toisiin vertaaminen näyttäytyy lopulta yksinäisyytenä ja eristäytymisenä. Köyhyyden merkityksellisyys yhteisöllisyyteen on siis muuttunut yhteiskunnallisten muutosten ja tarpeiden jatkuvan kasvun mukana.

Markkinayhteiskunnan ja kuluttamisen korostumisen myötä Doyalin ja Goughin (1991) universaalitarveteoria tuo mielestäni oikeanlaista tarkastelua tarpeiden tyydyttämiseen. Tarveteorian kyky huomioida perustarpeiden ja välillisten tarpeiden lisäksi yhteiskunnalliset edellytykset tarpeiden tyydyttämiseksi on tärkeää tarkastelua tämän hetken yhteiskunnassa. Yhteiskunnan vaatimukset ovat kasvaneet merkittävästi, mikä näkyy tutkimuksen aineistossa useina vaatimuksina ja paineina osallisuuden ja yhteisöllisyyden sekä oman hyvinvoinnin hoitamisen haasteissa. Yhteiskunnan muutokset ovat vaikuttaneet todella paljon siihen, millaisena köyhyys koetaan ja millaiset mahdollisuudet köyhällä on selvittää arkipäiväisistä toimista ja hankinnoista oman elämänhallinnan kautta. Lisäksi ikääntyvät pohtivat paljon sitä, mitä muut heistä ajattelevat ja miltä heidän elämänsä toisten silmin näyttää.

Universaalien tarpeiden teoria (1991) ja Baumanin (2002) notkean modernin teoria täydentävät mielestäni toisiaan niin yhteiskunnallisen tilanteen kuin myös henkilökohtaisten yksilöllisten vaikutuksien kautta. Postmodernin ajan muutokset ja jatkuvassa murroksessa oleva hyvinvointivaltio ei kykene enää huomioimaan samalla tavoin ihmisten välittäviä- eikä perustarpeita, jolloin köyhä jää yksin. Doyalin ja Goughin (1991) korostama yhteiskunnallinen tuki näiden tarpeiden tyydyttämisessä heikkenee ajalle tyypillisellä tavalla. Omatoiminen pärjääminen korostuvat ja yksinäisyys kasvaa kolmasikälaisten arjessa. Markkinayhteiskunta on vääristänyt myös köyhänä olemista ja köyhyyden kuvaa. Köyhänä arjessa pärjääminen on itsestään jo vaikeaa ja sen lisäksi köyhä pohtii nykyään vielä sitä, kenelle voi kotinsa näyttää ja keneltä voi pyytää apua, ettei koe häpeää. Tämä osoittaa köyhyyden määrittämisen ja kokemuksellisuuden muutokset tarinallisuuden näkökulmasta suhteessa yhteiskunnallisiin muutoksiin. Analysoidessa

köyhyyden näyttäytymistä tarinallisuuden kautta, olen todennut maailman muuttumisen vaikuttaneen eniten siihen, millaisena köyhyys koetaan ja kuinka köyhyyden olemassaolo vaikuttaa omaan itsetuntoon ja sisäiseen arvostukseen. Vaikka elintaso olisi määrällisesti samankaltainen kuin sotiemme jälkeen tai 1990-luvun lamassa, kokemus omasta köyhyydestä on tämän hetken yhteiskunnassa syvällisempi, nöyryyttävämpi, häpeällisempi ja syrjäyttävämpi. Tämän vuoksi yhteisöllisyys heikkenee ja yksin pärjääminen korostuu.

8.2 Selviän elämästä omilla taidoilla

Omilla taidoilla selviäminen ja pärjääminen onkin toinen iso kokonaisuus, joka tässä tutkimuksessa tuli esille aineiston analyysissa kulutusyhteiskunnan vaatimuksien lisäksi. Köyhyys on opettanut pärjäämään yksin ja itse, sillä köyhyys, yksinäisyys ja syrjäytyneisyys ovat usein yhteydessä toisiinsa ja tämän vuoksi köyhyys voi usein johtaa yksinäisyyteen. Doyalin ja Goughin (1991) universaalien tarpeideteorian osoittamalla tavalla myös aineistossa oli näkyvissä ikääntyvien korostama yhteisön ja osallisuuden tarve omassa hyvinvoinnissa. Köyhyyden kurjuuttakin oli helpompi kestää ja elää elämää päivästä toiseen, kun oli jokin yhteisö johon tukeutua. Yksinäisyyden ja sairastumisen pelko olivat todellisia ja läsnä arjessa tämän tutkimuksen mukaan. Omilla taidoilla selviäminen koettiin ensisijaisena apuna ja keinona. Avun pyytäminen tai avun saaminen yhteiskunnasta, yhteisöstä tai suvulta eivät olleet itsestäänselviä asioita.

Samaan johtopäätökseen terveyden ja läheisten avun osalta ovat päätyneet sekä HelpAge Internationalin tutkimus, Sirpa Kärnä (2009) omassa väitöskirjassaan sekä Marja Vaaraman ym. (2010) suomalaisten elämänlaatua analysoiva tutkimus. Vanhemmat ikäryhmät korostavat terveyden merkitystä sekä läheisten ihmisten avun tärkeyttä osana pärjäämistään, vaikka omat taidot ovat ensisijaisen tärkeässä asemassa arjesta selviytymisessä. Hyvinvointia musersivat tämän tutkimuksen mukaan oman vapauden valinnan puutteet ja yhteisöllisyyden rapistuminen. Yhteiskunnan tuki ja apu koettiin vähäisenä ja riittämättömänä heikoimpaan asemaan joutuneiden kohdalla. Tilanteen kroonistuminen ja pitkäaikaisuus on tuonut mukanaan monia vaikeuksia liittyen perustarpeiden tyydyttämisestä aina osallisuuden tarpeisiin asti. Suurimmat puutteet tulivat

esille nimenomaan välittävien tarpeiden osalta, joka osoittaa jälleen köyhyyden ja yhteiskunnallisen tilanteen sidoksisuutta, kuten Doyal ja Gough (1991) ovat jo aiemmin todenneet.

Köyhyys voi todella johtaa yksinäisyyteen ja eristäytymiseen, jolloin köyhyyden kokemuksellisuus korostuu entisestään. Hiilamon (2011) ajatuksiin viitaten raha ei yksin tee onnelliseksi vaan se, että kokee olevansa toiselle ihmiselle merkityksellinen ja tärkeä. Vaikka köyhyys näkyy yhteiskuntaluokkien eroina ja konkreettisina asioina, on yhteisön tuki ja hyväksyntä tärkeä osa pärjäämisen kokemuksesta. Köyhien elämä on entistä vaikeampaa ja yksinäisempää, kun lähes kaikki osallisuus perustuu kuluttamiseen ja maksullisuuteen. Vaikka moni on oppinut tulemaan toimeen omillaan ja pärjäämään yksin, yhteisön, osallisuuden ja hyväksynnän kaipuu huokuu teksteistä.

9 POHDINTA

Tutkimukseni antaa vain pienen kuvauksen ikääntymisen paineista ja ikäihmisten köyhyyden kokemuksellisuudesta nyky-yhteiskunnassa. Kuluttaminen ja kulutuskeskeisyys ovat tulleet isoksi osaksi kaikkien arkea ja se leimaa myös ikääntyvien ystävyyssuhteita ja yhteisöllisyyttä. Ikääntyminen taloudellisten ja yhteiskunnallisten paineiden keskellä vaatii lisätutkimuksia ja ikääntyvien oman äänen esille tuomista yhä enemmän. Erityisesti huomio tulisi kohdistaa ikääntyvien yksinäisyyteen ja yksinäisyyden terveydellisiin vaikutuksiin. Ikääntyvät ovat hyvin moninainen ryhmä eikä aktiivinen ikääntyminen ole kaikille mahdollista, mutta siitä huolimatta jokaisella tulee olla oikeus hyvään ikääntymiseen ja vanhuuteen. Aktiivisuuden esteenä eivät ole enää vain terveydelliset ongelmat, vaan köyhyys ja kurjuus estävät yhä enemmän aktiivisuutta ja yhteisöllisyyttä myös taloudellisesta näkökulmasta. Yhteiskunnalliset muutokset ovat tehneet vanhuudesta ja ikääntymisestä uudenlaisen jopa haastavan elämänvaiheen.

Tässä tutkimuksessa tuli selkeästi esille, että oma heikko taloudellinen tilanne estää pitämästä yhteyttä muihin ja ajaa pikku hiljaa yksinäisyyteen. Oman tilanteen häpeä ja tietous siitä, ettei voi tarjota vieraille kukkurallisia pöytiä tai viedä lahjoja merkkipäivinä saa jäämään kotiin yksin. Köyhyyden aiheuttama yksinäisyys on tärkeä tutkimusaihe. Ikääntyvien ja ikäihmisten yksinäisyydestä keskustellaan yleisellä tasolla huomattavan paljon, mutta usein huomio kiinnittyy fyysisiin rajoitteisiin suhteessa yksinäisyyteen. Aina syy yksinäisyyteen ei ole sairauksissa tai siinä, ettei pääse omatoimisesti liikkumaan. Yksinäisyys voi alkaa jo aiemmin ja syyt voivat olla jo kolmannessa eli aktiivisessa iässä elävillä hyväkuntoisilla ikääntyvillä esimerkiksi taloudellisina ongelmina. Laslett (1989) on tutkinut ikääntymistä ja tuonut esille kolmannen iän määritelmän ja aktiivisuuden. Hän on todennut yhteiskunnan aktiivisuuden tavoitteen tuottavan saamattomuuden tunnetta ja huonoutta niille, jotka eivät kykene vastaamaan yhteiskunnalliseen paineeseen. Toisaalta hän on halunnut tuoda kolmannen iän käsitteellä esille nimenomaan aktiivista ja hyvinvoivaa uudenlaista ikääntymistä. Jatkotutkimus aiheena haluankin tuoda esille tutkimustarpeet ikääntyvien köyhyyden vaikutuksista syrjäytymiseen ja yksinäisyyteen

tässä uudenlaisessa yhteiskunnallisessa tilanteessa, joka määrittää ikääntymistä ja vanhuutta uudella aktiivisella tavalla.

Ikääntyvien elämäntulkua tarkasteltaessa ja pohdittaessa liitän oman mielipiteeni ja ajatukseni vanhussosiaalityön tilanteesta Mo Rayn ja Marjaana Seppäsen (2014) ajatuksiin, että vanhussosiaalityö kaipaa ehdottomasti kehittämistä. Vanhussosiaalityö on todellakin marginalisoitunutta palvelua, joka kohtaa lähinnä vain heidät, jotka jo joutuvat käyttämään runsaasti palveluita ja ovat kaikista huonoimmassa asemassa tässä yhteiskunnassa. Sosiaalityössä tulisi pystyä huomioimaan ikääntyvien ryhmä ennaltaehkäisevän työn näkökulmasta. Sosiaalityön roolia ja ammatillista tietoa ikäihmisten syrjäytymisen ja yksinäisyyden ehkäisemisessä tulisi korostaa. Ikääntyvät tarvitsevat yhteiskunnallista tukea ja ohjausta uudessa elämänvaiheessa. Jokainen ikääntyvä ei vanhene samalla tavoin, jolloin yksilöllinen ohjaus on tärkeä osa yhteiskunnallisen tuen antamista. Vanhussosiaalityötä kehittämällä voidaan lisätä myös yhteisöllisyyttä ja hyväksynnän sekä kunnioituksen kokemuksellisuutta ikääntyvää väestöä kohtaan. Ikääntyvilläkin täytyy olla oikeus yhteisöllisyyteen ja hyvään elämään taloudellisesta tilanteesta tai tuen ja avun tarpeesta riippumatta.

LÄHTEET

Aaltola, Juhani & Valli, Raine (toim.) (2001) Ikkunoita tutkimusmetodeihin 2. Näkökulmia tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin. Jyväskylä: PS-kustannus. Gummerus Kirjapaino Oy.

Bauman, Zygmunt (2002) Notkea moderni. Suomentanut Jyrki Vainonen. Gummerus Kirjapaino Oy. Jyväskylä.

Bauman, Zygmunt (2003) Sosiologinen ajattelu. Suomentanut Jyrki Vainonen. WS Bookwell Oy. Juva.

Doyal, Len & Gough, Ian (1991) A Theory of Human Need. The Guilford Press. New York.

Erola, Jani & Pessi, Anne Birgitta & Saari, Juho (2013) Hyvinvointivaltio notkeassa modernissa – Zygmunt Baumanin yhteiskuntapoliittinen aikalaisdiagnoosi. Teoksessa Juho, Saari & Sakari, Taipale & Sakari, Kainulainen (toim.) Hyvinvointivaltion moderneja klassikoita. Diakonia ammattikorkeakoulu. Helsinki. Juvenes Print Oy. Tampere. 219 – 232.

Eskola, Jari & Suoranta, Juha (2003) Johdatus laadulliseen tutkimukseen. 6.painos. Jyväskylä: Gummerus Oy.

Heikkinen, L.T. Hannu (2015) Kerronnallinen tutkimus. Teoksessa Raine Valli & Juhani Aaltola (toim.). Ikkunoita tutkimusmetodeihin 2. Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin. PS-kustannus. Jyväskylä. 149–167.

Hiilamo, Heikki (2011) Uusi hyvinvointivaltio. Helsinki: Like Kustannus.

Hiilamo, Heikki (2016) Eriarvoisuus lisääntyy, keskiluokka kurjistuu. *Talentia* 2016 (3), 36–38.

Hiilamo, Heikki & Pesola, Ulla & Tirri, Sirpa (2008) Kirkon ruoka-apu. Teoksessa Hänninen, Sakari & Karjalainen, Jouko & Lehtelä, Kirsi-Marja & Silvasti, Tiina. Toisten pankki ruoka-apu hyvinvointivaltiossa. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy. 121–123.

Hirsjärvi, Sirkka & Remes, Pirkko & Sajavaara, Paula (2007) Tutki ja kirjoita. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.

Hänninen, Jera & Hänninen, Jyri (2008) Kallis köyhyys. Eli kuinka hyvinvointivaltio purettiin ja köyhyydestä tehtiin bisnestä. *Barrikadi -sarja No 5*. 2008. Vantaa: Hansaprint Oy.

Hänninen, Vilma (2015) Narratiivisen tutkimuksen käytäntöjä. Teoksessa Raine, Valli & Juhani, Aaltola (toim.). *Ikkunoita tutkimusmetodeihin 2. Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin*. PS-kustannus. Jyväskylä. 168–184.

Jyrkämä, Jyrki (2008) Aika tutkimuksessa ja elämäkulussa. Teoksessa Anne, Sankari & Jyrki, Jyrkämä. *Lapsuudesta vanhuuteen. Iän sosiologiaa*. Juvenes Print. Tampere.

Jyrkämä, Jyrki (2008) Vanheneminen ja vanhuus. Teoksessa Anne, Sankari & Jyrki, Jyrkämä. *Lapsuudesta vanhuuteen. Iän sosiologiaa*. Juvenes Print. Tampere.

Kajanoja, Jouko (2013) Hyvinvointiteoria ja hyvinvointivaltio – Len Doyalin ja Ian Gpughin teoria universaaleista tarpeista. Teoksessa Juho, Saari & Sakari, Taipale & Sakari, Kainulainen (toim.) Hyvinvointivaltion moderneja klassikoita. Diakonia ammattikorkeakoulu. Helsinki. Juvenes Print Oy. Tampere. 61–69.

Kananen, Johannes & Kantola, Anu (2009) Kilpailukyky ja tuottavuus. Teoksessa Johannes, Kananen & Juho, Saari (toim.). Ajatuksen voima- Ideat hyvinvointivaltion uudistamisessa. Gummerus Kirjapaino Oy. Jyväskylä.

Karvinen – Niinikoski, Synnöve (2009) Postmoderni sosiaalityö. Teoksessa Mikko, Mäntysaari & Anneli, Pohjola & Tarja Pösö. Sosiaalityö ja teoria. PS -kustannus. WS Bookwell Oy. Juva. 131–141.

Kärnä, Sirpa (2009) Hyvinvoinnin pysyvyyttä ja muutosta kolmannessa iässä. Ikääntyvien henkilöiden elämäntulon seuranta vuosina 1991 ja 2004 Varkauden kaupungissa. Väitöskirja. Kuopion Yliopisto. Kuopio.

Laslett, Peter (1989) A Fresh Map of Life. The Emergence of the Third Age. Weidenfeld and Nicolson. London.

Marin, Marjatta (2008) Tarkastelukulmia ikään ja ikääntymiseen. Teoksessa Anne, Sankari & Jyrki, Jyrkämä. Lapsuudesta vanhuuteen. Iän sosiologiaa. Juvenes Print. Tampere.

Niemelä, Mikko & Saari, Juho (2013) Suomalaisen yhteiskunnan notkelmat. Teoksessa Mikko, Niemelä & Juho, Saari (toim.). Huono-osaisten hyvinvointi Suomessa. 2013. Tampere: Juvenes Print. 9–13.

Nurmi, Jari-Erik & Salmela-Aro, Katariina (2002) Modernin motivaatiopsykologian perusta ja käsitteet. Teoksessa Salmela-Aro, Katariina & Nurmi, Jari-Erik (toim.) Mikä meitä liikuttaa – Modernin motivaatiopsykologian perusteet. PS-kustannus. Otavan Kirjapaino Oy. Keuruu. 10–11.

Nurmi, Jari-Erik & Salmela-Aro, Katariina (2002) Henkilökohtaiset tavoitteet ja hyvinvointi. Teoksessa Katariina, Salmela-Aro & Jari-Erik, Nurmi (toim.) Mikä meitä liikuttaa – Modernin motivaatiopsykologian perusteet. PS-kustannus. Otavan Kirjapaino Oy. Keuruu.158–159.

Rantala, Irma (2015) Laadullisen aineiston analyysi tietokoneella. Teoksessa Raine Valli & Juhani Aaltola (toim.). Ikkunoita tutkimusmetodeihin 2. Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin. PS-kustannus. Jyväskylä. 108–133.

Raunio, Kyösti (2003) Sosiaalityö murroksessa. Tampere: Tammer-Paino Oy.

Ray, Mo & Seppänen, Marjaana (2014) Rakenteellinen lähestymistapa vanhussosiaalityössä - kriittisen gerontologisen sosiaalityön näkökulma. Teoksessa Anneli, Pohjola & Merja, Laitinen & Marjaana, Seppänen. Rakenteellinen sosiaalityö. Sosiaalityön tutkimuksen vuosikirja 2014. 234–245.

Saarela – Kinnunen, Maria & Eskola, Jari (2015) Tapaus ja tutkimus = tapaustutkimus? Teoksessa Valli, Raine & Juhani, Aaltola (toim.) Ikkunoita tutkimusmetodeihin 1. Metodien valinta ja aineistonkeruu: virikkeitä aloittelevalle tutkijalle. PS-kustannus. Jyväskylä. 180–190.

Saari, Juho (2010) Yksinäisten yhteiskunta. WSOYpro Oy.Helsinki.

Saari, Juho (2015) Huono-osaiset, Elämän edellytykset yhteiskunnan pohjalla. Gaudeamus Oy. Helsinki.

Suoniemi, Ilpo (2013) Köyhyyden dynamiikka Suomessa 1995-2008. Eläketurvakeskuksen tutkimuksia, palkansaajien tutkimuslaitoksen tutkimuksia 114. 1/2013. Kopijyvä Oy. Jyväskylä.

Syrjälä, Leena (2015) Elämäkerrat ja tarinat tutkimuksessa. Teoksessa Valli, Raine & Juhani, Aaltola (toim.) Ikkunoita tutkimusmetodeihin 1. Metodien valinta ja aineistonkeruu: virikkeitä aloittelevalle tutkijalle. PS-kustannus. Jyväskylä.257–265.

Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli (2009) Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Kustannusosakeyhtiö Tammi. Helsinki.

Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli (2003) Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Gummerus Kirjapaino Oy. Jyväskylä.

Vaarama, Marja & Siljander, Eero & Luoma, Minna-Liisa & Meriläinen, Satu (2010) Teoksessa Marja, Vaarama & Pasi, Moisio & Karvonen, Sakari (toim.) Suomalaisten hyvinvointi 2010. Terveystieteiden tutkimuskeskus. Helsinki. 126–149.

Valli, Raine & Aaltola, Juhani (toim.) (2015) Ikkunoita tutkimusmetodeihin 1. Metodien valinta ja aineistonkeruu: virikkeitä aloittelevalle tutkijalle. PS-kustannus. Bookwell Oy. Juva.

Elektroniset lähteet

Euroopan komissio (2015) Ikääntyminen ja hyvinvointipolitiikka. [online]
<http://ec.europa.eu/economy_finance/structural_reforms/ageing/index_fi.htm>

Luettu 21.3.2016.

HelpAge International Global Network. (2014, 2015) <<http://www.helpage.org/global-agematch/population-ageing-data/country-ageing-data/?country=Finland>>

Luettu 5.6.2015 ja 19.9.2015.

Hoff, Andreas (2008) Tackling Poverty and Social Exclusion of Older People – Lessons from Europe. Oxford Institute of Ageing.
<<http://www.ageing.ox.ac.uk/files/Working%20Paper%20308.pdf>> Luettu 4.4.2016.

Juntunen, Ritva <<http://seniorinfo.fi/kolmas-ika/>> Luettu 24.1.2015.

Kolmasikä (2013) <<http://www.kolmas.fi/>> Luettu 24.1.2015.

Maslow'n tarveteoria.

<http://fi.wikipedia.org/w/index.php?title=Maslow%E2%80%99n_tarvehierarkia&redirect=no> Luettu 24.4.2015.

Motivaatioteoriat. <<http://fi.wikipedia.org/wiki/Motivaatioteoriat>> Luettu 24.4.2015.

Rapo, Markus (2014) Ikärakenne pakottaa keskustelemaan eläkeiästä.
<http://www.stat.fi/artikkelit/2014/art_2014-05-26_001.html?s=2.> Luettu 21.3.2016.

WHO (2007) Active Ageing. A Policy Framework.

<<http://site.ebrary.com.ezproxy.jyu.fi/lib/jyvaskyla/reader.action?docID=10233801>>

Luettu 17.10.2015.